

وهرگيران

(پيناسه، بنه ما، جور و ميژوو)

و

بزووتنه وهی وهرگيران له

كوردستاندا

قادر فه تاح نه حمهد (قادر وريا)

ناسنامه‌ی کتیب:

ناوی کتیب: "وه‌رگیژان (پیناسه، بنه‌ما، جۆر و میژوو) و
بزووتنه‌وه‌ی وه‌رگیژان له کوردستاندا"

بابه‌ت: توێژینه‌وه

ناوی توێژه‌ر: قادر فه‌تاح ئەحمه‌د (قادر وریا)
دیزاینی به‌رگ و تی‌کست: مه‌سه‌وود ره‌واندوست
چاپخانه: "کوردستان"

تۆبه‌تی چاپ: یه‌که‌م، ۲۰۱۱

تیراژ: ۵۰۰ دانه

پیشکشه شه:

- به گیانی دایکم که خونچه‌ی زمانی به وشه‌ی کوردی
پشکواند،

- به گیانی بابم که له ته‌مه‌نی مندالی و له ده‌یه‌ی
چاره‌می ژیانم دا پشتگیرو یارمه‌تیده‌رم بوو له
دریژه‌دانی خویندندا،

- به کوئیستانی هاوسه‌رم و هانای جگه‌رگوشه‌م که
له‌ماوه‌ی خویندنی زانکۆدا هانده‌رم بوون و زۆر کارو
ئه‌رکی ماله‌وه‌یان له‌سه‌ر سووک کردم،

- به‌وانه‌ی زمانی کوردی و وه‌رگی‌رانیان له‌لا خوشه‌ویست
کردم به تایبه‌تی مامۆستایان هه‌ژار، هیمن، شوکور
مسته‌فاو عه‌بدو‌ل‌لای حه‌سه‌ن‌زاده،

- به "هیوا"ی جگه‌رگوشه‌م، یادگاری سه‌رده‌می
خویندکاریم.

پیراست:

۱۳-۹ ..... پیشه‌کی -

- به‌شی یه‌که‌م: پیناسه وبنه‌ماکانی وهرگیڤان

۱۷..... پیناسه‌کانی وهرگیڤان

۲۲... پیوه‌ندیی وهرگیڤان، زمانزانیی و زانستی زمانناسی

۲۸..... وهرگیڤان، هونه‌ر یا ته‌کنیک و زانستی؟

۳۳..... وهرگیڤان سه‌ختره یا نووسین؟

۴۰..... بنه‌ماکانی وهرگیڤان

۴۶..... وهرگیڤی باش ، وهرگیڤانی سه‌رکه‌وتوو

۵۵..... سووده‌کانی وهرگیڤان

- به‌شی دووه‌م: جوړ و شیوه‌کانی وهرگیڤان

۶۷..... بناغه‌کانی پۆلین‌کردنی جوړه‌کانی وهرگیڤان

۷۴..... وهرگیڤانی زاره‌کی

- ۸۳..... وەرگىپرانى به نووسراوه
 ۹۰..... وەرگىپرانى شيكارى
 ۹۲..... " گوتار " وهك پيوهرىكى وەرگىپران
 ۹۴..... وەرگىپرانى ماشينى (وەرگىپران به هوى كومپيووتيرهوه)
 ۱۰۰..... وەرگىپران به گویرهى جورى دهق
 ۱۰۳..... وەرگىپرانى شيعر
 ۱۱۴..... وەرگىپرانى په خشان
 ۱۱۷..... وەرگىپرانى دهقى ئەدهبى
 ۱۲۵..... وەرگىپرانى شاتونامه
 ۱۲۹..... وەرگىپرانى بهرهمى فيكرى و فهلسهفى

- بهشى سېهه م: ميژووى كورتى وەرگىپران

- ۱۳۷..... كورته ميژووى وەرگىپران له جيهان دا
 ۱۴۲..... جيهانى ئيسلام و وەرگىپران
 ۱۴۶..... ميژووى وەرگىپران له ئيران به كورتى
 ۱۵۲..... ئەزموونى توركيه له وەرگىپران دا
 ۱۵۴..... كورته ميژووى وەرگىپران له نيو كورددا
 ۱۵۶..... كورد و وەرگىپران له ديزه مانه وه

وهرگێڕان له زمانی بیگانهوه بو کوردی

(له کۆتایی سهدهی ۱۹ تا نیوه پرستهکانی سهدهی ۲۰)..... ۱۶۳

**- بهشی چوارهم: بزوتنهوهی وهرگێڕان له کوردستانی
ئه مرۆدا**

پێوهندیی هه لومه رجی سیاسی ئه مرۆی کورد به کاری
وهرگێڕانهوه..... ۱۷۷

بوچوونی جیاواز له باره ی بزوتنهوهی وهرگێڕان..... ۱۸۴
که م و کورتی و گرفتهکانی بزوتنهوهی وهرگێڕان:..... ۱۹۲
۱- له باری زمانهوانییهوه:

ئه لف - نووسین و وهرگێڕان به چه ند شیوه زارو چه ند

پینووس..... ۱۹۳

ب - زاروه سازی ناشیانه..... ۲۰۳

پ - که م و کورتی زمانی کوردی له باره ی قاموسه وه..... ۲۱۵

۲. بئ سه ره وه به ره یی و بئ به رنامه یی له کاری وهرگێڕان دا

ئه لف - نه بوونی ره خنه و هه لسه نگاندنی زانستی له

باره ی وهرگێڕانه وه..... ۲۲۳

ب - نەبوونی كۆمەلە و تریبونىكى تايىبەت بە

۲۲۴.....وەرگىپران

پ - نادىارىى ئەولەويىيەتەكان، ناروونىى رېوشوئىنەكان... ۲۲۷

۲۳۳..... - ئەنجام

۲۴۰..... - سەرچارەكان

پیشہ کی

ئەم تووژینەوہیە، ھەولدانیکە بە مەبەستی زۆرتئاشناکردنی ئۆگرانی کاری وەرگیپان لە کوردستان لەگەڵ پیناسە، بنەماو جوۆرەکانی وەرگیپان بە گشتی و، دیاریکردن و ھینانەبەرباسی گرفت و کەم و کورتی یەکانی بزوووتنەوہی وەرگیپان لە کوردستاندا بە تاییەتی.

ھەلبژاردنی "وەرگیپان" وەک بابەتیک بوو تووژینەوہ لە لایەن تووژەرەوہ بوو چەند ھۆیک دەگەرپیتەوہ. یەکەم: نزیک بە ۲۵ ساڵ کارکردن لە بواری وەرگیپاندا، وەسەرئیک نانی ئەزموون و ئاشنایەتی لەگەڵ لایەنە جوۆراو جوۆرەکانی ئەم کارەدا.

دووھەم، گرنگی رۆلی وەرگیپان وەک زانست و ھونەر و تەکنیکیک لە راگووژتنی بەرھەم و دەسکەوتە مەعنەوی یەکانی نەتەوہ جوۆراو جوۆرەکاندا.

سيهه م، وهرگيړان تيکوشانيکه له بهستيني زمان دا*و،
 تويزه ر که خوی ماسته ری له زما نی کوردی دا هه یه ، به م
 تويزينه وه یه مه جاليکی بوخوی ره خساندوه که هه م له
 هينديک لایه نی زمانه وانیی کاری وهرگيړان بدوی، دهرکو
 تيگه يشتنی خوی له و پيوه ندی یه دا بينيته گوري، هه م به
 نه جامدانی تويزينه وه له سهر کاری وهرگيړان و بزووتنه وه ی
 وهرگيړان له کوردستاندا، سهرنجی ئوگرانی وهرگيړان و
 دلسوزانی زما نی کوردی بو لای کيشه و گرفته
 پيوه نديداره کان راکيشابوی و پيوستیی چاره سهرکردنیانی
 خستبيته روو.

ئه م تويزينه وه یه له چوار به شو نه جاميک پیک هاتوه .
 له به شی یه که م دا له پیناسه کانی وهرگيړان و پيوه ندی
 وهرگيړان به زمانزانی و زانستی زمانناسی ده دوی. پوونیشی
 ده کاته وه که وهرگيړان هونه ره یا زانست، پاشان ده چيته
 سهر پيوه ندی نیوان وهرگيړان و نووسین. دواتر باسی

بڼه‌ماکانی وهرگيڙپان، وهرگيږی باشو وهرگيږانی سه‌رکه‌وتوو ده‌کاو به باس له سووده‌کانی وهرگيږان کوټایی دی.

به‌شی دووه‌م تهرخان کراوه بو جوړو شیوه‌کانی وهرگيږان. له به‌شه دا ئاماژه به بناغه‌کانی پوښ کړنی جوړه‌کانی وهرگيږان کراوه. وهرگيږانی زاره‌کی و جوړه‌کانی، وهرگيږانی به نووسراوه و جوړه‌کانی، وهرگيږانی شیکاری، روانگه نوئی‌یه‌کان له باره‌ی پوښ‌کړنی وهرگيږان، وهرگيږان به هوئی کومپيوټیره‌وه و وهرگيږان به گویره‌ی جوړی ده‌ق (شیعر، په‌خشان، ده‌قی ئه‌ده‌بی، شان‌ونامه، به‌ره‌می فکری و فه‌لسه‌فی) نیوه‌روکی ئه‌م به‌شه‌پیک دینن.

به‌شی سیه‌م ، له میژووی وهرگيږان له جیهانداو میژووی وهرگيږان له روژتاوا، له جیهانی ئیسلام و ئیران دا به کورتی دواوه . به‌شی زوری ئه‌م فه‌سله بو باس له میژووی وهرگيږان، له نیو کوردا تهرخان کراوه .

به‌شی چواره‌می ئه‌م لی‌کوښینه‌وه‌یه بو باس له بزوتنه‌وه‌ی وهرگيږان له کوردستاندا، تهرخان کراوه . له به‌شه‌دا هه‌ول

دراوه پاش ئاماژه به بزووتنه وهی وهرگيڙان له هر کام له به شه کانی کوردستاندا، ئه و ئاسته نگو کوسپو له مپه رانه دهست نيشان بکړين که له سهر ريی بزووتنه وهی وهرگيڙان هه نو پيوستيه کان خراونه به رياس.

تويژه رکه رپبازی وه سفی شیکاریی له ئاماده کړنی تويژينه که ی دا، په چاو کړدوه، يه کړاست نه چوته سهر بزووتنه وهی وهرگيڙان له کوردستان. به لکوو سی به ش له تويژينه وه که ی بو تيشک خستنه سهر پيناسه، بنه ماو جوړه کانی وهرگيڙان و ئاوردانه وه يه ک له ميڙووی وهرگيڙان، ته رخان کړدوه، ئینجا چووته سهر باسی بزووتنه وهی وهرگيڙان له کوردستان. ده بی بگوتريی که له پووی ئامانجيشی له م کاره يه ئه وه بووه که له بهر پوونا کایي باسه کانی ئه و سی به شه و به خستنه پووی گرنگیی پووی وهرگيڙان له پيشکه وتنی فکری و کولتووریی کومه ل دا له بزووتنه وهی وهرگيڙان له کوردستان بدوی.

لېرە دا جىيى خۆيەتى ئاماژە بەۋە بىكرى زانىنى زىمانى
 فارسى و رابردوى كارى توپژەر لە بوارى وەرگىپاندا
 ھۆكاريكى باش بوون بۆ گەپان بە نيو زۆرتىن سەرچاۋەداۋ
 كۆكردنەۋەى بەلگەۋ زانىارىي زۆر بەكەلك بۆ توپژىنەۋەكە.
 بەم حالەش توپژەر بۆ ھىندىك لايەنى توپژىنەۋەكەى بۆ
 وىنە مېژووى وەرگىپان لە نيو كورددا، يا بزوتنەۋەى
 وەرگىپان لە بەشەكانى دىكەى كوردستان (بىجگە لە
 كوردستانى عىراق) لەگەل كەمىي سەرچاۋە بەرەۋروو بوۋە).
 لە ھەر حال دا، ئەم توپژىنەۋەيە لە كەم و كورتى و لاۋازى
 بە دوور نىە. لەگەل ئەمەش دا بۆ ئۆگرانى وەرگىپان لە
 كوردستان بەگشتى و بۆ ئەو خويندكارانەى بيانەۋى لەسەر
 وەرگىپان بخويننەۋەو توپژىنەۋە بىكەن دەتوانى
 سەرچاۋەيەكى بە سوود بى. بە ھىۋايە.

قادر فەتاح ئەحمەد (قادر وريا)

به شی یه که م:

پیناسه و بنه ماکانی و هرگیران

پیناسه‌کانی وەرگیڤان

تەرجه‌مه (وەرگیڤان) به‌واتای لیكدانه‌وه، راگوڤزتنی بابەتیک له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکی دیکه‌وه، هه‌روه‌ها به‌واتای گڤرانه‌وه‌ی ره‌وشت و ئه‌خلاق و بنه‌چه‌که‌ی که‌سیک دی.^۱

به‌لام ئه‌مانه واتای "ترجمه" له فهره‌نگ یا قاموس دان‌وه، دوو له‌مانه (لیكدانه‌وه، گڤرانه‌وه‌ی ره‌وشت، ئه‌خلاق و بنه‌چه‌که‌ی که‌سیکی‌دی) له واتاو پیناسه‌ی ئه‌م زانسته‌ی مه‌به‌ستی ئه‌م لیكۆلینه‌وه‌یه‌ن، دوورن.

وەرگیڤانیک که لێره‌دا مه‌به‌سته، راگوڤزتنی بابەتیک له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکی دیکه‌یه. ئه‌م کرده‌وه‌یه‌ش به‌ گوڤره‌ی تیگه‌یشتن‌وه روانینی شاره‌زایان‌وه، له‌گه‌ڵ گوڤرانی سه‌رده‌مه‌کان‌وه، جووری خویندنه‌وه‌ی مرقه‌کان بۆ کرده‌ی وەرگیڤان، به‌شیوه‌ی جوړاو‌جوړ پیناسه‌ کراوه. بۆ وینه:

---

^۱ حه‌سه‌ن عمید، "فره‌نگ فارسی عمید"، به‌رگی یه‌که‌م (آ. د)، ل. ۵۶۰

"وهرگيړان بریتیه له دؤزینه وهی نزیکتیرین هاوتا (معادل) له و زمانه که ته رجه مهی پی ده کری، له پیښدا له باری (مفهوم) و، پاشان له باری سه بک (شیوان) هوه .

نایدا (Nida)

وهرگيړان هه ولدانیکه به مه بهستی دهر بپینی ئەزموونیک یان فورمیکی تایبه تی له باره ی جیهان و ده وروبه ر به زمانیکی دیکه وه .
ویرنیر وینتیر Werner Winter^۲،

"وهرگيړان واته: گواستنه وهی مانا و شیوازو ستایل و روح و تونی ده قیک له زمانی سه رچا وه وه بؤ زمانی مه به ست."^۳
"وهرگيړان، پیوه ندی یه کی که لتووری یه له نیوان خه لکانیک که هاو زمان نین و، ئامرازیکه بؤ راگویتنی هزر، داخوان، ئایین، چیروک، هونه ر، زانست و هتد له زمانیکه وه بؤ زمانیکی دیکه."^۴

^۲ تاهیره سه ففارزاده، "بنچینه کانی وهرگيړان"، ل ۳۵

^۳ مسته فا زاهیدی، خیانه ت له که ولی خزمه تدا، ره خنه ی چاوه دیر، ژماره ۱۰،

۲۰۰۶/۲/۲۰، ل ۴

^۴ دوکتور حه سه ن ئه حمه دی گیوی، "از فن نگارش تا هنر نویسندگی"، ل ۳۷

"ته رجهه بریتييه له وهرگيڙپانی بابۀ تيک له زمانی بنه پرت (مبدأ) بؤ زمانیکي دیکه (مه به ست)، به شيويه ک که ئه و بابۀ ته (رسته يا ده سته واژه يا سرجه می به ره ميک) له سهر خوینهر يا گوځگري زمانی مه به ست، هر ئه و کاریگري يه ی هه بی که بابۀ ته ئه سلبي يه که له سهر خوینهر يا گوځگري زمانی بنه پرتی هه يه تی."^۵

"وهرگيڙپان ئه و لقه ی هونه ره جوانه کانه که په يوه سته به گوځزانه وه ی وشه و گوزاره و شيواز له زمانیکه وه بؤ زمانیکي تر، به شيويه ک ئه وانه ی به و زمانه قسه ده ک ن که پيی وهرگيڙپراوه وه ک ئه وانه ی به روونی له ده قه که تيده گن که به زمانه ئه سلبي يه که ده دوين و به تونديش هستی پي ده ک ن، چونکه (وهرگيڙپان) دروستکردنه وه ی بيړوکه کانی ده قه ئه سلبي يه که و مانا کاني تي."^۶

"مه به ست له وهرگيڙپان ئه وه يه ده قيکی ئه ده بی - مه به ست ئه ده بی داهينه رانه يه - له زمانیکه وه بخريته سهر زمانیکي تر، به و مه رجه ی

^۵ رهزا سهد حوسيني، "ترجمه ادبی يك چرورت است" (وتوويز)، گوځاري "ادبستان"،

ژ ۱۰، ره زبه ری ۱۳۶۹ (۱۹۹۰)، ل ۳۰

^۶ مه جید ناسنگر، رؤلې وهرگيڙپان له ژيانی سرده مدا، گوځاري "پامان"، ژماره ۳۷،

ه ی ته مووزی ۱۹۹۹، ل ۱۴

وہرگیڙپانہ کہ تہاوا بی، واتہ بیئہوہی گۆڙپان و دەسکاری و خستنهسہرو فریدانی تیدا بی، ئەو کہسہش کہ ئەم ئەرکہ رادہپہرینئی (وہرگیڙپ) دەبیژنی. باشترین وہرگیڙان ئەوہیہ زۆر لہ دەقہکہوہ نزیک بی و یہکسەر لہ زمانی زگماکہوہ کرابی، و وہرگیڙپہ کہ زۆر ناگاداری ہەر دوو زمانہ کہ بی، ئەوہی لیئ و ہردہگیڙپئ و ئەوہی بۆی و ہردہگیڙپئ.^۷

"تہرجہمہ بریتیہیہ لہ وہرگیڙپانی بابہتیکی نووسراہ یا دہرپراو بہ زمانیکی جیاواز لہ زمانی وہرگیڙپو ہاوزمانہکانی، بہجۆریک کہ ئەوانہی زمانہ کہ نازانن بابہتہ نووسراوہ کہ یا زارہکیہ کہ تی بگہن و لہ نیوہرۆکہ کہی ناگادار بن."^۸

"وہرگیڙپان بریتیہ لہ وہرگیڙپاندنی دەقیک لہ زمانی بنہرہتیہوہ بۆ سہر زمانی مہبہست بہ بیئہوہی فۆرم و واتاکہ دەسکاری بکری."^۹

پیویست بہگوتن ناکا کہ دہکری بہ ژمارہی ئەو کہسانہ لہ وہرگیڙپان دواون و لہم بارہیہوہ شارہزاو خاوەنپان، پیناسہ بۆ

^۷ عەزیزگەردی، ئەدەبی بەراوردکاری، ل ۸۴

^۸ عیرفان قانعی فہرد، "محمد قاچی ورسالت مترجم"، ل ۲۶

^۹ کورش سہفہوی، حەوت گۆڤار دہربارہی وہرگیڙپان، ل ۷

وهرگيړان هېڅ به لآم زوربه ي ئم پيښاسانه له گه ل ئه وه ي له جوړي دهربرين دا جياوازن، له نيوه روک دا ليک نزيکنو، هينديکيان له راستي دا هر يه ک شتن، دوپات دهنه وه .

خالک که له زوربه ي پيښاسه کان دا، دوپات دهبيته وه، "راگويزيني بابته يک له زمانیکه وه بو زمانیکي ديکيه، بهي ئه وه ي له باري نيوه روکه وه يا له شيوه ي دهربريندا گوړاني به سر دا هاتي ."

يه که م شت که له م پيښاسانه دستمان دهکه وي ئه وه يه که "وهرگيړان" کاريکه له بهستيني زمان دا، ئه ويش له بهستيني دوو زماني جيازاسو سهر به خو دا. ليره وه ئم پرسياړه دست پي دهکا که چ پيوهندي يه ک له نيوان کاري وهرگيړان و زانستي زمانه واني دا هيه؟ ئايا هرکه س دوو زماني زاني، ده تواني ببينه وهرگيړان ئه گهر ولامي ئم پرسياړه "نا" يه، که وايه کرده وه ي وهرگيړان بيچگه له زانيني دوو زمان، پيوستي به چي تر هيه؟ هر له م پيښاسانه دا وهرگيړان وه ک لقيکي هونه ره جوانه کان ناوبراوه، ئه مه ش ئه و پرسياړه ده خولقيني ئه ري به راستي وهرگيړان هونه ره يا زانست؟ يا هر دوو کيان؟ مروث چون ده تواني به م هونه ر يا زانسته بگاو به ره ميکي سهرکه وتوو بخولقيني؟ مه به ست

له سه ركه وتن چيه و، مه رجه كانى وهرگيرپى باش و وهرگيرپانىكى سه ركه وتوو چين؟ نه مه ش بوخوى جيگاي پرسياره كه نايا وهرگيرپ داهينه ره و، ده كرى كارى وهرگيرپان داهينانى تيدا بى؟ چونكه وهرگيرپ، نه وهى وهرى ده گيرپ، به ره مهى خوى نيه. كاتيك نه و، مافى نه مهى نيه ده سكارى نيوه روڤ و شيوهى ده رپرپنه كه بكا، نه دى چون ده توانى داهينان بكا؟ هر له جيډا جياوازى نووسين و وهرگيرپان له چى دايه؟ سه ره نجام نه م پرسياره دپته گورپ كه سوودى وهرگيرپان چيه و چ روليكى له ژيانى ئاده ميزادو كوومه له مروى يه كان دا هه يه؟

پيوهنديى وهرگيرپان، زمانزانين و زانستى زمانناسى

"ده بارهى وهرگيرپان، بيرمه ندان و خاوه نرپايان له سه ر نه م باوه رهن كه وهرگيرپ ده بى زانستى زمانى بى، له م روانگه وه هه ندى بوچوون وهرگيرپان به زانست ده زانن و وهرگيرپ به زانستقانى كه هه و له نه دا بو گواستنه وهى ده ق له زمانيكه وه بو زمانيكى دى."^{۱۰}

^{۱۰} مسته فا زاهيدى، خيانت له كه ولى خزمه تدا، ره خنهى چاوه دپير، ژماره ۱۰،

وهك له پيناسه كان دا هاتبوو، يه كيك له كاره كانى وهرگير
 دوزينه وهى نزيكترين هاوتا (معادل) له نيو زمانه كهى خوى دا، بو
 وشه و دهسته واژه و رسته كانى ئه و زمانه يه كه لى وهرده گيرى. هر
 ئه م كاره له وهرگير ده خوازى له "واتا ناسى" كه لقيكه له زانستى
 زمانناسى، شاره زا بى. دياره وهرگيران جياوازه له گه ل گورپنى
 وشه كانى زمانىك به وشه ي هاواتاى ئه وان له زمانىكى ديكه دا.
 چونكه له و حاله ته دا، كومه لىك وشه ده كه ونه په ناي يه كتر كه
 ئه گه رچى رهنگه هر كامىكيان هاوتا يا ها وواتاى وشه كانى زمانى
 بنه رت بن، به لام پيوهندي يه كى زيندووو دروستيان به يه كه وه
 نيه. بوئه وهى پيوهندي يه كى سروشتى و زيندوو له نيوان ئه و
 وشانه دا هبى كه بابه تى زمانى بنه رت يان پى راده گويزرى، وهرگير
 ده بى وپراى واتا سازى، ريژمان بزاني. ريژمانيش "وهك مادده يه كى
 زانست يه كيكه له به شه پيكه ينه ره كانى زمانناسى و برىتى يه له
 كومه لى ياساو ده ستور له باره ي گورپنى وشه و چوونه پال يه كدى
 وشه له رسته دا."^{۱۱}

^{۱۱} ئه وره حمانى حاجى مارف، ريژمانى كوردى، به رگى يه كه م، وشه سازى، ل ۷

"هەر بۆیه مه‌رجی سه‌رکه‌وتوویی هەر وهرگیڤیک ئه‌وه‌یه زمانناسیکی ره‌سه‌ن بیټ، چونکه وهرگیڤان کرده‌ی گواسته‌وه‌ی بیروکه‌یه له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکی دیکه. جا به‌ی بوونی شاره‌زاییه‌کی قوول و لی‌زانیه‌کی به‌ریلاو له‌هه‌ردوو زماندا، به‌ره‌می وهرگیڤراو به‌سه‌قه‌تی له‌دایک ده‌بیټ. بواری وهرگیڤان خۆی له‌خۆیدا بواری زمانه‌وانی به‌راورد کارییه."^{۱۱}

شتیک که له پرۆسه‌ی وهرگیڤان دا گرنگه واتای دانه وشه‌کان (Vocabulary) یا واتای فه‌ره‌نگی Lexis یه. واتای رسته‌و پاراگراف له‌گه‌ڵ کۆی گشتیی دانه وشه‌کان یه‌کسان نیه، به‌لکوو له‌مانای دانه وشه‌کان و ئه‌و واتایه پیک دیت که له بنیاتی سینتاکسییه‌وه هه‌یه. به‌کورتی وهرگیڤان ئاماژه‌کردنه بۆ واتا. وهرگیڤ چه‌ند مه‌رج و کارامه‌یه‌کی تیدا بیټ تا بتوانیت ئه‌سپی خۆی له بواری وهرگیڤان دا تاو بدات، ئه‌گه‌رنا تووشی گلان دیت. ئه‌گه‌ر وهرگیڤ شاره‌زای ئاسته سه‌ره‌کیه‌کانی زمان نه‌بیټ ناتوانیت جیاوازی نیوان واتای فه‌ره‌نگی (Lexical) و زمانه‌وانی

^{۱۱} نازاد حه‌مه شه‌ریف، به‌ی وهرگیڤان ئه‌سته‌مه رۆشنگیری کوردی پیش بکه‌وئ،

گۆڤاری "رامان"، ژماره ۲۷، ۵ ته‌مموزی ۱۹۹۹، لاپه‌ری ۹۱ - ۹۰.

(Linguistics) بکات. ده‌بې وهرگيڙپ نه‌مه بزانيټ که دانه وشه‌کانی زمان مانای بنه‌رته‌ی و مانای سوژداريشی هه‌یه‌و، هه‌ردوو جوړيش له پرؤسه‌ی وهرگيڙپاندا گرينگی تاييه‌تی خو‌ی هه‌یه.^{۱۳}

بوکاري وهرگيڙپان هه‌رته‌وه‌نده به‌س نيه که وهرگيڙپ له دوو زمان (بنه‌رته‌و مه‌به‌ست) يه‌کیان به باشی بزانی، "وهرگيڙپان پيويستی به زانينیکی زؤر باشی هه‌ر دوو زمانی لى وهرگيڙپدراو و وهرگيڙپدراوه سه‌رو، به لى حالى بوونیکى ته‌واوی بابته وهرگيڙپدراوه‌که هه‌یه به‌جوړی که وهرگيڙپ پارچه‌پارچه‌ی بابته وهرگيڙپدراوه‌که به‌باشی تی بگاو بيهيټته ميشک و زهینی خو‌ی و ئینجا به کوردیيه‌کی ره‌وان و پاراو بينووسی و دايپريژى و جا به‌راوردی له‌گه‌ل بابته‌ی لى وهرگيڙپدراو بکاو دلنیا ببی که هيچی لى نه‌په‌راندوووه و هيچی لى زياد نه‌کردوووه..."^{۱۴}

ده‌بې بزانی وهرگيڙپ نه‌گه‌ر هه‌ردوو زمان به‌باشی نه‌زانيټ، له‌نگو لوړی ده‌که‌ويته کاره‌که‌ی و له‌باریکه‌وه هه‌ر نو‌قسانى دینيټ. نه‌گه‌ر

^{۱۳} حوسين‌علی وه‌لی: گرينگی وهرگيڙپان و ئاسته‌نگه‌کانی (ميزگرد)، "رامان"، ژ ۳۷

۱۳۲ل

^{۱۴} محه‌مه‌دی مه‌لا که‌ريم، ديالوگ، لاپه‌ره‌کانی ۴۸۶ و ۴۸۷

زمانی بنه پرت باش بزانی، به لام به سهر زمانی مه به ست دا زور زال نه بی، قونای یه که می کاره که ی که تیگه یشتنی واتاو مه به سستی نووسه ره، ده توانی به سهر که وتنه وه ببری به لام له قونای دووه می کاره که ی دا که ده برینی هه مان په یام به زمانی خویتی، سهر که وتوو نابی. چونکه هاوتای گونجاو نادوزریتته وه، یا ریزمانه که به باشی نازانی و هتد.

''ل. ریمیلکاس، لیکۆله ری سوڤیه تی پیشوو ده لیت: پیویسته پیش هه موو شتیگ وهرگیر زمانی زگماکی خوئی، یا نه و زمانه ی بابه ته که ی پی وهرده گیری، زور به باشی بزانی و زانینه که ی له هی نه وانه که متر نه بیته که به زمانی زگماکی خویان شاکاران ده نووسن.^{۱۰}

پیداگرتن له سهر شاره زایی وهرگیر به سهر زمانی زگماکی خوئی و، هه روه ها به سهر نه و زمانه دا که لئی وهرده گیری، بو نه وه یه شان به شانی باشتین تیگه یشتنی له و ده قه ی وهری ده گیری، به زمانیک وهری بگیری که تیگه یشتنی بو خوینه ر یا گویر هاسان

^{۱۰} مهجید ناسنگه ر، رۆلی وهرگیران له ژبانی سهرده مدا، رمان، ژماره ۳۷، ل ۱۵

بي. ٺه گهر پاشه که وتي وشه چالا که کانيش (ٺه ووشانه ي بهاساني و دهسبه جي بهميشڪي دادين) زؤروزه وهند نه بن، ده بي لانيکه م پاشه که وتي وشه ناچالا که کاني (ياني ٺه ووشانه ي له کتيب دا ده يان بيني و دهسبه جي واتا که يان تي ده گا) ده وه مه مند بي. به لام هر زانيني دوو زمانه که ش بهس نيه. ده بي بؤهر نمونه يه که وشه يه کی گونجاو و جوان و پر به پيست له به رام بهر وشه ي بيگانه دا بدؤزريت وه. ٺه مهش پيوستي به کارامه يي و زه و قه وه هه يه.^{۱۶}

وه کو گوترا، وهرگيڙپان ده چي ته بواري زمانه وانبي به راورد کاري. هر بؤيه تيگه يشتن له بنه ما کاني وهرگيڙپانيش به بي شاره زابوون له بنه ما کاني زماناسي مومکين نيه. "به بي ناسيني بنه ما کاني زماناسي ناتوانين خويندنه وه يه کی تيؤريانه مان بؤ بنه ما کاني وهرگيڙپان هه بي. تاقيردنه وهش دهري خستوه که زؤربه ي زؤري ٺه و شتانه ي که ده ربه ره ي کيشه تيؤريه کاني وهرگيڙپان نووسراون، هي ٺه و که سانهن که زماناسن يان به جؤري له گه ل ٺه م زانسته دا،

^{۱۶} که ريم که شاوهرز، سالگرد خاموشي کريم کشاورز، نويسنده اي که تا واپسين دم انسان زيست. "وهرزنامه ي" فصل کتاب "تابيهت به ره خنه وه له سه نگاندي کتيب،

سالي يه که م، ژماره يه که م، به هاري ۱۳۶۷، ل ۸۰

ئاښنايه تيان هه يه. نووسه رى ئەم ديڙانه له و باوه ردا نيه كه هه ركه س كارى وهرگيڙپان بكات، ده بى شاره زاي زمانناسى بيت، به لام پيى وايه كه فير كردنى وهرگيڙپان و تويژينه وهى كيښه كانى وهرگيڙپان به بى له بهرچاو گرتنى بنه ماكانى زانستى زمانناسى به ئە نجام ناگات.^{۱۷}

وهرگيڙپان، هونه ر يا تيكنيك و زانست؟

له باسو و بابه ته كانى پيوه نديدار به وهرگيڙپان دا، زورچار له گه ل ئەم پرسيا ره به ره وروو ده بين كه وهرگيڙپان هونه ره يا زانست؟ ئەم پرسيا ره ش له مه وه هاتوه كه زور لايه نى كارى وهرگيڙپان له كارى هونه رى ده چى لايه نى واش هه ن كه زانستين. كه سانيك كه لايه نى هونه رى وهرگيڙپان پتر سه رنجى راكيښاونو، ئەم لايه نهى كار به گه وه رو جه وهه رى وهرگيڙپان ده زانن، وهك كاريكى هونه رى سه يري ده كه ن. "وهرگيڙپان هه ر له بنه رته وه هونه ره، به لام زانينى به ته واوى هه ردوو زمان مه رجي سه ره كى كاره كه يه، ده بى له گه ل

^{۱۷} كورش سه فه وى، حوت گوتار ده رباره ي وهرگيڙپان، لاپه رى ۶

په ندى پيشينيان و زمانى خه لك ئاشنا بى تا بتوانى كارى وهرگيڙپان بكهى... وهرگيڙپان ده بى وها بى كه خوښه ر هه ست نه كا شتيكى وهرگيڙپان ده خوښيته وه.^{۱۸}

وهك ده بينين له م و ته يه دا لايه نى هونه ر بى وهرگيڙپان وهك بنه پره تى ئه م كاره، ناوى براوه، به لام زور كه سى شاره زاش هه ردو ولايه نى هونه رى و زانستى وهرگيڙپان وهكويهك به گرنه ك داده نين. به لگه بوسه ير كرنى وهرگيڙپان وهك زانست ئه وه يه كه "به ر فرمانى كو مه ليك ياساو ريساى تايبه ت به زمانه، به بى شاره زايى له بواره كانى زانستى وانا ناسى و رسته سازى و ئامازه ناسى، ده قى دانراو بو وهرگيڙپان به گراني خوئى به ده سته وه ده داو له م سالانه ي دوايى دا رينامه و به رنامه ي هه مه جوړى بو دانراوه و كومپيو تيئر اويشه.^{۱۹}

^{۱۸} په رويز شه هريارى، ناسياوى له گه ل وهرگيڙپان، گوډارى "مترجم"، ژماره ۳۲ سالى

نويه م، به هارو هاوینی ۱۳۷۹

^{۱۹} نازاد همه شه ريف، به بى وهرگيڙپان ئه سته مه روښن بربى كوردى پيش بكه وئ،

رامان، ژماره ۳۷، ۵۱ ته ممووزى ۱۹۹۹، لاپه رى ۸۹

تازاد حه مه شه ريف، قوناعي يه كه مي كاري وهرگيړان واته كرده ي
 تيگه يشتن له دهق و كرده وه ي گري كویره و شفره كاني هيم
 زمان يه كان و ليك دانه وه ي نالوزي و پلوزيه و اتاي و رسته يي و
 ناماژه ييه كان، وه كاري پزيشكيك سهر ده كا له رووي روخسارو
 هه ناوي نه خو شيك پروانيت و به پي كومه ليك زانياري كه له كه كراوي
 پزيشكي له مه و پيش هه ول ددات نه خو شيه كه ي بدوزيته وه.
 نه مه يان كاريكي زانستي يه. به لام قوناعي دووه م واته كاتي ك كار
 ده گاته قوناعي سهر له نو ي داهينا نه وه ي گري و هيم زمان يه كان،
 نه وه دهقاو دهق وه دهنيشان كرده چاره سه ريه بو
 نه خو شه كه. نه و كاته كرده ي وهرگيړان ده چي ته خانه ي
 هونه ره وه.^{۲۰}

"بوچوونه كان له سهر وهرگيړان جياوازن، بو وينه كه ساني نه م
 گواسته نه وه يه (گواسته نه وه ي دهق له زمان يه كه وه بو زمان يكي دي) به
 ته كنك و كه سانيكي تر به هونه ري ناوزه ده كه ن. به لام ده شكري
 بلين وهرگيړان ناوي ته يه كه له م سي مانا و چه مكه. وهرگيړ ده ست

^{۲۰} هه مان سه رچاوه،

دهداته وهرگيڙپانی بابه تی له زمانیکه وه بو زمانیکه تر پیویستی به زانستی زمانه وانی هه یه و له م روانگه یه وه نه م گواستن هه یه زانسته، چون ده بی نه و به ته واو ه تی شاره زای هه رتک زمان [زمانی دایک و زمانی مه به ست] بی و هه روه ها ستراکتور و سینتاکس و فیلولوژی و... بناسی. هندی بوچوونیش وهرگيڙپان به هونه ر ده زانن، نه م روانگه یه زیاتر ده قه نه ده بیه کان ده گریته وه. به لگش بو سه لماندنی نه م بوچوونه (هونه ریپوونی وهرگيڙپان) نه وه یه که هندی که س له سهر نه و باوه رهن که نه ندیشه و بیری تاک ده کری به شیوه ی جیاواز به ره م بیته وه و ده ریبری. هه روه ها نه و که سانه ی وهرگيڙپان به هونه ر ده بینن لایه نی جوانیناسی و بو تیقای ده ق له به ر چاو ده گرن که ده بی وهرگيڙ به وردی له به ر چاویان بگری و بیان هیئته وه زمانی دووه م یان هندی جار سیهه م و چواره میش. نه و که سانه ی که وهرگيڙپان به ته کنیک ده زانن له سهر نه و باوه رهن که وهرگيڙ تاچهن شاره زابی و خوی ماندوو کردبی، سه رکه وتووتره. به لام به لای والتیر بنیامینه وه، وهرگيڙپان ناویته یه که له م سی چه مکه و هه لگری هه ر سی روانگه یه.^{۲۱۱}

^{۲۱} مسته فا زاهدی، خیانت له که ولی خزمه تدا، ره خنه ی چاوه دیتر، ژماره

به مجۆره "وهرگیڙپان چهنده تیکنیکه، ئەوهندهش هونه ره. به ده برپینیکی دیکه وهرگیڙپان هم ده کری به فیڤیون پی بگی، هم ناکری، هر به و رادهیه که پیویسته وهرگیڙ فی بگی، به هه مان رادهش وهرگیڙ ده بی زهوق و مایه ی ئەم کاره ی هه بی.^{۲۲}

هه بوونی به هره و زهوق بۆکاری وهرگیڙپان به راده ی زالبوون به سه ر ریوشوینه زانستییه کانی کاره که دا گرنگه. ئەگه ر وهرگیڙ له به هره و زهوق و سه لیکه ی تایبته بیبهش بوو، ناتوانی ئەو چیژو جوانیه ی له ده قی ئەسه لیدایه، له کاتی وهرگیڙپاندا بیپاریژی و بۆ نیو وهرگیڙ دراوه که ی رایانگویی.^{۲۳} ئەو که سانه ی لایه نی زانستی کاری وهرگیڙپان وه ک شاره زایی له تیورییه کانی وهرگیڙپان و هه ردوو زمانه که ده زانو و ته نانه ت له باری زمانناسییه وهش زانیاری زۆریان هه یه، به لام سه لیکه و به هره و زهوقی هونه ری و ئەده بی پیویست

۱۰، دووشه ممه ۲۰/۲/۲۰۰۶، لاپه ری ۴

^{۲۲} ئیسماعیل هه دادیان موقه ده م، "سامان وچع ترجمه، همت عالی می گلبد"، رۆژنامه ی

"قدس"، سالی ده یه م، ژماره ۲۸۱۶، ره زیه ری ۱۳۷۶ (۱۹۹۷)، ل ۸

^{۲۳} سوله یمان دلسۆز، "بژافی رووناکبیری له کوردستانی ئێران"، (میزگرد)، رمان،

ژماره ۵۱، ۵ی ئەیلوولی ۲۰۰۰، ل ۱۶۵

بوکاري وهرگيڙپان نيه، وهرگيڙپراوه که يان بي زه وقی پيوه ديار ده بی و، شتيکی ره زاقورسی لی دهرده چي که خویندنه وهی سهخت و ناخوشه. نه مه جگه له زور که م وکورتی دیکه. چونکه وهرگيڙپان خولقاندنه وهی ناوهرؤکیکه به زمانیکی جياواز له و زمانه ی پی خولقاوه، نه مه ش، نه گهر وهرگيڙ له گه ل هونه رو نه ده بیات بیگانه بی و بوخوی به هره و زه وقی نه ده بی و هونه ری نه بی، مومکین نيه.

وهرگيڙپان سهختره يا نووسين؟

ده بی له بیرمان بی که وهرگيڙ "واسطه" (ئامرازيکه) بو راگويزتنی په ياميک له زمانیکه وه بو زمانیکی دیکه، وپرای پاراستنی تايبه تمه ندیه کان و به ها که لامی و که لتووری په کانی هردو زمان. گرینگترین ئه رکی وهرگيڙ سه رنجدانه به وشه. جياوازی کاری وهرگيڙ له گه ل نووسه ره له وه دایه که نووسه ره، چيروک و فکری خوی ته حویلی وهرگيڙ ددها، واته به ره می فکری خوی ددها به وهرگيڙو ده توانی بللی نه مه فکری منه و خولقینراوی منه، پیت خوش بی يان نا، هر نه مه یه که ده بیینی. به لام وهرگيڙ به هیچ جوړ بوی نيه

شتی وابلئ. چونکه دهقه که هی ئه و نیه. وهرگيرپ ده بی له زمان و
 که لتووریکي جیاوازدا توانا و ئیمکاناتی خوی تاقی بکاته وه.^{۲۴}
 "نابوکوف nabokov ده لئ: مایه و توانای نووسه ری وهرگيرپ،
 ده بی به قه را توانایی که سیك بی که به ره مه که ی لی وهرده گيرپ.^{۲۵}
 هر له م باره یه وه "نایدا" و توویه تی: "که سیك نه توانی به ره میکی
 سه رنج راکیش بنوسی، زور زه حمه ته بتوانی به ره میکی سه رنج
 راکیش وهرگيرپ.^{۲۶}"

گومانی تیدا نیه ئه گهر وهرگيرپ له گه ل نووسه ر (ئه و که سه ی
 به ره می لی وهرده گيرپ) له یه ک ناست دابن (له باری زانست و
 زانایی و شاره زایی له و بابه ته ی وهری ده گيرپ)، باشتر قه وه ی به
 بابه ته که ده شکي و له عوده ی وهرگيرپانی دیتته ده ر.
 وهرگيرپک که بوخوشی نووسه ره و کاری نووسین ده کا،
 ورده کارییه کانی کاری نووسه ر زووتر هه ست پی ده کا و باشتر بو نیو

^{۲۴} ئیسماعیل حه دادیان موقه ده م، "سامان وچع ترجمه، همت عالی می گلبد"، رۆژنامه ی

"قدس"، سالی ده یه م، ژماره ۲۸۱۶، ره زیه ری ۱۳۷۶ (۱۹۹۷)، ل ۸

^{۲۵} تاهیره ی سه ففار زاده، بنچینه کانی وهرگيرپان، ل ۳۲

^{۲۶} تاهیره ی سه ففار زاده، بنچینه کانی وهرگيرپان، ل ۳۲

وهرگيڙپراوهکه ی رایان دهگويڙی. دياره نووسه ربون يا له ئاستی نووسه ربی بابته دابون وهک یهکيک له مهرجهکانی کاری وهرگيڙپان سهی ربی ناکری بهلام نهگه ر وهرگيڙ له ئاستی نهو نووسه رهش دا نهبی که بابته لی وهردهگيڙی، دهبی زانیاری تهواوی له باره ربی نیوه روک و زارواوهکانی نهو کتیبه دا هه بی که وهری دهگيڙی و، له باره ربی بابتهکانی کتیبه که دهبی به تهواوی بهرچاوی خوی روون بکاته وهو، هیچ گومان و لیلی یهک نه هیلیته وه. "نهگه رسته یه کتان وهرگيڙپراو هیئاتانه سهرکاغه زو گه یشتنه نه م ناکامه که له سه دا ۹۹ تی گه یشتون، ته نیا گومان تان له سه دا یهکی هه یه، دلنیا بن که وهرگيڙپانه که تان له سه داسه د هه له یه، نهگه ر واتاکی به تهواوی تی گه یشتان، ده بو نه م له سه دا یهک گومانه شتان، رهویباوه"^{۲۷}

هه ربی که له نیمه ژماره یهک وهرگيڙپ ده ناسین که زور وهرگيڙپراویان هه یه، به لام نووسینیکی نهو توپان نیه. نه مهش نیشاندهری نهو هیه که به کرده وه، هه رچی وهرگيڙپه نووسه ربی نیه. هه روه ها دهیان وهرگيڙپ ده ناسین که باشترین رو مانه کان، یا کتیبه میڙووی، سیاسی، فهلسه فی و دهرووناسی یه کانیان وهرگيڙپراوه ته سه ربی زمانی

^{۲۷} رها سهیدحوسینی، گوڙاری "ادبستان"، ژماره ۱۰، ره ربی ۱۳۶۹، ل ۳۲

كوردی، به لّام بوخوځيان نه ميژوو نووسن، نه سياسي (له ناستی نووسه ريك دا كه كتيبه كه يان لي وهرگيڙپاوه)، نه فويله سووفنو، نه دهروونناس. هينديك له وان وهرگيڙپانه كه شيان سر كه وتوانه نه نجام داوه. له راستي دا زور كه س بويه په نا بو وهرگيڙپان ده بن چونكه بوخوځيان ناتوانن بنووسن، يا ناتوانن به ره مياك له ناستی نه و به ره مانه دا كه وهر يان ده گيڙپن، بنووسن. هر بويه له جياتی بابه تيكي كړچ وكال و كه م نيوه روك له بواريكي دياريكراو دا، وهرگيڙپانی بابه تيكي پر نيوه روك و به كه لك كه تامه زرویی خوینه ر ده شكیني، به باشر ده زانن. نه مه ش كاريكي ژيرانه يه. به لّام له م قسه يه وه نابي بگه ينه نه م ناكامه كه وهرگيڙپان له نووسين هاسانتره، چونكه جياوازی يه كي گه وره له نيوان كاری نووسه رو وهرگيڙپا هه يه، هر نه م جياوازی يه شه وای كرده بگوتري كه كاری وهرگيڙپان سه ختره له نووسين. "نه وهی نووسه ريك دهينووسی، وهرگيڙپانی نه و بيوكانه يه كه به ميشكيدا دين، به لّام هيڙی خه يال (تخيل)ی نووسه ر له چونه تيی وهرگيڙپانه كه دا، ته نيا به ډوزينه وه و وهرگيڙپانی خه يالی نووسه ره وه ده بي خوی به ستيته وه و، له دهر برين و گيڙپانه وهی نه وده كه ده يدوزيته وه،

زور نازاد نيه. چونکه له وانه يه به ليکدانه وهی تايبه تیی وهرگيڙ له هزو بیری نووسه ر دابنری.^{۲۸}

"نه وهی له گومان به دهره نه وهی که کردهی وهرگيڙان گه لی سه ختره له کردهی نووسین. نازانم کام نووسه ر نه و قسه یه یی کرده که ده لی وهرگيڙ وه ک ته نافبازیک که هه ردو پی به ستر او ته وه و داواشی لی ده کړیت له سه ر گوریسیکی باریک سه ما بکات و به ریش نه بیته وه [وايه]. سه ختی وهرگيڙان له وه دایه که وهرگيڙ ده بی بیرو روانینی یه کیکی دیکه به زمانی خوی دابریژته وه و بجیته ناو کلیشه و میشکی موقیکی دی که زور له خوی جودایه. وهرگيڙ ده بی به زمان و سوزو هه ست و نهستی یه کیکی دیکه بدوی و وا له خوی بکات که نه و قسانه یی وهی ده گيڙیت به راستی هی خوی ته تی و خوی کردوونی...^{۲۹}

وه ک لایه نیکی دیکه ی دژوارتر بوونی وهرگيڙان ده توانین ناماژه به م خاله بکه ین که:

^{۲۸} تاهیره ی سه سفار زاده، بنچینه کانی وهرگيڙان، ل ۲۹

^{۲۹} نازاد حه مه شه ریف، به بی وهرگيڙان نه سته مه روشنبیری کوردی پیش بکه وی،

رامان، ژماره ۲۷، ۵۱ ته ممووزی ۱۹۹۹، لاپه ری ۸۹

وهختيک بوخؤمان دهنوسين، ئهوهى نهمان زانى دهنوانين خوى لى
 بيوپرين، بهلام خو له تهرجه مهي نووسيني خه لکى دیکه دا ناتوانين
 هه رچى زانيمان وهري گيړين و هه رچيش نه مانزاني فريى دهين و
 به ره مکه که کلک و گوپى بکه ين.^{۲۰}

ليړه دا ده کرى ولاميک به و پرسياره بدهينه وه وهرگيړ که بوى نيه
 دهسکاري نيوهرؤکى بابه تيک بکا که وهري ده گيړى و، مافى ئه وهى
 نيه شيوازو شيوه دهربرينه که شى بگورى، چون دهنوانى داهينان
 بکا؟ له راستى دا که سيک بتوانى بيرى که سيکى دیکه که به زمانى کى
 دى نووسراوه، وپراى پاراستنى ئه مانه ت (واته ره چاو کردنى
 شيوازي نووسه رو راگويزتنى به ته واويى و اتاکه ي) وه ها به زمانه که ي
 خوى دابرئيتته وه که خوينه ر و ايزانى دهقه که هر بهم زمانه
 نووسراوه، ئه مه داهينانه. "وهرگيړان واته له نويزه نه وه شکل و
 شيوه داپشتن، سهر له نووى داهينان، سهر له نووى بيرو ئه نديشه
 رهنگ کردن... نووسه رو وهرگيړى شاره زاو هونه رهنه د وهک نيگار
 کيشيکى شاره زاو پيتول ده چى، له زمانى وشو رستان شاره زاو

^{۲۰} عه بدوللا حه سه ن زاده، له وتوويزيکى بلاو نه کراوه له گه ل که مال مه ريوانى دا،

پسپوره، له موسيقاژهن دهچي، له هه ناسه و چركه ي هه ر ئاوازي، له دهنگي خوړسك، له دهنگي "بيمول" له دهنگي "ديز"، "نيوه بيمول"، چاره كه بيمول يا زور كه متر ده گاو سه رتاپاي پي وه جوش دي.^{۲۱}

ئيمه ئه گه ر ئه و به شه ش له قسه كه ي تيتليير (Tytler) نه سه لمينين كه "هيچ قسه ي تيدا نيه كه وهرگير بوخوشي ده بي نووسه ر بي" بيگومان ئه م به شه ي وته كه ي قه بوول ده كه ين كه "وهرگيرپكي باش ده بي وه كه ئه كته ريكي باش، ژيان و تين و گور بدا به وشه كان."^{۲۲}

به كورتي محهمه دي قازي گوته ني: وهرگيرپان هم هونه ره، هم تيكنيك. چونكه هينديك جار له فرهنگي وشه ش دا پيشه و هونه ر هاو واتان، له بهر ئه وه كه هونه ر زه وقو سه ليقه و هه ست و زه وقی وهرگيره به شيويه كاريكي ئاشكراو ديار كه له گواستنه وه ي

^{۲۱} شوکور مستهفا، وتوويز له گه ل "ئه ده بو هونه ر" ي "كوردستان" (ئورگاني كوميته ي

ناوهندي حيزي ديموكراتي كوردستاني ئيران)، ژماره (۵)، خه زه لوه ري ۱۳۷۶

(نومبري ۱۹۹۷)، ل ۱۷

^{۲۲} تاهيره ي سه ففاززاده، بنچينه كاني وهرگيرپان، ل ۳۳

په يامو روښنگه رى و روونكر د نه وهى بيروپاكان دايه و، پيشه [يه] به هوى نه وه كه جوړو شيوازى گواستنه وهى زالبون به سهر شيوه ي رسته سازى و شيوه ي دهر برين له يه ك جياوازن. به و پييه ده توانين وهرگيڙ به كه سيكى هونه رمنده و خاوه ن ته كنك ناو به رين، به و اتايه كى تر گروپيځ له سهر نه و بروايه ن كه وهرگيڙپان پيشه يه و گروپيځى تر پييان وايه كه هونه ره و، به پاي من هردوو راقه كان به پيى چونايه تى كاره كه دروسته.^{٢٢}

بنه ماكانى وهرگيڙپان

نه گهر بمانه وي رابردوو يا پيشينه يه ك بو دياريكردنى بنه ماو ريوشوينه كانى وهرگيڙپان ديارى بكه ين، ده بى بگه پيینه وه بو سه رده مى ريني سانس. له و سه رده مه دا ته نيا خه ريكي وهرگيڙپانى بابته تى نه ده بى و دنيايى ده بوون و زياتر زورياه تى خوينه رانيان وه بهرچاو ده گرت.. له كارى وهرگيڙپان دا به ره به ره مه سه له ي به كار هيئانى زمانى خه لكى له جياتى زمانى كليساى و دهربارى - هوى

^{٢٢} عرفانى قانعى فهد، محه مده ي قازى و په يامى وهرگيڙ، لاپه رى ٢٢

رووناکبيراننځي وهکوو نئراسمووس هاته گورپي... "تيوريي وهرگيڙپان" ي نيتين دولي Etienne Dolet که له رووناکبیره بهناو بانگهکانی هیومانیستهکانو، وهرگيڙپيکی به توانای زمانی یونانی بوو، بهم هوپه وه که هه موو جوړه جیواواییهکانی وهرگيڙپانی دهگرته وه، ناوبانگيکی زوری دهرکرد. پيوانه و ریوشوینه دیاریکراوهکانی نيتين دولي بو ته رجه مه که نرکی وهرگيڙپهکان روون ده که نه وه، بهم جوړهن:

۱- وهرگيڙپ دهبي زور به باشی له نيوه روک و کاکلی دهقه که و مه به سستی نووسه رتی بگا.

۲- وهرگيڙپ دهبي شاره زاییه کی ته وای هه م له و زمانه که ته رجه مه ی پی دهکا هه بی، هه م له و زمانه ی بابه ته که ی لی وهرده گيڙپي.

۳- وهرگيڙپ دهبي له وهرگيڙپانی وشه به وشه که هه م زیان به نيوه روکی دهقه نئسلبيیه که دهگه یه نی و هه م جوانی دهربرپین ده شیوینی، خو بیاریزی.

۴- وهرگيڙپ دهبي وشه کان به جوړیک هه ل بڙیږی و ریک بخا که کاریگه ری هه موو لایه نه و راویژی زاری دهقه نئسلبيیه که له وهرگيڙپانه که دا پاریزرابی.

۵- وهرگيڤ دهبى وشه كان به جوړيك هه لښيري و ريك بخا كه كاريگري هه موو لايه نه و راويژي زارى دهقه نه سليه كه له وهرگيڤانه كه دا پاريززابي.^{۳۴}

له و كاته وه كه يه كه م تيوري يه كان له باره ي وهرگيڤانه وه دانراون تا ئيستا، زور له زانايان و شاهه زاياني بواي زمان و وهرگيڤان، بنه ماكاني وهرگيڤانايان به گويره ي ليكدانه وه و روانيني خويان دهست نيشان كروون. تيورداريژان و خاوه نپايان دياره له دياريكردني ژماره ي بنه ما يان بنچينه كان دا، جياوازييان هه يه. به لام به شيوه يه كي گشتي، پوخته و نيوه روكي زوربه يان يه ك شتن. به لام هه رچي هزوو بيري مروڤ قوولترو روانيني به رينتر بوته وه و، مروڤ زياتر له كارو تيكو شاني دا پابه ندي زانست بووه، تيوريه كان، ليكدانه وه و باسه كاني تايبه ت به وهرگيڤانيش چوونه ته ئاستيكي بانتر. واته وردتر، زانستيترو گشتگيرتر بوون و له باري فيكري يه وه بو سه رووتر هه لكشاون.

^{۳۴} تاهيره سه سفار زاده، بنچينه كاني وهرگيڤان، لاپهري ۱۹-۱۸

زمانانان (زمانه وانان) و وهرگيڙپانی کوردیش به تورهی خوږیان له مهرج و بنه ماکانی وهرگيڙپان دواون. غازي فاتح و هيس مهرجی بؤ که سيک که کاری وهرگيڙپان دهکا دیاری کردوه:

۱- ده بی هردوو زمانه که به باشی بزانی، واته دهستورهکانی نهو زمانه بزانی، دهستوری سیمانتيک بی، سینتاکس بی، مورفولوژی بی... تاد.

۲- ده بی به لانی که مه وه، شاره زای باری کومه لی نووسه ره که بی و ههست و مه بهستی نووسه ره که تیگه یشتی بی، نه مه ش یا به ناسینی نووسه ره که ده بی یا به شاره زایی و ناگادارییه کی باشی کومه لی نهو نووسه ره ده بی، چونکه بیرکردنه وهی کومه لی که له بیر کردنه وهی مرؤقیکی نهو کومه له دا له وهیه له شیوهیه کدا یا زیاتر له شیوهیه کدا ببینریت.

۳- شاره زای نهو زانسته بی که نووسه ره که لی کؤلیوه ته وه، بؤ نمونه گهر مرؤقتیکی له زانستی کومه لایه تیدا وهرگيڙپا نهو ده بی شتی که دهریاره ی زانستی کومه لایه تی بزانی، نه گینا وهرگيڙپانه که ی کون و که له بهری زوری تیدا به کالی ده مینیتته وه.

۴- شاره زاييه کي ته واوي هه بي له هونهری وهرگيړانداو وهک زانستيک ليی وردبيته وه.

۵- دهستيکي بالاي هه بي له به کار هيڼاني فرههنگ دا. جگه له مهش نه و فرههنگانه به کار بهيڼي که پيوه ندي به باسه که وه هه يه. بو نمونه نه گهر وهرگيړانه که له باری وهرزشه وه بوو نه وا ده بي فرههنگي وهرزشي به کار بهيڼي.^{۳۵}

به لام ناهيده ره فيق حيلمی بنه ماکانی وهرگيړانی به ۶ بنه ماو به م شيويه دهست نيشان کردوون:

يه که م: ده ستپاکي، دووه م: تيفکرينو ليوردبوونه وه، سيهه م: زانيني هه ردووک زمان زور به باشي، چواره م: ره چاو کردنی ريڼووسو نيشانه گشتي يه کانی نووسيني پوخته، پينجه م: به کار هيڼانی فرههنگ به جوړيکي زانستيانه، شهش: به کار هيڼانی سه رچاوه.^{۳۶}

^{۳۵} نه حمده حهيران، ناوردانه وه يه که له نووسينه کانی خوالخوشبوو "غازی فاتح وهيس

له باره ي وهرگيړانه وه"، رمان، ژماره ۲۷، ۵۱ ته ممووزی ۱۹۹۹، لاپه ری ۱۹

^{۳۶} ناهيده ره فيق حيلمی، بنه ماکانی وهرگيړان و به راوردیکی ده قی بنه رت، گوڅاری

روشنبیری نوی، ژماره ۱۳۰، سالی ۱۹۹۳، ل ۶۲-۶۵

که چي ماموستا عه بدوللا حه سه نزا ده مه رجه کاني وهرگيڙيانکي سه رکه وتوو له ٣ خال دا چر ده کاته وه: "يه که م: نه مانه ت... وه ختيک ناوي ته رجه مه مان له سهر دانا، نابي هيچ ده سکا ريبه ک و که م و زياديک له نووسينه که دا بکه ي ... گرنگ نه وه يه [موته رجيم] کاره که ي خوي به نه مانه ته وه کردي و ته واوي مه به ستي نووسه ري هيټابيتته نيو ده قه کوردي يه که ...

دووه م: پاراستني شيوازي نووسه ر، هر نووسه ريک سهر به هر نه ته وه يه ک بي خاوه ني شيوازيکي تايبه ت به خويه تي. رسته کاني کورتن يا دريژ؟ وه سفي زور به کار ده با يان که م؟ گالته جار (هزل) به کار ديني يان نا؟ [و] زور شتي دیکه ي له م بابه ته ... موته رجيم ده بي نه شيوازه ره چاو بکاو بيپاريژي ...

سيه م: زمانپاراوي. نه م خاله بو هه موو نووسينيک مهرجيکي بنه رته ييه و، وه بير هيټانه وه ي ليږده دا له بهر نه وه يه له کاري ته رجه مه دا پاراستني نه م نه سله دژوارتره، چونکه فکره که يه کي دیکه دايرشتوه و به زمانکي دیکه دايرشتوه، نه گهر وهرگيڙ زور وردو کارامه نه بي له وانه يه رسته کاني له باري ري زمانيه وه زور بشيويڼ. که وابي ده بي له گه ل نه وه دا که هه موو هه وليک ده ده ين

مه به ستي نووسهر، بئكه مو كورتى بئينينه نيو زمانه تازه كه، ده بئ
وابكەين تەرجه مه كه مان نه بئته قاموس دانان.^{۳۷}

وهرگيرپى باش ، وهرگيرپانى سهر كه وتوو

"خاوه نرپان وهرگيرپك به به كارو كارامه ده زانن كه سئ مه رج
به ته واوى له ودا هه بئ:

- ۱- زالبوونى ته واوى به سهر زمانيك دا كه تهرجه مه ي
- پيدەكا، زمانى "مبدأ" ۲- ليزانى و ليهاتوويى له
- زمانيك كه كتبه كه ي پئ وهرده گيرپى واته زمانى
- "مقصد"، ۳- ئاگادارى و ليزانى له سهر بابته ي
- ئه سه ره كه.^{۳۸}

گوڤارى ديلوس Delos كه گوڤاريكى تاييه ت به وهرگيرپانه، له
پرسىار نامه يه ك دا بيروپاي كۆمه لئيك له نووسهران و شاره زايانى

^{۳۷} عه بدوللا حه سه نزاده، گوشه ي به سهر كردنه وه ي وهرگيره كانى كوردستان، گوڤارى

"وهرگيرپان"، ژماره ۱، هاوینی ۱۹۹۷، ل ۹۲

^{۳۸} د. فاته مه موده پره سي، محه مه دى قازى وهرگيرپكى كارامه، گوڤارى "سروه" ژماره

۱۵۵، سالى پازده هه م، جوژهردانى ۱۳۷۸، ل ۴۸

به ناوبانگ له باره ي "وهرگيڙپاني باش" ي پرسيوه. هينديک له وان به م جوږه ولاميان داوه ته وه:

"وهرگيڙپانيکي باش بريتيه له نزيکترين هاوتا (معادل) له زماني وهرگيڙپدا بو بابه تيک که ته رجه مه ده کړي، به و مه رجه ي تايبه تمه ندييه کاني ده قه نه سلبيه که نه ونده که زماني يه که م ده خوازي، پاريزرا بي و هر له و کاته شدا بو زهين نامو و سه يرو سه مه ره نه بي.

ده دلي فیتس (Duddly fits)

وهرگيڙپانيکي باش نه وه يه پيش هه موو شتيک وه وهرگيڙپان نه چي. به و ته يه کي ديکه وهرگيڙپ ده بي له و په پري ره واني و زمانپاراوي و پاريزراويي چونا يه تييه کاني ده قی سه ره کيدا، بابه ته که ي وهرگيڙپا بيته سه ر زماني دووه م. نابي له ده ق دوور که وينه وه، به لکوو ده بي بو گه ياندي و اتاو چونا يه تييه کان له هه ولي دوژينه وه ي هاوتا (معادل) دابين.

مووريس نادو (Maurice Nadeu)

وهرگيڙپانيکي باش نه وه يه که نيوه روکي ده قه نه سلبيه که ده ربرپي. جوږه وهرگيڙپانيکي ديکه ش هه يه که بريتيه له دارشته وه ي

دووباره ی دهقه که. هر بویه دهکری وهک به ره میکی سه به خوو
جیاواز دایینین، وهک نمونه ی وهرگيرپدراوی له م چه شنه ده توانین
چوارینه کانی خه ییام به هو ی فیتز جرال د، یان وهرگيرپدراوه کانی عزرا
پاوند Ezra pound و رۆبیرت [و] Lowell ناو ببه یین که دیاره
ئیعتیباری ئه و جوره وهرگيرپدراوانه به ستراوه ته وه به هه لومه رج و
پیوانه ی تایبه تی.

نورتراپ فدا ی (Northrop frey)

وهرگيرپانی باش، وهرگيرپانی که و اتا و په یامی ده قی ئه سل ی، ویرای
فورمه که ی، ئه وه نده ی کرابی پاراستبی.

ئهرنیست سیمونز (Ernest Simmins)^{٣٩}

خراب نیه روانگه ی وهرگيرپو نووسه ریکی به ئه زمونی کوردیش
بخه یینه سه ر ئه م وه لآمانه :

"وهرگيرپانی باش ئه وه یه هه موو مه به سته کانی بنووس [نووسه ر] به
کوردییه کی ره وانی وا راگه یه نرابی خوانا [خوینه ر] و ابزان ی باب ته که

^{٣٩} تاهیره سه سفار زاده، بنچینه کانی وهرگيرپان، لاپه ره کانی ٣٦ و ٣٧

هر له سهره تاوه به كوردی نووسراوه. دياره وهرگيړی باشيش
 نه وديه وهرگيړانی وای هه بئ. ^{۴۰}

نه گهر له م ولامانه ورد بينه وه كه به پرسيارى "وهرگيړی باش، يا
 وهرگيړانی باش كئيه" دراونه وه، هه ست ده كه ين زور خالی
 هاوبه شيان تيدايه. به لام ده بينين هينديكيان بنه مايه ك يا مهرجيك
 له وانی ديكه به گرنگر دوزانن. بوينه وهرگيړی ئيرانی، دوكتور
 مسته فای ره حيمی له سهر چه زو ئوگريی وهرگيړ به بابته تيك كه
 وهری ده گيړی، زور پئ داده گريو، به دواى مهرجی شاره زایى
 وهرگيړ له هه ردوو زمانه كه ده لئ: "وهرگيړ ده بئ نه وكتيبه ی وهری
 ده گيړی خوشی بوئ. نه مه ش پيويستى به وه هه يه كه له بابته ته كه
 شاره زای بئ. ^{۴۱} دياره ناوبراو خو بواردن له نه خوشی وشه دروست
 كردن و زارواه سازيش كه له م دوايى يانه دا بلاو بوته وه، به شتيكى
 پيويست دوزانئ.

^{۴۰} محه مدهى مه لا كهريم، ديالوگ، ۴۸۹

^{۴۱} وتوويژ له گه ل دوكتور مسته فا ره حيمى، گوڅارى "مترجم"، ژماره ۳۲، به هارو

به‌لام فهرزانه فوره‌حزاد، دانهری کتیبی "نخستین درسهای ترجمه" (یه‌که‌مین وانه‌کانی وهرگیږان)، د‌وزینه‌وه‌ی نزیک‌ترین و باوترین هاوتی له زمانی مه‌به‌ست دا، بو ده‌قی زمانی بنه‌ره‌ت به نیشانه‌ی باشبوونی وهرگیږانیک داده‌ئی: "خاوه‌ن‌رایان وهرگیږانیک به وهرگیږانی باش ده‌زانن که وهرگیږ له‌وئی‌دا توانیبی‌تی نزیک‌ترین و باوترین هاوتی له نیو زمانی مه‌به‌ست دا بو ده‌قی زمانی بنه‌ره‌ت بد‌وزیته‌وه. له وهرگیږانیکي ئه‌وتو دا له‌پیش دا گرنگی ده‌دری به راگو‌یزت‌نی دروستی واتا، پاشان به ره‌چاو کردنی شی‌واز"^{۴۲}

مام‌وستا محم‌مد قازی، وپ‌رای ئاماژه به و مه‌رجانه‌ی له هی‌ندیک له ولامه‌کانی سه‌ره‌وه‌دا هاتبوون (وه‌ک زانینی هه‌ردوو زمان، ره‌چاو کردنی راویژ (لحن‌ی نووسه‌ر)، ئاماژه به‌چند خالیکی دیکه‌ش ده‌کا که بریتین له: "هه‌لب‌ژاردنی وشه‌گه‌لیکی دروست و راست و خوش‌تاهه‌نگ، ره‌چاو کردنی ری‌زمان، پاراستنی دریژی و کورتی و ته‌ی نووسه‌ری سه‌ره‌کی و گرنگی دان به نیشانه‌کانی نووسین."^{۴۳}

^{۴۲} فهرزانه فوره‌حزاد، "نخستین درسهای ترجمه"، لاپه‌ری ۳

^{۴۳} عرفان قانعی فرد، محم‌مدی قازی و په‌یامی وهرگیږ، ل ۳۶

يه کيک له خاله هره گرنګه کان که مامؤستايان و شاره زاياني زانستي
 وهرگيڙپان وه که مه رجیکی گرنګی سه رکه وتووی وهرگيږو وهرگيڙپان
 سه یری ده کن، پر کردنه وهی که لینی سه رچاوه گرتوو له جياوازیی
 نیوان که لتوو ره کان و زمانه کانه. به تاییه تی ئه وکاته که دوو زمان
 هم له باری په چه له که وه، زور لیک دوورن، هم له باری
 شارستانه تی یه وه، جياوازی یه که یه کجار زور ده بی و، ئه رکی وهرگيږ
 زور قورستر ده بی. ئه مه شمان ده بی له بیر بی که زمان - هر زمانیک
 - به شیوه یه کی ریژه یی، نه که به ره هایی، ده توانی راستی یه کانی
 جیهانی دهره وهی خو، وینا بکا. جا کاتیک بابته تی که له زمانیکه وه
 بو زمانی دیکه ته رجه مه ده کری، به هو ی جياوازیی دوو زمانه که،
 ئه م ریژه یه که متریش ده بیته وه. واته بابته تی وهرگيږ دراو،
 مه و دایه کی تر - له چاو ئه و زمانه ی تی ی دا له دایک بووه - له واقع دوور
 ده که وینته وه. چونکه:

۱- زمان وینته یه کی دروست له واقعی دهره وهی بو به ره هم
 ناهینری.

۲- هر زمانیک وینته ی جياواز له واقعی جیهانی دهره وه به ره هم
 دینی. ئه م پیکه وه نه گونجاوی یه له زمانه جياوازه کان دا، هر به

وشه كان نابريته وه، به لكوو سيسته مه زمانه يه جوراوجوره كانيش ليكتر جياوازنو، هر زمانيك چوارچيوه ي بينايي و، ريساو ياساي ريزماني تاييهت به خوي هن. هر بويه بو وهرگيراني دهسته واژه يه كه له زمانيكه وه بو زمانيكی ديكه، هر جيگوركيي وشه كانی دوو زمانه كه به س نيه، به لكوو "همنشيني" (له په نا يه كتر ريز بووني) ئەم وشانهش دهبي به ره چاو كردني ريسا ريزماني يه كانی ئەو زمانه بي. "٤٤

هوي ئەوه كه چه مكه كان (مفاهيم) له زهيني ناخيوهر (بيژه ران) ي هه موو زمانه كان دا وه كيه كه و پيكه وه گونجاو نين، ئەوه يه كه واتاكان و راستي يه زهيني يه كان له هر زمانيك دا له سهر بناغه ي شارستانه تي، ژينگه، ئايين، نهريت، ريوشوين و شتي له م چه شنه دامه زراون. بوهر حه قيقه تيكي زهيني ش، وشه يه كه داده نري. به م هوي وه كه له زمانه جوراوجوره كان دا ئەم بناغانه جياوازن، حه قيقه ته زهيني يه كانيش جياوازنو، له ئاكام دا "وشه كان" يا "دال" ه كانيش جياواز دهبن. ئەم بنه مايه له زمان دا بنه ماي

٤٤. د. ميهرى باقري، "مقدمات زبانشناسي"، لاپه ره كانی ٦٧-٦٠

ريڙه يې (اصل نسبیت) ی پي ډه گوتري ... وته ی پيشينيان (ضرب المثل)، باشتريڼ به لگه يه بو ټم راستي يه. چونکه ناتوانين هينديکيان ده قاودهق وهرگيڙپين. تهنانهت ټه گهر راستي يه که له دوو زمان دا وهکو يه کيش بنو، بکري وشه کانيان له زمانیکه وه بو زمانیکي ديکه وهرگيڙپين، بو وينه وشه ی "Long" و "دریژ"، ديسان ناتوانين ټم دوو وشه يه وهک هاوتای يهک دابنئين. چونکه وشه کان له هر زمانیک دا باريکی عاتيفی تايبهت به خويان هه يه. بو وينه دریژ له زمانى فارسى [و هه روه ها له زمانى کوردیيش] دا بيجه له واتا سه ره کی يه که ی خو، باريکی عاتيفی نيگاتيفيشی هه يه و، سووکا يه تی تيډايه. (ټه گهر به يه کيک بلئی "دریژ" پي ناخوش ده بي، به لام پي بلئی بالابه رز، يا به رز ټم هه سته ی تيډا پيک نايه.) هر به هو ی ټم لايه نه عاتيفی يه، له کاتي وهرگيڙپان له زمانیکه وه بو زمانیکي ديکه، ده بي به وپه پي وردبيني هه نگاو بنري تا نزیکترين هاوتا هل بيزيډري.^{۴۵}

دوژينه وهی نزیکترين هاوتا بو وشه، ده سته واژه و مه به سته کانی دهقی زمانى بنه رت، له ټاکامی وردبيني و هه ستیاری دا ټيمکانی

^{۴۵} د. مېهري باقري، "مقدمات زبان شناسی"، ل ۶۸

هه يه . به لام وهرگيرپه ئه گهر به ته واوي له گه ل که لتووري ئه و نه ته وه يه
 ناشنا نه بي که به رهه م له زمانه که يانه وه وهرده گيرپي و، ئه گهر
 هه ردوو زمان به باشي نه زاني، له مه به ستي ده ق تي ناگاو ناتواني
 نزیکترین هاوتا بو وشه، ده سته واژه، په ندي پيشينيان و
 مه به سته کاني بدوزيته وه . "هه ست پيکردن و تيگه يشتني جياوازيه
 ورده کاني نيوان وشه کان پيوستي به زه ينيکی تير، ره خنه گر،
 وردبين و له ئاستي زمان دا هه ستيار، هه يه . وته يه ک له نيو
 وهرگيرپه کان دا زور باوه، ئه ويش ئه وه يه: وشه کان وه ک تاومه
 کلليک وان، هينديک له وان به هيج جور ناچنه نيو قفل، هينديکيان
 ده چنه نيو قفل به لام پينان ناكريته وه . له نيو ئه وان دا تاچه کلليک
 هه يه که به هاساني له قفله که دا ده سوورپي و ده يکاته وه ."^{۴۶}

^{۴۶} تاهيره ي سه ففازاده، بنچينه کاني وهرگيرپان، ل ۳۰

سووده‌کاني وهرگيران

"وهرگيران پره‌که دنيقبه‌را ملله‌تان داو دشيته ره‌وشا ملله‌تان ژبو هه‌قدوو فه‌گوه‌يزيت و ريکه‌کا فه‌ره‌هه ژي ژبو دانوستاندني و پتر ناسبوونا هه‌قدوو." ^{۴۷}

وهرگيران يه‌کيک له ده‌سکه‌وته هه‌ره گرنه‌گه‌کاني بيري مرؤفه و پردي پيوه‌ندي نيوان نه‌ته‌وه‌کان و که‌لتوره جياوازه‌کانه. گه‌لان به‌هوي وهرگيرانه‌وه ليک تى ده‌گه‌نو، سوود له ده‌سکه‌وته فيکري‌يه‌کاني يه‌کتر وهرده‌گرن. چاوخشانديک به ميژووي نه‌ته‌وانه‌دا، که له قوناغيک له قوناغه‌کاني ميژوويان دا، راپه‌پيني که‌لتووريان وهرخستوه، گوپانيکي گوره‌يان به‌سه‌ر کومه‌لي خويان دا هيناوه، بومان ده‌رده‌خا که وهرگيران رولکي گرنه‌گي له م راپه‌پينو به‌ره و پيش چوونه‌يان دا هه‌بووه.

"نه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنج له سه‌رده‌مي بوژانه‌وه "رينسانس" ی هه‌ر نه‌ته‌ويه‌که بده‌ين، ده‌بينين پيش نه‌وه سه‌رده‌مه، يان شان به‌شاني

^{۴۷} حه‌سه‌ن سليقاني، پاچفه‌کردن وه‌ک پيوستيه‌که توره‌يي (ميزگرد)، رمان، ژماره

ئو سهردهمه بزووتنه وه يه كي فراواني وهرگيړان هاتوته كايه وه. كه و ابو وهرگيړان سهرقافله چي بوژانه وه و داهيڼانه ... ميلله تي له بواري وهرگيړاندا دوا بكه وپت، ئو له سهرجه مي بواره كاني ژيان دا دوا ده كه وپت. بويه دامو دهزگا جوړيه جوړه كاني دهوله تان دست و برد ده كن له وهرگيړاني بهرهمه ره سهنو كاريگه ره كان تا وهك بهم بهرهمانه روښن بيري گه لاني خوښانيان پي متوربه بكن.^{۴۸}

سوودو كاريگه ريبه باشه كاني وهرگيړان، زور بواردو لايه ني گرتوته وه. يه كي كه له بوارانه ئه ده بي به راورد كاريه. "بيگومان وهرگيړان دهوريكي زور پيروزي له مهيداني ئه ده بي به راوردكاريدا وهرگرتوه، به هوئي وهرگيړانه وه نووسهران ناگاداري هه موو ئه ده بيكي جيهاني ده بنو هه زمي ده كن، به مهش ئه ده به كه يان خوښيكي تازه تري ده چي به دهماره كاندا ... له ميژووي ئه ده بي جيهاني دا ئو سهردهمه ي نه ته وه يي رووي كردبيته وهرگيړان و بهرهمي بيگاناني هيڼا بيته سهر خواني ئه ده بي خوښه وه ئه ده به كه ي زور پيش كه وتوه و بوژاوه ته وه، ئو سهردهمه ش

^{۴۸} نازاد حه مه شهره ي، به بي وهرگيړان نه سته مه روښن بيري كوردي پيش بكه وي،

کشابیتته وه ناو قاوغ و قه پیلک و غه ریفی خوږیه وه و، خوږی له ئە ده بی به رزی جیهانی دووره په ریز گرتبی، ئە ده به که ی به ره و کزی و لاوازی کشاوه.^{۴۹}

ئە ده بی نه ته وه یه ک به هوږی وهرگيڙپانه وه ده توانی خوږی ده وله مه مند بکات و له م ریگایه وه له گه ل ئە زمونی گه لانی دیکه، له گه ل شیوازو فۆرمه ئە ده بی یه کان، له گه ل فکرو داهینانی نووسه ران و شاعیران و بیرمندانى نه ته وه کانی دیکه ئاشنا بی و سوودیان لی وهر بگری. دوکتور فه رهاد پیربال وهرگيڙپان به یه کیک له فاکته ره کانی سه ره لدانى شانۆنامه له ئە ده بیاتی کوردیدا دانه ئی و له م برپوایه دایه که بره وسه ندنی جموجۆلی ته رجه مه و رۆژنامه نووسی، کاریگه رییان هه بووه له سه ره لدانى هونه رى شانۆو ته نانه ت چیرۆکیش له ئە ده بیاتی کوردیدا. هه روه ها دروستبوونی پيوه ندی که لتووری به هیز بۆ یه که م جار له ميڙووی کورد له نیوان ئە ده بی کوردی و ئە ده بی رۆژئاوا ده به ستیتته وه به سی ریگه که ته رجه مه ی ئە ده بیاتی ئوروپی بۆ سه ر زمانى تورکی و خویندنه وه یان له لایه ن نووسه رانی وه ک پیره میردو شیخ نووری شیخ سالح و نه جدت

^{۴۹} عه زیز گه ردی، ئە ده بی به راورکاری، لاپه رى ۸۶ و ۸۷

که رکوکلی و خلیل خه یالی و مسته فا شهوقی و عه بدولره حیم ره حمی
هه کاری و جه میل سائیب و ئه وانى تر، یه کیانه.^{۵۰}

ئده بیاتیک که په رزینیکى قایمی به ده وری دا کیشرابی و ریگه ی
ئوه ی نه بی له ریگای وهرگیزان یا ریگاکانی دیکه وه سوود له
ئده بی گهلانی دیکه وهربگری "ئوه له گو می ده چی که له هه چی
لایه که وه ئاوی تی نه پژی، وها گو میک دواى ماوه یه که له ناو خویدا
ده گهنخی ... ئه و گو مه کاتی زولال و روونه که چوم و رووباره کانی
ده و روبه ری له باوه ش بگری ... ئه وه به مانای تیکه ل و ئاویته بوون
نییه. ئه و گو مه تایبه تمه ندییه کانی خوی ده پاریزی و له هه مان کاتا
بو زیندوو بوون و بزاقی نوی که لک له چوم و رووباره کانی تر
وهرده گری."^{۵۱}

نه ته وه کانی جیهان هه ر له بواری ئه ده بی دا نا، به لکوو له زور بواری
مهیدانی دیکه ش دا سوودیان له وهرگیزان وهرگرتوه. زوربه ی
زانسته کان پیشتر له یه کیک له ولاتان دا سهریان هه لداوه و پاشان

^{۵۰} د. فه رهاد پیربال، عه بدولره حیم ره حمی هه کاری، ل ۱۱۸- ۱۱۱

^{۵۱} جه لال مه له کشا، بزاقی رووناکیبری له کوردستانی ئیزان (میزگرد)، رمان، ژماره ۵۱،

به پړيگای جوړاوجوړ، که وهرگيڙپان يه کيک له هره گرنکه کانيان بووه، به دنيا دا بلاو بوونه وه. پي به پي پيويستي نه ته وه و ولاتان به ليک تيگه يشتن و، سوود وهرگرتن له به ره مه مه معنه وي و ماددي يه کاني يه کترو، شانبه شاني گه شه کردني تيکنیک و زانستي وهرگيڙپان، وهرگيڙپان رولي پتري له پيکهيڼاني پيوه ندي نيوان ئوان دا هه بووه. دياره هه هم ئو نه ته وه و ولاتانه ي له باري شارستانه تي و فکرو که لتوورو پيشه سازي يه وه ده وله مندو له پيشتر بوون، هه هم ئوانه که له م بوارانه دا هه ژارو ده سکورت بوون، پيويستيان به ليک تيگه يشتن و پيوه ندي هه بووه که ئه مه ش به هوي وهرگيڙپان - جا زاره کي يا نو سين - مسوگر بووه. له جيهاني ئيستادا ئه م پيويستي يه به وهرگيڙپان زياترو، رولي وهرگيڙپان له پيوه ندي نيوان مرؤقه کان و کو مه له جيا جياکان دا پتر بووه. چونکه "جيهاني ئه مرؤ زور به توندي پيکه وه به ستر او ته وه. هه موو جيهان وای ليها ته وه پيويستي به يه کتري بيت. هه ر بويه شه هه موو ده وله ته جيا جياکاني جيهان هه لپه ي ئه وه يانه هه رچي پيشکه و تنيک يان گوړانيک له هه ر کوييه ک روويدات بيزانن - جا له باري راميا ري، ته کنولوزي، سه ربازي، فه لسه في، زانستي، ئابووري، پزيشکي يان

لايه نى ديكه وه بيټ. هه لښه ت شارپگه ي گه يشتن به م مه به سته ش
 وهرگيڙپانه و هه ر له ريگاي وهرگيڙپانه وه يه كه بابته نويباوو نوژنه
 به ديده و گوچكه مان شاد ده بيټ. هه ر له ده رچوونى موډيليكى
 نوږى نوټومبيله وه بگره تا ده گاته مايكرو سوڤتى نوږى، كو مپيوټه رى
 نوږى، دامه زرانى كو ماري نوږى، سه ره لډانى شوږشى نوږى،
 دوژينه وه ي زانستى نوږى و شوينه وارى نوږى ...^{٥٢}

ئي ميه ي كورد دان به وه دا ده نيږن كه سوډى زورمان له وهرگيڙپان
 وهرگرتوه و به ريگاي وهرگيڙپان دا هه ولمان داوه له هه موو بوارو
 مه يدانه كان دا كه لك له ده سكه و ته ماددى و مه عنه وي به كاني
 نه ته وه كاني ديكه وهر بگرين. به لام پرسيار ته مه يه نايان ئيمه هه ر
 ده بږ كه لكوه رگر بين؟ يا به ده ر بړينيكى ديكه ئيمه كه نه وه مووه
 وهرگرتنه مان هه يه، نه دى چيمان هه يه به رپگاي وهرگيڙپان دا به
 نه ته وه كاني ترى بده ين؟

قسمه ي تيډا نيه كه وهرگيڙپان له زمانه كاني بيگانوه بو سه ر زمانى
 كوردى، نوژ زياترو به رچاوتره له وهرگيڙپان له زمانى كوردى به وه بو

^{٥٢} نازاد حه مه شه ريف، به بږ وهرگيڙپان نه سته مه رو شنبيرى كوردى پيش بكه وږى،

سەر زمانی بێگانه. له مه شه وه نابێ بگهینه ئەم ناکامه که ده بێ
 وهرگێپران بۆ سەر زمانی کوردی وه لا بنیین، ته نیا بایه خ به
 وهرگێپران له زمانی کوردی یه وه بۆ سەر زمانی بێگانه بدهین. ئیمه
 هه روا ئاتاجی وهرگێپران بۆ سەر زمانی کوردیین. چونکه "جیهان له
 پیشکه وتندایه و هه رچی بکهین به ته واوی ناگهینه وه به ره وتی
 پیشکه وتنی کولتووری مروفایه تی نه خوازه لا ئەگه ر به هیوا ی ئە وه
 بین زانای بنووس (نووسه ر) مان له هه موو با به ته کانی ژیا ندا هه بێ و
 راسته وخۆ به زمانی خۆمان بۆ گه له که مان بنووسین، له بهر ئە وه
 پیوستی یه کی زۆرمان به وهرگێپران و وهرگێپر له هه موو زانستی ک
 با به تی ک دا هه یه و، هه رچه ند کتیب و وتار وهرگێپرینه سەر کوردی،
 هه ر که مه، به لکوو من لام وایه له م سه رده مه دا که زانایانی باشمان
 له هه موو با به ته کانی ژیا ندا زۆر که مه و که می کیش له وانه ی هه مانن
 ده توانن به باشی کوردی بنووسن، وهرگێپرانم لا له ریزی پیشه وه ی
 ئە ره که کانی سه رشانی رۆشن بیرانی کورد دایه.^{٥٣}

با ئە وه ش بگوتری که وهرگێپران هه ر له باری به رز کردنه وه ی ئاستی
 فکرو فه ره نگ و زانست و تیگه یشتنی نه ته وه که مانه وه به قازانج

^{٥٣} محه ممه دی مه لا که ریم، دیالوگ، ل ٤٨٦

نیه، به‌لکوو بۆ خودی زمانه‌که‌شمان ئامرازیکی زۆر باشی په‌ره
 پیدانه. چونکه جگه له‌وه‌ی ده‌بیته هۆی دروستبوونی وشه‌و
 زاراوه‌ی نوێ و هاتنی وشه‌و چه‌م‌ک و موفره‌داتی دیکه بۆ نیو
 زمانه‌که‌مان، ده‌شتوانین بۆ هینانه‌وه مه‌یدان و پاراستنی زۆر وشه‌ی
 کوردی که خه‌ریکن له‌بیر ده‌چنه‌وه، که‌لکی لی وه‌ربگرین. ئە‌زموونی
 وه‌رگێڤی به‌ توانای کورد عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده له‌م باره‌یه‌وه
 شیاوی بایه‌خ پیدان و لی فی‌ربوونه:

"ئە‌من له‌ پێشه‌کیی یه‌که‌م به‌رگی حه‌مه‌دۆک دا شتی‌کم نووسیوه،
 به‌راستی وابوو. مه‌یدانی کاره‌ساته‌کانی ئە‌و‌رۆمانه‌ دێهاته، شاخ و
 داخه. ئە‌منیش بۆ‌خۆم په‌روه‌رده‌ی ئە‌و فه‌زایه‌م. له‌دی و شاخ و داخ
 گه‌وره‌ بووم. ژماره‌یه‌کی زۆر که‌لیماتی کوردیم هه‌بوو، ده‌مزان‌ی که
 پیم وایه‌ ئە‌گه‌ر کتی‌بی وام نه‌کردایه‌ به‌ کوردی، قه‌ت قه‌ت جارێک
 نه‌ده‌که‌وتنه‌ سه‌ر کاغه‌ز..."^{٥٤}

دیننه‌وه سه‌ر ئە‌م په‌رسیاره‌ که‌ چ شتی‌ک له‌ زمانی کوردی‌یه‌وه بۆ
 سه‌ر زمانه‌کانی دیکه وه‌ربگرین که هه‌م زۆر پێ‌ویست بی، هه‌م زۆر

^{٥٤} عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده، له‌ وتووێژیکی بلاو نه‌کراوه له‌گه‌ل که‌مال مه‌ریوانی دا،

گرنگ؟ بيگومان نه و بابهت و زانستانه‌ی که کورد خوی دايه‌هيناون و به زمانه‌کانی دیکه‌ش هه‌ن و سه‌رچاوه‌ی باشترو ده‌وله‌مه‌ندتر له‌باره‌يانه‌وه هه‌يه، نه‌گه‌ر به‌زمانی کوردیش له‌سه‌ريان نووسرابی، پيوستى‌يه‌کی نه‌وتۆ به وهرگيرپانيان بۆسه‌ر زمانه‌کانی بيگانگه‌ نيه. باشته‌ نه‌وانه له‌ زمانی کوردیيه‌وه وهربيگيرپرينه‌ سه‌ر زمانه‌کانی دیکه که پيوهندييان به ميژوو، ژيانی سياسی، که‌لتووری، کۆمه‌لايه‌تی و ئابووری کورده‌وه هه‌يه، يا به‌ فه‌ره‌نگ و نه‌ده‌بياتی کوردی داده‌نرين. وهرگيرپانی نه‌م جوره‌ بابه‌تانه‌ هه‌م بۆسه‌ر زمانی نه‌ته‌وه‌کانی ده‌وربه‌رمان پيوستن هه‌م بۆسه‌ر زمانه‌کانی ئینگلیزی، فه‌رانسه‌یی، نه‌لمانی، رووسی، ئيسپانیايي و هتد. چونکه هه‌م يارمه‌تی به‌ ناساندنی نه‌ته‌وه‌که‌مان و کيشه‌ی نه‌ته‌وه‌ييمان ده‌که‌ن، هه‌م نه‌ده‌ب و زمان و که‌لتووری ميژووی ئيمه‌ به‌م شيوه‌يه به‌ نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ ده‌ناسيندری.

"کاره‌کی زۆر باشه‌ نه‌م بشين به‌ره‌می کوردی و ره‌وشه‌نبیری‌يا کوردی وهرگيرپينه‌ سه‌ر زمانين دی‌يين جيهانی، ژبه‌رکو نه‌م دشين هنده‌ک ژناسناما ره‌وشه‌نبیری‌يا کوردی نيشانی خه‌لکی دی‌ بده‌ين، نه‌مازه‌ دۆزا‌گه‌لی کورد، ب‌ه‌زرا من نه‌گه‌ر هنده‌ک به‌ره‌ميين کوردی

بينه وهرگيړان بو زمانه كي، دي هه لسه نگاندن و ره خنه ژي ژ لايي وي
 زمانې بيانې څه له سره هه بن، نه څه ژي كاره كي ژور باشه، بو نمونه
 ده مي چيړوك و رومانين دي هاتينه وهرگيړان. بيا څه كي به رفره ه ل
 به روان څه بوو. پيدځي هه څالين مه يين زمانزان هه وله كي دځي بياځي
 دا بدن.^{۵۵}

^{۵۵} هه سڼ سلځاني، پاچځه کرن وهك پټويستيه كه توره يي (ميزگرد)، رامن، ژماره

بەشى دووھەم:

جۆر و شيوەکانى وەرگىران

بناغەكانى پۆلپن كىردنى جۆرهكانى وەرگىپان

وەرگىپان جۆر و شىۋەى جىاوازى ھەن. ئەو ھەكە كارى وەرگىپان بە ھۆى زارەو ھەكرى يا بە نووسىن ، دەتوانى بناغەيەك بى بۆ جىا كىردنەو ھى جۆرهكانى وەرگىپان بە شىۋەيەكى گىشتى .

بناغەيەكى دىكەى لىك جىا كىردنەو ھى جۆرهكانى وەرگىپان ، ئەو ھى كە وەرگىپانەكە پىۋەندى بە كاروبارى رۆژانەى ژيانەو ھەيە ، يا گۆپىنى دەقىكى نووسراو ھە لە زمانىكەو ھە بۆ زمانىكى دىكە . ئەگەر پىۋەندى بە كاروبارى ئاسايى ژيانى رۆژانەو ھەبوو ، ھەك كاروبارى بازىرگانى ، لەبارى ھونەرى و داھىنانەو ھە ، ئاستىكى بەرزى نابى . بەلام ئەگەر وەرگىپانەكە بىرىتى بوو لە تەرەجەمەى دەقىكى ئەدەبى ، فەلسەفى ، ئايىنى و زانستى ، دىارە داھىنانى تىدا دەبى و ، لە لايەنى ھونەرىيەو ھە ، گىرنگىيەكى زۆرى پىدەدرى .

هينديك له شاره زيان و خاوه نړايانيس ، وهرگيړان به
گوږه ي جوړي گواستنه وه ي واتا و ئه وهنده بره ي دهق كه
وهرگيړ كړدويه به پيوهري وهرگيړان ، پوليڼ دهك ن .

دياريكړدنې جوړه كاني وهرگيړان له رووي جوړي
گواستنه وه ي واتايش پتر له پوليڼ به ندي به كي هه يه . بو وينه
دوكتور حه سن ئه حمه ديي گيوي ، سي جوره وهرگيړاني
دهست نيشان كړدوون كه بریتين له : ۱- وهرگيړاني زانستي و
ورد ۲- وهرگيړاني نازاد و ۳- وهرگيړاني هونراوه (منظوم) ۱ .

وهرگيړاني زانستي و ورد ئه وهيه كه وهرگيړ هه موو
خاله كان و واتا كاني به ره م له گه ل شيوه ي ده برپيني دا بي هيچ
زياد و كه م كړدنېك ، وهرده گيړي ته سه ر زمانېكي ديكه و ئه گه ر
له باري خاليك يا بابه تيك روونكړدنه وه يا راستكړدنه وه ي به
پيويست زاني ، له په راويژدا ده يهيني .

به لام له وهرگيړاني نازاد دا ، وهرگيړ ته رجه مه ي ورد
و بي ئه م لا و ئه ولاي به ره م به پيويست نازاني ، به لكوو ويړاي

^۱ حسن احمدی گيوي، "از فن نگارش تا هنر نویسندگی"، ل ۲۳۹ و ۲۳۸

پاراستنی ره‌سه‌نايه‌تیی وته‌ی نووسهر ، به‌گویره‌ی سه‌لیقه و زه‌وقی خوئی ، ده‌ست له‌بابه‌ته‌که وهرده‌دا . هه‌لبه‌ت وهرگيڙپان ده‌بی ئاماژه به‌مه‌بکا .

مه‌به‌ست له‌وهرگيڙپانی هونراو (منظوم) یش نه‌وه‌یه که هیڼدیك له‌ئه‌دیبان و شاعیران ، په‌خشانئ نه‌ده‌بی و شیعرئ شاعیرانی نه‌ته‌وه‌کانئ دیکه به‌شیوه‌ی هونراوه ، وهرده‌گیږنه سه‌ر زمانئ خوئیان .^٢

وهرگيڙپان و شاره‌زایانی کوردیش له‌م‌بابه‌ته‌گرنگه دواون . ماموستا غازئ فاتیح وه‌یس ، ٥ شیوه وهرگيڙپانی ناویردوون که بریتین له : ١- وهرگيڙپانی وشه به وشه ، ٢- وهرگيڙپانی واتا به واتا ٣- وهرگيڙپانی بیره بنه‌په‌تیبه‌که ٤- وهرگيڙپان به پیئ شیکردنه‌وه و ته‌فسیر کردن ٥- وهرگيڙپانی کورترکراوه .^٣

^٢ حسن احمدی گیوی، "از فن نگارش تا هنر نویسندگی"، ل ٢٣٩ و ٢٣٨

^٣ نه‌حمه‌د حه‌یران، ئاوردانه‌وه‌یه‌که له‌نووسینه‌کانئ خوالیخوشبوو غازئ فاتیح وه‌یس،

رامان، ژماره ٣٧، ٥١ ته‌ممووزئ ١٩٩٩ ، ل ٢١

ماموستا غازي فاتح و هيس ، وهرگيڙاني وشه به وشه ي به شيوه يه كي لاواز و بي كهك له قه له م دها كه خوينه ري ئاساي سوويكي ئه وتوي ليوه رناگري . چونكه ئه م شيوه وهرگيڙانه بريتيه به له گوږينه وه ي وشه ي زمانيك به وشه ي زمانيك ي تر . له باره ي وهرگيڙاني "واتا به واتا" شه وه ده لي : له م شيوه يه دا ، وهرگيڙ ته نيا واتاي ده قه بنه رته ييه كه وهرده گيڙي به بي گويدانه شيوه ي ريژماني . ئه م شيوه وهرگيڙانه به را ي ئه م ماموستايه بو خوينه ري ئاساي به نرخه ، چونكه ليږده رسته و واتاي رسته وهرده گيڙي . مه به ستي غازي فاتح و هيس له وهرگيڙاني "بيره بنه رته ييه كه" ئه وه يه كه وهرگيڙ بيره سه ره كييه كه ي ده ق وهرده گيڙي و له گه ل فراوان كردي ئه و بيره دا ، ده يخاته قالب ي زمانيك ي تره وه . هرچي "وهرگيڙان به پي شيكر دنه وه و ته فسير كردن" يشه ، وهرگيڙاني ده ق ي سه ره كي له گه ل ته فسير كردي دا ده گريته وه كه زورتر بو وهرگيڙاني ده قه كوټه كان به كاردي . "وهرگيڙاني كورت كر دنه وه" ش ئه وه يه كه ده قه سه ره كييه كه به شيوه ي كورت وهرده گيڙدي . ئه م شيوه يه

بؤ وهرگيړانى ته نيا ئه و به شى ده ق به كار دى كه خوينه ر
پيوستى پييه تى واته ئه وهى گرنكه وهرده گيړدرى و ، ئه وهى
گرنك نيه ، وهرناگيړدرى .^۱

به لام ماموستا مه جيد ئاسنگه ر جوره كانى وهرگيړانى
له ۳ جوردا چر كردوته وه كه بریتين له :

۱- وهرگيړانى دهقاوده ق (حرفيى) ئه مه ش
زوربهى جار لاوازه و ماناى روون نادات به دهسته وه .

۲- وهرگيړانى واتاكه ، له سهر حيسابى دهقه كه
، به ماناى بايه خ نه دان به وشه كان ... خويان ،
نهنگيى ئه م شيوازه ش له وه دايه هه نديك جار بؤى
هه يه وشه يه ك كه بؤى هه يه هه ر خؤى كليلى سه رجه م
په ره گرافه كه ش بيت پشت گوى بخريت .

۳- وهرگيړانى دهقاوده ق و واتايى ، ئه مه ش
ناونده له نيوان هه ر دوو جوره كانى پيشه وه دا و ...

^۱ ئه حمه د حه يران، ئاورپدانه وه يه كه له نووسينه كانى خوالخوشبوو غازى فاتيح وه يس له

بارهى وهرگيړانه وه، رامان، ژماره ۲۷، ۵۱ ته ممووزى ۱۹۹۵، ل ۲۱

په‌سندتریشه [،] له هه‌موویش سهخت و ئالوژتر
 وهرگیږانی هونراوه‌یه ، چونکه پیویست به‌وه دهکات
 چیژ و زهوق له هه‌لبه‌سته‌که وهربریټ و ، وهرگیږ
 قه‌ریحه‌ی کراوه بیټ ...^۲

هه‌روه‌ک له سه‌ره‌تای ئه‌م باسه‌دا گوترا ، وهرگیږان به
 شیوه‌یه‌کی گشتی به‌سه‌ر دوو به‌شی زاره‌کی و نووسراو دا
 دابه‌ش ده‌کریټ . " وهرگیږانی زاره‌کی (interpretation)
 بریتییه له وهرگیږاندنی وتیه‌ک له زمانی بنه‌ره‌تییه‌وه بو سه‌ر
 زمانی مه‌به‌ست و دیاره وهرگیږانی نووسراویش په‌یوه‌ندی به
 نووسین و وهرگیږاندنی نووسراوه‌یه‌ک له زمانی بنه‌ره‌تییه‌وه بو
 سه‌ر زمانی مه‌به‌ست هه‌یه .^۳

نووسین و قسه‌کردن دوو ئامرازی گواستنه‌وه‌ی
 په‌یامن له زمانیکه‌وه بو زمانیکی دیکه . مه‌رج نیه که

^۲ مه‌جید ئاسنگه‌ر، روئی وهرگیږان له ژبانی سه‌رده‌مدا، رامان، ژماره ۳۷، ۵۰مه‌ممووزی

۱۹۹۹، ل ۵

^۳ کوروش سه‌فه‌وی، حه‌وت گوتار ده‌رباره‌ی وهرگیږان، ل ۹ و ۱۰

وهرگيڙيانه كه به نووسين بوو ، ٺه و بابته ش كه وهرى ده گيڙين
 هر نووسراو بيت ، چونكه ده كرى بابته كه زاره كى بيت و به
 نووسين وهرى بگيڙين . پيچه وانهى ٺه مه ش هه يه . ده كرى
 ده قيكي نووسراو به شيوهى زاره كى وهر بگيڙدرت . مه به ست
 ٺه وه يه ٺيمه له م چوار ريگه يه مان زياتر نيه :

"ٺه لف - وهرگيڙياندى وته يه ك له زمانى بنه پره تيبه وه

بو وته يه ك له زمانى مه به ستدا

ب - وهرگيڙياندى وته يه ك له زمانى بنه پره تيبه وه بو

نووسراوه يه ك له زمانى مه به ستدا

پ - وهرگيڙياندى نووسراوه يه ك له زمانى

بنه پره تيبه وه بو وته يه ك له زمانى مه به ستدا

ت - وهرگيڙياندى نووسراوه يه ك له زمانى

بنه پره تيبه وه بو نووسراوه يه ك له زمانى مه به ستدا

جوڙه كانى ٺه لف و ب ، به له بهر چاوگرتنى جوڙى

ٺه لف وهك جوڙى سه ره كى نيشانده رى وهرگيڙيانى زاره كيبه و

جوڙه كانى پ و ت وهك جوڙى سه ره كى نيشانده رى وهرگيڙيانى

نووسراوه ييه . هر كام له م جوڙه وهرگيڙيانه بنه پره تيبانه

سهره وه تايبه تمه نديي خوځيانيان هه يه و له گه ل جوره كاني
ديكه دا لايه ني وهك يهك و جياوازيان هه يه . " ۱

وهرگيړاني زاره كي

وهك له باسه كاني له مه وپيشيش دا ئاماژه ي پي كرا ،
وهرگيړاني زاره كي بريتي يه له " وهرگيړاني وته يهك له زما ني
بنه رته تيبه وه بو سهر وته يهك له زما ني مه به ستدا ، به جوريك
له كاريگه ربي ئه و ته يه له سهر گو يگري زما ني بنه رته ي
بگو يزي رته وه بو گو يگري زما ني مه به ست " ئه م جوره
وهرگيړانه ، گرنگي تايبه ت به خو ي هه يه ، هه ر وه ها له با ري
ئرك و شو يني به كار هينا نيشه وه ، جياوازي هه يه له گه ل
وهرگيړاني به نووسراوه . له وهرگيړاني زاره كي دا له جياتي
كهك له نووسين و كاغه ز وهر بگري بو گواستنه وه ي نيوه رو ك
و مه به ستي ده قي ك له زما ني كه وه بو زما ني كي ديكه ، له
قسه كردن كهك وهر ده گري . وهرگيړ ئه و ده قه ي مه به ستيه تي

^۱ كورش سه فه وي، حهوت گوتار ده رباره ي وهرگيړان، ل ۱۰

، يا ئه و قسه يه ي ده يبيسي ، يا تيکستیک که ده دريته ده ستي ، دم و دست (خيرآ) و به شيويه کی زیندوو و راسته وخو ، ته رجه مه ی ده کا بو سهر زمانی مه به ست و، ته رجه مه که ش به دنگ ده رده بړی .

ئهم جوړه وهرگيړانه که ئینگليزه کان وشه ی interpretation ی بو به کار ده هینن^۲ ، له عره بی دا "الترجمه الشفويه" و له فارسی دا "ترجمه شفاهی" و له کوردییش دا وهرگيړانی زاری پی ده گوتري . له م جوړه وهرگيړانه ، بو زور کاروباری ئاسایی که پیوه ندی به ژیانی روژانه وه ه بی ، کرین و فروشتن و کاروباری بازرگانی ، پیوه ندی پیکهینان له نیوان دوو لایه ن که پیویستیان پیکه هیه (وهک دوکتور و نه خو ش و هتد) که لک وهرده گیری .

وهرگيړانی زاری له کوړ و کوږونه وه و کوږفرانس و کوږگره کانی جیهان به تاییه تی کوږونه وه نیوده وله تی یه کان دا

^۲ ئهمه د حه یران، ئاوردانه وه یه که له نووسینه کانی خوالیخو شبوو غازی فاتیح وه یس له

باره ی وهرگيړانه وه، رامان، ژماره ۲۷، ۵۰ ته ممووزی ۱۹۹۹، ل ۲۰

زاره کييانه قسه کان ته رجه مه ده که نه وه سهر يه کيک له ۶ زمانه
رسمی يه که ی ريکخراوی نه ته وه يه کگرتووه کان .^۳

وهرگيڙانی زاره کی دوو جوړی سهره کی هه یه :

ئلف – وهرگيڙانی هاوکات Simultaneous

ب – وهرگيڙانی ناهاوکات (متوالی) Consecutive

" له وهرگيڙانی زاره کی هاوکات دا ، وهرگيڙ له
ريگای تيگه يشتن له يه ک يان چهند وشه ی سهره تاي وته ی
زمانی بنه رپه تيه وه ، ده ست ده کا به وهرگيڙان و چرکه ساتيک
دوا ی ته واوبوونی وته که له زمانی بنه رپه تدا ئه و به شه کو تايی
پيدیڼی . له وهرگيڙانی زاره کی ناهاوکات يان دوا به دوا دا به
شيک له وته که ، که زورچار زیاتر له رسته يه که ، له وته ی

^۳ مونیک کورینگتون (به رپوه به ری به شی وهرگيڙانی زاره کی ريکخراوی نه ته وه
يه کگرتووه کان)، "عاقبت در ترجمه ماشین جایگزین انسان خواهد شد"، روظنامه ی

"همشهری" ژماره ۲۱۰۴ ، ۲۹ ی ناوریلی ۲۰۰ ، ل ۱۱

زمانی بنه پرت داده بری و وهرگيړ پاش تیگه یشتن له م به شه ،
له کاتی وچانی بیژره که دا، نه و به شه بو گوگړ یان
گوگړه کان ته رجه مه ده کاته وه. ^۱

هرچی سهرده م ده چیته پیشتر ، کاروباره کانی ژیانی
پیوستیان به خیرایی پتر ده بیټ . هر نه مه شه وای کردوه له
نیوان وهرگيړانی زاره کیی هاوکات و وهرگيړانی زاره کیی
ناهاوکات دا ، خوازیاری جور یی که م له م سهرده مه دا ، پتر
بیټ . "مونیک کوروینگتون" ، به پیوه بهری به شی وهرگيړانی
زاره کیی ریخراوی نه ته وه یه کگرتووه کان ده لی:

خیرایی وهرگيړان ، روژ به روژ زیاتر گرنگی
پی ده دری ، به بروای من هیندیک جار چاوه پوانی شتی
نه گونجاویان له وهرگيړه کان هیه ، هوپه ک بو داواکردنی
خیرایی زیاتر کیشه ئابووری یه کان و هوپه که ی دیکه ، په له په لی
خه لک له م سهرده مه دا ... راده ی کاری ئیمه له بواری
وهرگيړانی ناهاوکات (متوالی) دا ، روژ به روژ که متر ده بیټه وه .

^۱ کوروش سه فه وی، حهوت گوتار ده رباره ی وهرگيړان، ل ۱۱

يه كيك له هويه كانيش ئەمه يه كه ژماره يه كي كه متر ، وهرگيړ بؤ
 ئەم كاره په روه رده ده كړي . داواكاراني وهرگيړاني زاره كيي
 ناهاوكات كه من ، چونكه هر كؤبوونه وه يه ك كه ئەم جوره
 وهرگيړانه ي تيډا به كار بهيڼري ، كاته كه ي دووقات ده خايه ني
 ۲

ئەگه رچي نكؤلي لي ناكري كه مروفي ئەم سه رده مه و
 سروشتي ژيان له سه رده مي ئيستادا ، له گه ل ئەو شتانه دان
 كه كاتي كه متريان بويت و له باري ئابووري يه وه به قازانجترن ،
 به م حاله شه وه كه لكوه رگرتن له وهرگيړاني زاره كيي هاوكات بؤ
 هه موو جي يه ك و له هه موو كاتي ك دا ده ست نادات . نزيكي يا
 دوور بووني جورى دارپشتني وشه كان له نيوان ئەو دوو زمانه دا
 كه وهرگيړ كاري وهرگيړانيان له نيوان دا ده كا ، رؤلي خو ي
 هه يه له كه لكوه رگرتن يا كه لكوه رنه رگرتن له م جوره وهرگيړانه
 زاره كي يه :

۲ مونيك كورينگتون (به رپوه به ري به شي وهرگيړاني زاره كي ري مخراوي نه ته وه
 يه كگرتووه كان)، "عاقبت در ترجمه ماشين جايزين انسان خواهد شد"، رؤژنامه ي
 "همشهري" ژماره ۲۱۰۴ ، ۲۹ ي ئاوريلي ۲۰۰۰ ، ل ۱۱

"به‌کاره‌یانی وهرگیزانی هاوکات به‌ستراوته‌وه به
 داپشتنی وشه‌کان (word order) ی دوو زمانی بنه‌په‌تی و
 مه‌به‌سته‌وه .

بۆ تیگه‌یشتنی باشتر له بابه‌ته‌که ده‌توانین نمونه‌یه‌ک
 له زمانی ئینگلیزی و فارسی (*) وه‌ک زمانی بنه‌په‌تی و
 مه‌به‌ست بینه‌وه: زمانی ئینگلیزی خاوه‌ن شیوه‌داپشتنیکی
 بنه‌په‌تی SVO یه . به‌م جوره‌که له پیکهاته‌ی باوی رسته
 ئینگلیزیه‌کاندا ، سه‌ره‌تا بکه‌ر (S)، پاشان کار (V) و دوایی
 به‌رکار (O) ده‌نووسرین I hit the boy (SVO) به
 به‌راوردکردنی داپشتنی بنه‌په‌تی رسته ئینگلیزیه‌کان له گه‌ل
 رسته فارسیه‌کاندا که خاوه‌نی داپشتنی (SVO) ن ، ده‌بینین
 که بۆ وهرگیزانی رسته‌یه‌کی سادده‌ی وه‌ک ئه‌و نمونه‌یه‌ی
 سه‌ره‌وه بۆ سه‌ر زمانی فارسی ، پیویسته وهرگیزه‌موو رسته
 ئینگلیزیه‌که ، وهرگیری ، مه‌گه‌ر بیه‌وی وهرگیزانیکی وشه‌به

(*) زمانی کوردیییش له داپشتنی وشه‌کانی رسته‌دا، وه‌ک زمانی فارسیه‌یه، له پیش‌دا بکه‌ر

(S) دیت، دوایه به‌رکار (O) ، پاشان کار (کردار) (V) (تویژهر)

وشه پيشكهش بکات که دهبي له چوارچيوه پيکها ته ی زمانى
بنه پره تيدابى .

به م شيوه ده بينين که وهرگيړانى زاره کى له
به شيكى زورى زمانه بنه پره تيبه کانه وه بو سه ربه شيكى زورى
زمانه مه به سته کان ، ته نيا ده کرى له چوارچيوه وهرگيړانى
زاره کى ناهاوکاتدا بيت^۱

"کات" له وهرگيړانى زاره کى دا رولئى سهره کى
هه يه . کات هوکارى جياکه ره وهى وهرگيړانى زاره کى له
وهرگيړانى به نووسينه . هر ئه مهش پيوست ده کا له سه ر
وهرگيړى زاره کى که کومه لئک تايبه تمه ندى هه بن تا بتوانى له
عودهى ئه م کاره بيته دهر . له وهرگيړانى نووسراودا ، وهرگيړ
هه م کاتى زورى به دسته وهيه و ، به شينه يى ده توانى
کاره کى بکا ، هه م له هوکارى يارمه تيدهرى وه ک فهره ننگ
ده توانى که لک وهر بگرى بو ئه وهى به ره مى کاره کى هه رچى
باشتر بى . به لام له وهرگيړانى زاره کى دا ده بي جگه له زانينى

^۱ کورش سه فه وى، حوت گوتار دهر باره وهرگيړان، ل ۱۱ و ۱۲

هر دوو زمان زور به باشی ، زور توندوتول و خيرا بي له
 دارشتنه وهی ئەو په یام یا مه به سته دا که وهری ده گيری . هر
 له و کاته دا ده بی هیمن بی ، بروای به خوی هه بی و به سه ر
 خوی دا زال بی ، چونکه زور جار کاری وهرگيران له پشت
 میکروفون و له بهرچاوی خه لکی دیکه ده کا . نابی تووشی
 ترس و دلّه کوه و شله ژان بی . ده بی زور به زهین بی ،
 له گه ل زور له بواره زانستی و کومه لایه تییه کان ئاشنا بی ،
 دهنگی باشی هه بی و بتوانی وتار بدا ، به سه ر گوشاری
 دهروونی خوی دا زال بی . شاره زایی له که لتووری ئەو
 نه ته وهیه هه بی که بابه ت له زمانه که ی وهرده گيری و ،
 ورده کاری نیو ئەو زمانانه بناسی که کاری وهرگيرانیان له
 نیوان دا ده کا . بو وینه ئەندی پیشینیان ، قسه ی نه سته ق و
 هتد بزانی . توانایه کی به رزی بو فیروون و به ره و پیشچون
 هه بی . له گه ل هه مووی ئەمانه شدا بتوانی راویژ و حاله ته کانی
 ئاخيوهر(قسه کهر) وه ک شادی ، ناره حه تی ، تووره یی و ... ،
 رابگویری .

وهرگیږانی به نووسراوه

ئه‌گه‌ر بمانه‌وی وهرگیږانی نووسراو به پیی ئه‌و بوار و بابته‌تانه پو‌لین بکه‌ین که وهرده‌گیږدرین ، پو‌لین کردنه‌که زور به زه‌حمه‌ت ده‌بی ، چونکه هیچ سنووریک بو وهرگیږانی نووسراو نیه . هه‌ر له‌کونه‌وه وهرگیږانی به نووسین هه‌موو بواره‌کان (ئه‌ده‌ب ، فه‌لسه‌فه ، ناین ، زانست ، کومه‌لایه‌تی ، سیاسی ، میژوو و هتد)ی گرتوته‌وه . هه‌ر بو‌یه‌شاره‌زایان ئه‌م جوړه وهرگیږانه‌یان به پیی "پیوه‌ری وهرگیږان" یا جوړی راگواستنی واتا ، پو‌لین کرده‌.

"پیوه‌ری وهرگیږان" پارچه‌یه‌که له‌و ده‌قه‌یه‌که وهرگیږ وهریده‌گیږیته‌وه و ده‌یکا به پیوه‌ریک بو دو‌زینه‌وه‌ی هاوواتا . پیوه‌ری وهرگیږان ده‌کرئ وشه ، رسته ، یان ده‌سته‌واژه‌بیټ .^۲

"درایدین" Dryden شاعیری ئینگلیزی (۱۶۸۰)

وهرگیږانی کرده‌ به سی به‌ش :

---

^۲ کورش سه‌فه‌وی، حه‌وت گوتار ده‌رباره‌ی وهرگیږان، ل ۱۴

۱ - Metaphras که وشه له جياتی وشه و
 دهسته واژه (عبارت) له جياتی دهسته واژه ته رجه مه ده کړی
 ۲ - para phrase ، وهرگيړانیک که وهرگيړ ته نیا
 کاکلی دهقه ئه سلبيه که ی مه بهسته و هیندیک جاریش بو
 ئه وهی و اتاکه ی راشکاوانه تر بی ، لیکنده وهی خوشی ده خاته
 سه ر .

۳ - Imitation که وهرگيړ، نه به کاکل و
 نیوه روکه که وه فاداره و نه به وشه کان ، به لکوو ته نیا بو
 پاراستنی "واتای گشتی بابه ته که" ئه ویش به و جوړه که
 خوی تیگی گه یشته، هه رچی پی خوشه له گه ل دهقه که دهیکا
 ۱ .

ئوه که وهرگيړ که لک له کام یه ک له و پیوه رانه ی
 وهرگيړان وهر بگری باشتره ، به ستر او ته وه به جوړی دهق ،
 دیاره ئه م سی جوړه وهرگيړانه ی درایدینیش ئا ماژهی
 پی کردون ، له خوړانیه . هه ر سی جوړه که (Metaphrase)

۱ تاهیره سه ففازاده، بنچینه کانی وهرگيړان، ل ۲۱

له رابردوودا بره ويان هه بووه . له روژگاري نه مپوښ دا ، جوړی يه که م زیاتر و نه وانيتر که متر بهرچا و ده که ون .

مامؤستا محه ممه دی مه لا که ریم له وه لامي نه م پرسياره دا که " چ جوړه وهرگيڙانیک و کام تيکنیکی وهرگيڙان به باش ده زانی ، حهرفی ، رسته به رسته يا واتایی ؟ " ده لئ دهنگوباسدا يا له وهرگيڙانیک [که] بو شاره زا کردنی خه لکی هه پر مه بی له بابته تی وه ک ری پيشاندانی کشتوکال ، وهرگيڙان ده بی هه ر واتایی بی و له وه به و لاه کات به فيرودان و گران کردنی نه رکي سه رشانه . بو وهرگيڙيش و بو خوانايش . له بابته تيکيشدا که بته وی ده قی وهرگيڙدراوه که پيشکesh بکه ی وه ک وهرگيڙانی نايه تيکی قورئان يا تيکستيکی قانونی ده بی وشه به وشه و جار جار رسته به رسته بی . له بابته تی وايشدا که هه م تيگه ياندنی ئاسان و هه م خو به ستنه وه به ده قی وهرگيڙدراويشه وه مه به ست بی ، ده بی پارچه به پارچه يا رسته به رسته بی . به لام له هه موو حالیکا خو به ستنه وه به

راورپه سمی زمانی کوردییه وه مه رجيکله نابي پشتگوي بخری .
 ۲ "

به لام ماموستا ئیبراهیمی یونسی پیی وایه : " وهرگيړانی واتا زورتر بو رومان دهشی ، ئه ویتریان (وشه به وشه) زیاتر بازرگانییه . به مه ده لئن Litrotranstion که زیاتر پاره که ی له بهر چاوه . یان وهرگيړانی و هزاره تی دهر وه که مه سه له ن به لئن نامه دینیته گورپی و وهری ده گيړی ، چونکه بهرپرسیاره تی تیدایه . وهرگيړانی رومان زیاتر وهرگيړانی و اتاکه یه ، واتا کابرا شتیکی نووسیوه تو وای وهرگيړی و بنووسی وهك ئه وهی خوټ نووسیبيت . " ۳

له وهرگيړانی وشه به وشه دا ، وهرگيړ له بهرامبه ره ر وشه یه کی زمانی بنه رت (مبداء) وشه یه ك له زمانی مه به ست داده نیت . دیاره ئه گهر پیکهاته یا دارشتنی رسته له هه ردوو

۲ محه مه دی مه لاکه ریم، دیالوگ، لاپه ره کانی ۴۸۷ ، ۴۸۸

۳ ئیبراهیمی یونسی، "له کاری وهرگيړان دا یان هه ر دوو زمانه که ده زانی یان نایزانی "

رامان، ژماره ۳۷ ، ۵۱ ته ممووزی ۱۹۹۹ ، ل ۸۵

زمانه که دا ليک نزيک بن ، بؤ ويينه هه لکه وتی V و O و S له هردووکيان دا به م شيويه بيټ S+O+V ، رهنگه وهرگيړانه که يا راده يه کيش مانا و واتای خوئی بگه يه نيټ . به لام له هه ر حال دا ئه م جوړه وهرگيړانه ، به وهرگيړانيکی سهرکه وتوو دانانری . چونکه وشه کانی پيکه ينه ری رسته يه ک له هه زمانیک دا پيوهندي يه کی قانونمهند و زور زيندوويان له گه ل يه کتردا هه يه و گوړيني ئه م وشانه ، به هاوتای خويان له زمانی مه به ستردا ، ئه م پيوهندي يه زيندوو و پته وی نيچوان ئه وان ده کوژيټ ، ئه گه ر پيکه اته ی ريژمانی زمانی بنه پرته ش له زمانی مه به ستر دوور بيټ ، ئه وا له وهرگيړانی وشه به وشه دا پيکه اته ی ريژمانی زمانه بنه پرته که ، خوئی به سهر زمانی مه به ستردا ده سه پيئي ، بؤ نمونه برواننه ئه م رسته يه له

He gave me a book to read .

ئینگليزی دا

که وهرگيړانی وشه به وشه ی بؤ سهر زمانی کوردی به م جوړه ی لی دی :

ئو دای به من کتیبیک بؤ خویندنه وه

به لام نه گهر به گویره ی ريساکانی ريزمانی کوردی دایبریژینه وه ، ده بیته :

کتیبیکی دامی بو خویندنه وه .^۴

زور له شاره زایانی بواری وهرگيران ، نه و وهرگيرانانه به باش ده زانن که له " وهرگيران " (ترجمه) نه چن گومانی تیدا نيه که وهرگيرانی وشه به وشه ده سته جی وهرگيردراو بوونی خوئی دهرده خا . واته له خوئی له ههرا ده دا . چونکه خوینهر زوو ههست ده کا که له ئاخاوتنی ئاسایی زمانی مه به ستهدا ، وشه کان به م شیوه نائاساییه ناکه ونه دواى يه کتر . واته له وهرگيرانی وشه به وشه دا هم دهربرين نارپیکوپیک ده بی و ، گری و گۆلی زوری تی ده که وی ، هم واتا و په یام به روونی خو به ده سته وه نادهن . ههرا له بهر نه م جوره که م و کورتیانه شه که "ئابراهام کۆلی" شاعیری ئینگلیزی سه ده ی

^۴ کوروش سه فه وی، حهوت گوتار دهرباره ی وهرگيران، ل ۱۵

حه قده يه م گوتويه تي : " وهرگيراني وشه به وشه يان دير به دير ، وهك ئه وه وايه شيتيک قسه ي شيتيکي ديکه بگيريته وه . " ^۱

به لام له وهرگيراني رسته دا ، وهرگير رسته يه ك له ده قه كه (له زماني بنه رته دا) ده خوينايته وه . پاشان واتاي ئه وه رسته يه به گويره ي ريژماني زماني مه به ست داده ريژيته وه . " ^۱

به م جور هه ريه ك له رسته كاني ده قي زمانه سه ره كيه كه به پاراستني واتاي يه كه به يه كه ي وشه كان وهرده گيريته وه بو رسته يه ك له زماني مه به ستدا ، له م قوناغه دا ده سته واژه يان په ره گراف ده بنه پيوه ري وهرگيران . له قوناغيكي وه هادا په يامي ده قي زماني سه ره كي له چوارچيوه ي كومه له رسته يه كي زماني مه به ستدا پيشكه ش ده كا . له م وهرگيرانه دا كه م و زياد كردن به وپه پي خو ي ده كا . " ^۲

به گشتي ئه گه رچي هينديك كه س بو وهرگيراني ده قي ئاييني و قانوني و حوقوقي، وهرگيراني وشه به وشه به گونجاو

^۱ تاهيره ي سه ففازاده، بنچينه كاني وهرگيران، ل ۶۳

^۲ كورش سه فه وي، كهوت گوتار ده رباره ي وهرگيران، ل ۱۶

دهزانن ، بهلام له سهريهك زۆربهی ئەوانه‌ی له جۆره‌كانی
 وهرگێرانی دواون، وهرگێرانی رسته‌به‌رسته به سهركه‌وتوتر له
 وهرگێرانی وشه‌به‌وشه دهزانن. وهرگێری به توانای كورد
 مامۆستا عه‌بدوللا حه‌سه‌ن‌زاده ده‌لی: "هه‌میشه سه‌عیم كردوه
 له نیو كاری ته‌رجه‌مه‌دا دوو كاران بكه‌م : یه‌كه‌م ئەوه بووه كه
 ئەو مه‌تله‌به به زمانی كوردی چۆن ده‌گوتری وای بلیم ... نه‌ك
 بێنم كه‌لیمه‌كان مه‌عنا بكه‌م، یه‌ك كه‌لیمه‌ی فارسی یا عه‌ره‌بی
 بێنم، كوردی‌یه‌كه‌ی له جی دابنیم . به‌لكوو [هه‌ول ده‌ده‌م]
 بزانه‌م ئەو جومله‌یه به كوردی چۆن ده‌گوتری. دووه‌م ئەوه
 بووه هه‌ولم داوه زۆر سه‌ریع(دیاره ئاسانیش نیه) خۆم له جی
 ئەو كه‌سه دانیم كه قسه‌كان ده‌كا ..."^۳

وهرگێرانی شیکاری

^۳ عه‌بدوللا حه‌سه‌ن‌زاده له وتووێژێکی ب‌لاو نه‌كراوه له گه‌ل كه‌مال مه‌ریوانیدا، سالی

پۆلین كوردنىكى دىكەى وەرگىپران ئەو ھىيە كە برانىسلاو مليناڧىسكى ئەنترۆپۆلۆژىستى بە ئەسل پۆلۆنى كىردوويەتى كە ماوھىيەك لە دورگەكانى ترۆبىرئاند لە گىنەى نوئى دا ژياوھ و ھەولئى داوھ كولتورى خەلكى ئەو دورگانە بە جۆرىك بۆ نىو كەلتورى ئوروپايىيەكان بگوازىتەوھ . ئەو دەيەويست مېتۆدىك بۆ گواستەوھى ئاخاوتنى خەلكى دورگەكانى ترۆبىرئاند بۆ نىو زمانى ئىنگىلىزى ھەل بژىرىت كە بېتتە ھۆى ئەوھ خەلكى ئىنگىلىزى زمانىش وھك خەلكى ترۆبىرئاند لە بابەتەكە تىبگەن .

" ئەو پاش ماوھىيەك بىر كىردنەوھ سەرھىجام بەو ئاكامە گەيشت كە بە گشتى سى رىگائى لەبەر دەمدايە : وەرگىپرانى سەرېسەت، وەرگىپرانى دەقاودەق (وشەبەوشە)، و وەرگىپرانى شىكارى... مليناڧىسكى رىگائى سىھەم واتە وەرگىپرانى شىكارى ھەل بژارد. ئەو پەى بەوھ برد كە خوئىنەر لە رىگائى شىكارىيەوھ دەتوانىت لە ئالۆرتىن و دژوارتىن

ئەندیشه‌كان تى بگات. هەر بۆيه ئەم شىكارىيهى لى زياد كرد و ريبازىكى نوڤى له ميژووى ئەنترۆپۆلۆژيا دا هينايه كايه وه^۱. "

"گوتار" وهك پيوهرىكى وهرگيړان

ئەو باسه نوڤيانهى له بارهى "گوتار" هوه نووسراون، نهك هەر له گه‌ل وهرگيړانى وشه به وشه دا نين، بهلكوو وهرگيړان له چوارچيويه رستهش دا په‌سند ناكهن. ئەم جوره باسانه له گه‌ل ئەوه دان كه له جياتى "رسته" ، "گوتار" ده‌بى ببيته پيوهرى وهرگيړان.

"گوتار" (Discourse) به شيوهى جوراوجور پيناسه‌كراوه، نيوهرۆكى هاوبه‌شى ئەم پيناسانه ئەوه‌يه كه گوتار ئاستىكى گه‌وره‌تر له رسته ده‌گرڤته‌وه. هه‌روه‌ها كه به سوود وهرگرتن له ياساكانى زمان ده‌توانين ناوى ئاويته، ده‌سته‌واژه، بپرگه و رسته دروست بكه‌ين، ياساكانى گوتارىش يارمه‌تيمان ده‌دهن كه رسته‌كان به جورى ده‌برپين كه

^۱ عەلى سولجى، گوتار و وهرگيړان، ل

پيٽوهنديان پيڪه وه هه بيٽ، به چه شنيڪ كه گوگر يا خوينه ر
 بتوانيٽ به ئاساني له رسته يه كه وه بؤ رسته يه كي ديڪه بجيٽ.
 ريساڪاني گوتار دهبه هؤي ئه وه ي كه رسته كاني نيؤ
 په ره گراف په يوه ندييه كي پته و لوژيڪيان پيڪه وه هه بيٽ و
 په ره گراف پته و يه كپارچه بيٽ. ريساڪاني گوتار يارمه تيمان
 دهن كه بتوانين به شيويه كي لوژيڪيان په ره گرافه كان به
 دواي يه كدا ريز بڪه ين و سه ره نجام ده قيڪ بينينه كايه وه كه
 يه كپارچه و ريڪوپيڪ بيٽ. هه لبت ته واوي ئه و شتانه له بهر
 ئه وه يه كه په يامه كه كاريگه رتر بيٽ ..."^۲

هؤي گرنگيدران به "گوتار" له لايهن نووسه راني ئه م
 باسه نوپيانه وه، ئه وه يه كه گوتار، تا دواساته كان، واته تا
 ئه وڪاته ي دهق كامل ده بيٽ، خويچنه ري له بهر چاوه. دياره
 شانبه شاني ورد بوونه وه له م خاسيه ته ي "گوتار" پيويسته
 جياوازي و پيٽوهندِي نيوان "دهق" و "گوتار" ده ست نيشان
 بڪه ين.

^۲ عه لي سولجو، گوتار و وهرگيٿران، ل ۱۱

"گوتار" بریتیه له چۆنیه تی به ره مهینان و داریزرانی دهق – چ دهقی نووسراو یان دهقی زاره کی – له لایه ن به ره مهینه ر له لایه که وه و رهوتی تیگه یشتنی دهق له لایه ن خویچه له لایه کی تره وه ... نابیت گوتار و دهق پیکه وه تیکه ل بکرین. گوتار له کومه لیک توخم و ئامراز و مه رج پیکه دی و، نه گه ر یه ک بگرن دهق دروست ده بی. به ده برپینیکی دیکه، گوتار پرۆسه یه و دهق به ره مه که یه تی. گوتار دوور له گه شه یه و دهق وه ستاوه. رهوتی گوتار تا دواساته کان، واته تا کاملبوونی دهق هه موو ساتیک خوینه ری له به ر چاوه، گوتار به بی خوینه ر پیشکه وتن به خویه وه نابینیت.^۳

وهرگيرانی ماشینی

(وهرگيران به هوی کۆمپیوتیر هوه)

پیشکه وتنی تیکنیک و ئامرازه کان له لایه ک و له لایه کی دیکه وه خیراتر بوونی رهوتی ژیا نی مرؤف له م

^۳ هه مان سه رچاوه . ل ۱۲

سهرده مه دا که سهرده می خیراییه، بووه به هوی نه وه
جوړیکي تازه له وهرگيړان سهر هلّ بډا، نه ویش وهرگيړان به
هوی کومپیوټیره وه .

وهرگيړان به هوی کومپیوټیره وه یا وهرگيړانی
ماشینی نه وه یه که کومپیوټیر به پیی نه و پروگرامه
تایبه تیانه ی بیشتر ناماده کراون و پیی دراون، کاری
وهرگيړان ده کاشتیکی ناشکراشه که گیشتنی مروف به م
قوناغه له پیشکه وتن، شتیکی کتوپر و له نه کاو نه بووه،
به لکوو ماوه یه کی زه مانی خایاندوه. ده شی هه نگاهه
یه که مه کان له پیشکه وتن ده بریتی بووی له دانی وشه یه ک یا
زاراوه یه که به نووسین به کومپیوټیر و، وهرگرتنه وه ی شهرح یا
واتاکه ی هر به و زمانه . پاشان هر به نووسین ده سته واژه ی
پی دراوه و واتای نه م ده سته واژه یه ی به زمانیکی دیکه لی داوا
کراوه. ئینجا نوبه گیشتوه به داواکردنی وهرگيړانی رسته و
پاشان ده ق. به لام پیشکه وتنی تیکنیکی وهرگيړان به هوی
کومپیوټیر له روژگاری نه مړودا پیی ناو ته قوناغی به رزتر، تا
نه و ناسته که ده توانی ده قیکی نووسراوی بی بدری،

وهرگيڙدراوی ده‌قه‌که‌ی به د‌هنگ لی‌وه‌ربگریه‌وه، یا به د‌هنگ ده‌قیکی بو بخوینی‌یه‌وه، وهرگيڙدراوه‌که‌ی به نووسین وهرگریه‌وه.

"کۆمپانیای NEC رای‌گه‌یاندوه که یه‌که‌م جوړی وهرگيڙه د‌هنگی‌یه‌کانی خو‌ی که کاری وهرگيڙانی د‌هنگ له زمانی ژاپونی‌یه‌وه بو زمانی چینی و به پیچه‌وانه‌وه ده‌که‌ن، به‌ره‌م هی‌ناوه. به هو‌ی ده‌زگای PDA ده‌کری که‌ک له‌م وهرگيڙه وهرگیری. ئیستا ئه‌م ئامیره ده‌توانی قسه‌ی که‌سی به‌کاره‌ینه‌ر (کاربر) ، له بواری سه‌فهدا وهرگیری. ئه‌و بانکه زانیاری‌یه‌ی ئه‌م ئامیره که‌لکی لی‌وه‌رده‌گری ۵۰ هزار وشه‌ی ژاپونی و ۳۶ هزار وشه‌ی چینی هه‌یه."^۱

له‌مه سه‌رنج‌پراکیشتر ئه‌وه‌یه موتوری د‌وزینه‌وه‌ی چه‌ند زمانه د‌اهینه‌راوه که به هو‌ی د‌هنگه‌وه کارده‌کا، "سیسته‌می Teragram ئه‌م ئیمکانه‌ی بو " به‌رکاره‌ینه‌ر" پیک هی‌ناوه که به د‌هنگ پرسپاری لی‌بکا و داوی ئه‌و

^۱ ژانویه‌ی ۲۰۰۶. www.webrah.com/machin-translation

سهرچاوانه ی لی بکا که له ئینتیرنیّت دا هه ن و پئویستی پینانه .
 ئەم سیستمه مه له سهر زمانی سروشتی وهك یه کیك له
 تیکنیکه کانی خوی کار دهکا . کردنی دهنگی مرؤف به دهق و،
 گه ران له ئینتیرنیّت به یارمه تی "Alta Vista" (*), و، راگه یاندنی
 ئاکامی گه رانه که به "به کارهینەر" به هوی دهنگه وه، کاری
 سه ره کیی ئەم سیستمه مه یه .

ئهرکیکی دیکه که ده کری به هوی ئەم سیستمه مه وه
 جیبه جی بکری، که لك لیوه رگرتنی وهك به له د یا چاوساغ
 (دلیل) بۆ هاتوچوی نیو شاره . ده کری به هوی ته له فون
 پیوه ندی به ناوه ندیکی ئوتوماتیکی یه وه بکه ی و له باره ی
 چوون له شوینیکه وه بۆ شوینیکی دیکه که که مترین ترافیکی
 تیدابی، زانیاری وه ربگری. ^۲

سوودی پیشکه وتنی وهرگیرانی ماشینی ته نیا له
 خیرایی و دهست پیوه رگرتنی کات دا نیه، به لکوو له جیگی

^۲ www.webrah.com/machin-translation. ژانویه ی ۲۰۰۶

(*) ماله پرکی ئینتیرنیّتی به ناوبانگه، تاییه ته به گه ران و دۆزینه وه

مه ترسيدا ده تواني جیگای مړوځ بگریته وه و زیانی گیانییش
 کم بکاته وه، یه کیك له پیویستی یه کانی سهربازه
 ئەمریکایی یه کان له عیراق ، وهرگيړان له عه ره بی یه وه بو
 ئینگلیسی یه، به لام به هوئی ناهه منبوونی نه و ولاته نه وانیه نه م
 کاره ده که ن زور به گران ده یکه ن . هه ر بو یه پسپوران ئیستا
 پرورته ی به کارهینانی سیسته مه کانی وهرگيړانی ماشینی له
 عیراقیان به دهسته وه یه، به تایبه تی نه وانیه که دهنگ
 وهرده گيړنه سهر دهنگ. هه ر ئیستا ژماره یه کی زور پرورته ی
 Darpa پيښاسه کراون، یه کیك له م پرورانه، وهرگيړانی
 دهسته واژه یه که به phraselator ناو دیړ کراوه. ئەم پرورته دوو
 زمانه یه ئەم توانایی یه ده دا به نامیری کو مپیوتیری کابرای
 به کارهینر که دهسته واژه کان له عه ره بی یه وه بو ئینگلیسی و
 له ئینگلیسی یه وه بو عه ره بی ته رجه مه بکا. دیاره ناشاره زایی
 سهربازه ئەمریکایی یه کان له گه ل PDA (نه و ده زگایه ی نه م
 سیسته مه ی له سهر جیگیر ده کری) ، یه کیك له گرفته کانی نه م

پرژده يه يه. پيوسته بگوتري له نه فغانستان هيزه
 نه مريکايي يه کان له گال نه م گرفته به ره وپوون.^{۵۶}

وهرگيړاني ماشيني روژ به روژ زياتر که لکی لي
 ودرده گيری و، له پيشکه وتووترين پرژده زانستی يه کان دا
 به کار ده هينري. تازه ترين به کارهيناني که لك ليوه رگرتني له
 ويستگه يه کی فهايي نيونه ته وه يي NASA دايه.
 موټور (مه کينه) يه کی روسی تايه ت به دوزينه وه له لايه ن
 ناسا (ريکخراوی فهايي نه مريکا) بو ويستگه ي فهايي نوبريت
 به پري ده کري. له م سيسته مه بو پيوهندي نيوان پسپوراني
 ويستگه ي فهايي که به شيکیان روسين و به شيکیان ئينگليزي
 زمانن که لك وه ده گيری. نه م "وهرگير" ه ده کري بو زمانه کانی
 نه لمانی، ئينگليزي و فهرانسه ييش به کار بهينريت.^۲

خاتوو مونيک کوروينگتون به رپوه به ری به شی
 وهرگيړاني زاره کی ریکخراوی نه ته وه يه کگرتووه کان له سهر
 نه م باوه رپه يه که "له وهرگيړان دا سهره نجام ماشين

⁵⁶ www.EcontentMag.com

^۲ هه مان سهرچاوه

(کۆمپيووتير) جيگای مرقۇ دەگریتته وه. ئەو خاتونو سالی ۲۰۰۰ له زمانی کۆمپانیا یه کی به ره مهینه ری کۆمپيووتیره کانی تایبته به زمان رای گه یاند که تا سالی ۲۰۰۵، وهرگيرانی به نووسراوه، ته نانه ت نه گهر زوریش ئالوز بن، به هاسانی به کامپيووتير نه نجام ده درین، به لام له باره ی وهرگيرانی زاره کی یه وه گوتی لانی که م تا سالی ۲۰۲۵ گورانیکه به رچاو روونادا. به و حاله ش نه م گورانه هر رووده دا، به لام رهنگه دیاریکردنی سالی ۲۰۲۵ بو نه م مه به سته گه شبینانه نه بی.^۳

وهرگيران به گویره ی جور ی دهق

جوری دهق هم له باری رووخساره وه، هم له باری نیوه رۆکه وه کاریگه ری هه یه له سه ر وهرگيران. واته هر جوره دهقیك، جوریک توانا و شاره زای له وهرگير دهخوای. نه مه ش دهگه ریتته وه بو نه م راستی یه که دهق به گویره ی فورم

^۳ مونیک کوروینگتون، "عاقبت در ترجمه ماشین جایگزین انسان خواهد شد"، رۆژنامه ی

"همشه ری" ژماره ۲۱۰۴، ۲۹ ی ئاوریلی ۲۰۰۰، ل ۱۱

و نیوه‌رۆکه‌که‌ی، ده‌بیته‌ خاوه‌نی کۆمه‌لیک تایبه‌تمه‌ندی. ئەم تایبه‌تمه‌ندییانه، ده‌قه‌کان لیک جیاده‌که‌نه‌وه و هه‌رکام له وان که‌سی تایبه‌ت به‌ خۆیان پێویسته‌.

به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ده‌توانین ده‌ق دابه‌ش بکه‌ینه‌ سه‌ر دوو ده‌سته: یه‌که‌م: شیعر، دووه‌م: په‌خشان. "په‌خشان کاریکی ئەده‌بییه، ناچیتته ژیرباری هه‌مان ده‌ستووری شیعره‌وه، ده‌کری بوتریت که‌ کیش و سه‌روا له ده‌قیک دامالریت، چه‌خشان ده‌مینیتته‌وه. به‌ پێی [پیناسه‌ی عه‌لئه‌دین] سه‌جادی، واته‌:

هۆنراوه = سۆز + هه‌ست + کیش + سه‌روا

په‌خشان [=] هۆش + هه‌ست

... ده‌کری بلێن په‌خشان و شیعر [ده‌بی] وه‌کوو دوو چه‌مه‌سه‌ری زمان سه‌یر بکریت. زمانی په‌خشان هه‌موو لیکدانه‌وه و راقه‌ کردن و روونکردنه‌وه‌یه‌کی زانستی ده‌گریته‌ خۆی.

زمانی شیعریش ئەو زمانه‌یه‌ تا پێی ده‌کری به‌ وینه، به‌ره‌مز، به‌ هیما‌ی جوراوجور، خاوه‌نه‌که‌ی ته‌عبیر له‌ خۆی

دهكات. زماڼی په خشان ناراسته كهي بهرو دهرهوهی خوږه تی، واته دستنیشانی مه رجه عییه ت دهكات كه له دهرهوهی خوږه دایه، له كاتیکدا، زماڼی شیعرى ناراسته كهي بهرو ناوهوهی خوږه تی.^۱

نهمه ی له م گوته یه ی سهرهوه دا ، "وهك هوش" ناماژه ی پیكرا و گوترا كه زماڼی په خشان ، لیكدانه وه، راقه كردن و روونكردنه وه ی زانستی یه ، "نیشاندهری" زالبوونی دنیای لوزیک له په خشان دایه: "په خشان و شیعر دوو شتی جیاوازن و له سهرده می دیاریکراوی خوږاندا چاویان کراوه ته وه، نه گهر باس له مه نتیقی شیعر و موسیقای داخلی ده كه یڼ نه مانه ده توانن له په خشانیشدا [په خشانى نه ده بی] دا هه بن. له دارشتنی دهقی په خشاندا ، لوزیک زه قتر دهنویڼی و خوږی دهرده خا، له دنیای هونراوه دا كال و

^۱ نه حمده ی مه لا، شیعرته نها هر بنه مایه (لیکولینه وه ی ره خنه یی)، گوزاری په یفین،

که مرهنگتر. " ^۲ هر ئه مانه و امان لئ ده کهن به جيا له
وهرگيراني هر کاميان بدويين.

وهرگيراني شيعر

رهزا به راهه ني، ره خنه گر، چيروکنووس و شاعيري
ئيراني له کتیبی "چيروکنووسی" دا ده لئ: له شيعردا فورم له
نيوه روک جودايه، هر بويه ناتوانين ديعايه ی ئه وه بکه ين کاتي
شيعريک وهرده گيرين، هه موو لايه نه کانيمان وهرگيرابيتته سه ر
زمانیکی دیکه، به لام قهت ناکري دهنگه ته واوه کانی شيعريک و
هارمونيای دهنگی نووسراويه کی شاعيرانه، ورگيرينه سه ر
زمانیکی دیکه. که وايه هر به م هويه نابي شيعر ته رجه مه
بکه ين. يان ئه گه ر کردمان ده بي له دهنگه کان و ئه و
تايبه تمه نديان ه ی که پيوه ندييان به فورمی شيعره که وه هه يه
چاوپوشي بکه ين. هه لبهت ده کري له ته رجه مه دا له شيعريک

^۲ جه ليل نازاديوخواه، (چاوپيکه وتن له گه ل ره ئوف عوسمان دا) گه لاويژنيوي، تشريني

شىئەرىكى دىكە دروست بىكەين و تىيدا دەنگ و فۆرمى دىكە
بەكار بىنين".^۲

لە بارەى دژوارىي وەرگىرانى شىئەر زۆرکەسى
شارەزاي دىكە راي خويان دەرپرپوۋە . هيندىك لەم بىرورپايانە
لە شىۋەى قسەى نەستەقدا، ئەمرو دەيانىنين و
دەيانخوينىنەو. بۆ نمونە:

"- شىئەرى تەرجمەكراو وەك ئەمە وايە شمشال بەم
سەرەوسەر بژەنریت. (پىرەمىرد)

- شىئەرى تەرجمەكراو وەك ئەوۋە وايە كچىك
لەو دىو شووشەيەكەوۋە ماچ بىكەيت. (مەحمود
دەرويش)

- شىئەرى تەرجمەكراو وەك گولى ئەودىو
فەرش وايە. (رەسول ھەمزاتوف)

^۲ فەروخ نىعمەتپوور، پىداچونەوۋەيەك بە وەرگىرانى شىئەرى" لە

داىكبوونىكىتر"، گوفارى وەرگىران، ژمارە ۲ دىسامبرى ۱۹۹۷، ل ۸۵

– شیعر ئه‌وشته‌یه که ئه‌گهر ته‌رجه‌مه بکریت،

ئیترا شیعر نیه. (شاعیریکی ئه‌مریکی) " ^۴

نازم حکمه‌ت ده‌لی: "ئه‌و وهرگپرانه‌ی له شیعره‌کانی

رۆژه‌لاتی‌یه‌وه بو زمانی رۆژئاوایی وهرده‌گپرن وه‌کو ئه‌وه‌یه که بیان‌ه‌وی راوی بالنده و مه‌له خو‌ش گو‌شته‌کانی رۆژه‌لاتی بکه‌ن و چیژ له که‌بابه‌که‌یان وهرگرن. " ^۵

ئه‌م وتانه به‌ره‌می ئه‌زموونی سه‌دان و هه‌زاران ساله‌ی مرو‌قن

له وهرگپرانی شیعردا، ئه‌زموونیک که به ده‌گمه‌ن نموونه‌ی

سه‌رکه‌وتووی به خو‌وه بینووه. هۆیه‌که‌شی ئه‌م شته‌یه که

به‌راهه‌نی به "پیکه‌وه به‌ستراویی فورم و نیوه‌رۆکی شیعر یا

بوونی هارمۆنیای ده‌نگ" له شیعردا، ناوی ده‌با و مامۆستا

حه‌مه‌ی حه‌مه‌باقی وه‌ک تایبه‌تمه‌ندیی شیعر ئاماژه‌ی

پی‌ده‌کا:

^۴ محه‌مه‌د حه‌مه‌باقی، پيشه‌کی بو "شیعیریکی وهرگپردراوی شاعیری گه‌وره‌ی

عه‌ره‌ب، ئه‌دوونیس"، رامان، ژماره ۳۷، ۵ ی ته‌مموزی ۱۹۹۹، ل ۱۵۹

^۵ عیرفان قانعی فهد، محه‌مه‌دی قازی و په‌یامی وهرگپرن، ل ۶۴

"ته رجه مهی شیعر به پیچه وانهی ته رجه مهی هونه ره کانی تری وه ک چیرۆک و شانۆنامه و رۆمان و ره خنه و ... تاد، له و کاره دژوارانه یه، که خودی گه وهه ری شیعر، رقی لییه تی [.] چونکه شیعر به هر زمانیک له دایک بیټ، تایبه تمه ندیټی ئه و زمانه ی پیوه یه و ئه و زمانه ش تی کرای واژه گه ل و ، ئاهه نگ و ئاوازی ریتمی واژه کانی و ره وان بیژی و داروپه ردووی رسته سازی زمانه که ی، له گه ل تایبه تمه ندیټی زمانیک تر جیاوازه ... به واته یه کی راستر : شیعر رۆله یه کی جگه ر سۆز و حه لآزاده ی ئه و زمانه یه، که پیی له دایک بووه و فرچکی پیگرتووه و پیی خو شه هر به ره سه نایه تی و تایبه تمه ندیټی ئه و زمانه وه بژی و سه وز بیټ."

"رابیټ فراسه" شاعیری ئه مریکایی برپای وایه که شیعر به شیوه یه کی زاتی له گه ل وهرگيڙان دژایه تی ده کا. "شیلی" (shelly) ده لئ ته نانه ت وشه یه کیش به ره مه می هه ست

^۱ محه ممه دحه مه باقی، پیشه کی بو "شیعریکی وهرگيڙدراوی شاعیری گه وره ی

عه رهب، نه دؤنیس"، رمان، ژماره ۲۷، ۵ ی ته مموزی ۱۹۹۹، ل ۱۰۹

و رۆحی شاعیره و، وهرگیز هه‌رگیز ناتوانی ئه‌و کاتانه ته‌جره‌به کاته‌وه که شاعیر به‌ره‌مه‌که‌ی تیدا خولقاندوه. کرۆچه (Croce) فیله‌سۆفی به‌ناوبانگی هاوچه‌رخى ئیتالیاییش پی‌ی‌وایه له هونه‌ردا ئه‌وه‌ی به‌یان ده‌کری (شه‌وودی) ه و هه‌رشتیکیش شه‌وودی بوو بۆ وهرگیزان نابى.^۲

رۆمه‌ن یاکوبسین (۱۸۹۶-۱۹۸۲)، زمانناس و ئه‌دیبی روسی که سالانیکی زۆر وه‌ک مامۆستا له زانکۆکانی کولومبیا، هاروارد و ئه‌نیستیتۆی ته‌کنۆلۆژی ماساچۆسیت وانهی وتۆته‌وه، کۆمه‌لیک تیۆری گرنگی له بواره جوراوجۆره‌کانی وه‌کو فۆنۆلۆژی، پی‌وه‌ندیناسی، ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی و تیۆری ئه‌ده‌بی‌دا، هی‌نایه ئاراوه. گرنگترین ده‌سکه‌وتی یاکوبسین له بواری ئه‌ده‌بی‌دا کۆمه‌له به‌ره‌مه‌یکه که له‌مه‌ر زمانی شی‌عه‌وه نووسیویه‌تی و به به‌ره‌مه‌گه‌لیکی زۆر دژوار (هونه‌ری - ته‌کنیکی) ده‌ژمی‌ردریین. " ئه‌و به جوریکی تایبه‌تی

^۲ عه‌بدولخاله‌ق یه‌عقوبی، "ئیس‌تیعه‌اره" له وهرگیزانی شی‌عه‌دا، گۆفاری ئاوینه، ژماره

له و اتاناسی شیعری کولیه وه و خالی گرنگی و اتای وشه کانی له پیکهاته‌ی شیعری‌دا هینايه گوږی: (له شیعردا سیسته‌می و اتاناسانه‌ی وشه‌کان، هه‌مان سیسته‌می ناسراوی زمانی پیوه‌رنیه). ئەم ئاماژه و اتایی و ئەبستراکت و به‌ته‌نیای وشانه له پیوه‌ندی له‌گه‌ل هاونشینی (syntagmatic) یان پیگه‌ی زمانناسانه‌ی وشه له نیوه‌دیږه‌کاندا به‌ده‌ست دیت. هه‌ر له‌به‌ر ئەم هویه یاکوبسین و فورمالیسته‌کان وهرگیڙانی شیعریان به‌زمانیکی تازه له ئەنجام نه‌هاتو ده‌زانی، چونکه له وهرگیڙانی شیعردا به‌رده‌وام و اتایه‌کی تایبه‌تی یا و اتاگه‌لیکی چه‌ندفاقی له نیوان کوی هاوواتاکانی وشه‌دا له ده‌ست ده‌چن. یاکوبسین به‌راشکاو‌ی نویسی که له وهرگیڙانی شیعردا رافه‌ی وهرگیږ له بو وشه وهرده‌گیږدریت نه‌ک خودی وشه.^۳

بابه‌ک ئەحمه‌دی، به‌سه‌رنجدان به‌وتاری " تیوری ئەده‌بی ریزمان ، ریزمانی تیوری ئەده‌بی " ی یاکوبسین که باسی سی جوړی وهرگیڙان (وهرگیڙانی نیوزمانی diachronic ،

^۳ بابه‌ک ئەحمه‌دی، پیکهاته و رافه‌ی ده‌ق ، کتیبی (۱) ، ل ۹۱

وهرگيڙاني نيوان زماني interlinguale و وهرگيڙاني نيوان نيشانه يي (intersemiotics) ده كا، ده گاته ؤه و ئاكامه : "له جوره كاني دووم و سييه مي وهرگيڙاندا، كه ياكوبسيڼ هيناويه ته به رباس ، ئاسانتر ده توانين گوراني واتايي، نيشان بدهين، به دهربرپڼي تر هرچهند ده كړي يه كه كاني ره مز به وردترين شيوه له زماني يه كه م(زماني سهره تا) به زماني دووم (ئو زمانه ي كه وهرگيڙانه كه پي كراوه) وهرگيڙدرت . به لام ئه نجامي كاره كه ، گه يشتن به واتاي سهره كي لي ناكه ويته وه . هاوواتاي وردى واتاناسانه له وهرگيڙاندا ده ست ناكه وي . هه ربه و چه شنه كه وشه هاوواتاكان له يه ك زماندا خاوه ني واتايه كي يه كسان نين، وشه هاوئاسته كاني تر يش له زمانه جيا جيا كاندا واتا گه ليكي يه كسانيان نيه [،] هه ر وشه يه ك وه بيره يڼه رى (واتاي ناوه كي) زوره كه ژماره كه يان له وهرگيڙان نايه ن و هه موو واتاكان به هو ي وشه يه كه وه وهرناگيڙدرين . له شيعردا زمان به كه لكى خولقاندني واتاي فره چه شن دي ت و گواستنه وه ي ئه م هه موو واتايه له ريگه ي وهرگيڙانيان بو زمانيكي دي كه يان دهربرپڼي دي كه ئه نجام

نادريټ. له شيعردا خودی زمان گرنګه و (نامانچ داهينانی
 ئاخوته‌ییه) . گواستنه‌وهی واتا ناوه‌کييه‌کان يان ئه‌و
 کاریګه‌ریه سۆزداريانه‌ی که هه‌لقولای به‌کارهينانی ريسا
 شاعيرانه‌کانن (له هاونشینی واتای وشه‌کان تاکيشی شيعر و
 ...) که له زمانیکي تايبه‌تی‌دا دروسته‌بن، "گواستنه‌وه‌يان"
 بۆ زمانیکي‌تر ئه‌سته‌مه و نايه‌ته ئه‌نجام: (شيعر به پيی
 پيناسه‌که‌ی خوی وهرناگيردريټ [،] ته‌نیا ده‌توانی شوین
 گوړکيی داهينه‌انه ئه‌نجام ده‌ی: يان شوین گوړکيی له نیو
 زمانیک‌دا - له فۆرميکی شاعيرانه بۆ فۆرميکی ديکه - يان شوین
 گوړکيی له زمانیک بۆ زمانیکي ديکه و يان له کوټايی‌دا ، شوین
 گوړکيی نیوان نيشانه‌ی له سيسته‌میکی نيشانه‌ی بۆ
 سيسته‌میکی‌تر بۆ نمونه له هونه‌ری ئاخوته‌ی بۆ موسیقا و
 يان سه‌ما، يان سینه‌ما، يان نیگار کيشان) ^۱.

به‌لام له‌گه‌ل ئه‌م هه‌موو راوبۆچوونانه‌شدا که
 وهرگېړانی شيعر به شتيکی نامومکين ده‌زانن، که‌م شاعيري

^۱ بابەك ئەحمەدی، پێكهاته و رافه‌ی ده‌ق ، كتیبي(۱) ، ل ۹۳-۹۰

گه وره و، شيعري به رزي نه ته وه جور او جوره کاني دنيا هن که بو توگراني شيعر له نيو نه ته وه کاني دیکه دا نه ناسرابن. هم ناسرانه ش تا راده يه کی زور، ناکامی وهرگيړد راني شيعري نه ته وانه يه. مانای نه وه يه هم به کرده وه وهرگيړاني شيعر هه يه، هم که سانیکيش هن که له گه ل وهرگيړاني شيعر دا هن و به شتيکی ناسایي ده زانن:

" ئيدوارد ساپير Eduard sapir و توگدين Ogden له سر هم باوه رهن که وهرگيړاني شيعر شتيکی ناسایي و مومکينه. به بروای "ساپير" زمان دوو لايه نی هه يه: لايه نی داپوشراو (مکنون) يا غه يری زمانی (La tent Content) و لايه نی زمانی، نه و له ولامی "کروجه" دا نه لی: "گشت مانا و مه به سته کانی هونه رهنه له فورمی "زمانی" دا به شیوه ی "شهوودی" هه ستیان پی ده کری و بی شک نه مانه بو وهرگيړان نابن... توگدين له زمانی ساپيره وه نه لی نه و شته ی که له وهرگيړاني تيکستی (text) نه ده بی دا له زمانیکه وه بو زمانیکي تر نال وگور نه کردری، ناوه روك يان هه مان لايه نی

داپوشراوه که غه‌یری زمانیه، که وایه وهرگيڙانی تیکستی
 ئەده‌بی کاری غه‌یری مومکین نیه.^۲
 له نیو ئەو شیعرانه‌دا که وهرگيڙدراون بۆ سهر زمانی کوردی،
 چوارینه‌کانی خه‌ییام که هه‌ژاری موکریانیه وهری‌گیڙاون به
 نموونه‌یه‌ک له وهرگيڙانه سهرکه‌وتوووه‌کانی شیعر داده‌نریڤ .
 هه‌ژار له پيشه‌کی‌یه‌ک‌دا که بۆ وهرگيڙدراوی چوارینه‌کانی
 خه‌ییام نووسیویه‌تی، ئاماژه به‌وه ده‌کا که نه‌یویستوه فارسی
 فیڤری کوردان بکا، واتا وشه‌به‌وشه به‌ند به به‌ند شیعره‌کانی
 نه‌گۆڤیوه، ته‌نیا بیر و بڤوای خه‌ییامی به که‌سم و بیچمیکی
 کوردانه‌وه له سهرکیڙشی ماکه فارسی‌یه‌که خستۆته به‌ر چاوی
 هاو‌زمانانی.^۳ ده‌توانین بلیڤین هۆی سهرکه‌وتوووبوونی وهرگيڙانی

^۲ عه‌بدولخاله‌ق یه‌عقوبی، "ئیس‌تبعاره" له وهرگيڙانی شیعدرا، گۆقاری ئاوینه، ژماره

۲۶ و ۲۷، سالی ۱۳۷۵ (۱۹۹۶)، ل ۵۷

^۳ نه‌بی قادری، چوارینه‌کانی خه‌ییام به کوردی و فارسی، ل ۱۱

ئەم چوارینانەش هەر لەو دایە کە "رووحی شیعرەکانی خەییامی کردووە بە کوردی و بە عەینی کیش گوتوونیهووە."^۴
 مامۆستا شوکۆر مستەفا، لە نیۆ زۆر لە و شارەزایانەدا کە لە وەرگێڕانی شیعر دواون، دەکەوێتە ریزی ئەوانە کە پێیان وایە شیعر وەردهگێردی و، وەرگێڕانەکە ی دەبەستێتەووە بە توانا و لیھاتوویی وەرگێڕ:

"ئەگەر شیعر، ئەو بێ کە لای هەرە تەنک و ناسک و باریک و نەرم و نیان و شادەماری مرقۆھیاتی و قوولی سادەیی مرقۆ دەچری، ئەووە وەرگێری مرقۆناس و لە تەنکی و ناسکی و باریکی و هتد ... شارەزا و پەسپۆر دەتوانی شیعریش وەرگێری و زمانی تەیر و تووش وەرگێری و بێی بە حەزەتی سلیمان پیغەمبەر ... مەسەلە زانینە، شارەزاییه"^۱.

^۴ عەبدوللا حەسەن زادە لە وتووێژیکی بۆلۆنەکراوە لە گەل کەمال مەریوانیدا، سالی

^۱ شوکۆر مستەفا، وتووێژیک لە گەل "ئەدەب و ھونەر" ی "کوردستان" (تۆرگانی

کۆمیتە ی ناوھندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران"، ژمارە

بە ھەر حال، ئەگەرچى ھەر شىئەرىك لە رەوتى
 وەرگىپرانىدا، قوربانى لى دەستىندى، "كەچى لە گەل
 ئەمانەشدا، پەيامى جوانى گۆرپىنەوہ... پەيامى گۆرپىنەوہى
 فەرھەنگى نىوان گەلان... پەيامى گۆرپىنەوہى چىژى ھونەرى و
 ساتىك... ئەوہ پىويست دەكات، تاقىکردنەوہى سەرکەوتووى
 گەلان، داھىنانى جوان، لە زمانىكەوہ بۆ زمانىكىتر، تەرجەمە
 بکرىن... ئىتر ئەگەر لەم تەرجەمە کردنەشدا، لایەنە
 ھونەرىيەکانى شىئەرەكە، بىنە قوربانى... ديسان دەليين
 چارەنىيە و دەبى تەرجەمە ھەر بکرى...".^۲

وەرگىپرانى پەخشان

پەخشان بە شىئوہىيەكى گشتى دەبىتە دووہەش:

يەكەم - پەخشانى زانستى

دووہەم - پەخشانى ئەدەبى يا ھونەرى

^۲ محەممەد حەمەباقى، پىشەكى بۆ "شىئەرىكى وەرگىپرادراوى شاعىرى گەرەى

عەرەب، ئەدۇنىس"، رامان، ژمارە ۲۷، ۵، ى تەمموزى ۱۹۹۹، ل ۱۵۹

"په‌خشانی زانستی : دوانیکه له بابه‌تیکی زانیاری یا خود تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی ئەو زانیاریانه‌یه که زاناکان نووسیویانه و ئە‌نجامه‌که‌یان دەر‌خستوه، توانیویانه گە‌لیک زار‌وه‌ی زانستی به‌کار به‌ینین که واتایه‌کی سنوورداری هه‌بی. په‌خشانی زانستی بابه‌تیکی ووشکه دوور له سۆز و خه‌یالە، باسی راستی و دروستی ئە‌کات که ژیری بنچینه‌که‌یه‌تی.

په‌خشانی ئە‌ده‌بی یا خود هونه‌ری: ئەو جوره په‌خشانه‌یه ، خاوه‌نه‌که‌ی بابه‌ته‌که‌ی پێ ئە‌پازینیته‌وه و ریکی ئە‌خا. که‌واته هه‌لبژاردنی (الفاظ) و دەر‌شتنی له رسته‌دا و چۆنیه‌تی ده‌ست پێ‌کردن و کۆتایی هاتنی ، ئە‌مه‌ش له نووسه‌ریکه‌وه بۆ نووسه‌ریکی‌تر ئە‌گۆرێ. که‌واته په‌خشانی ئە‌ده‌بی له رووی ناوه‌رۆکه‌وه نه‌خشه‌ی هه‌ژاری، خۆشی و ناخۆشی جوره‌کانه سۆز ئە‌کیشی و زیاتر به شیوه‌ی (سه‌ج) ئە‌پازینیته‌وه و نوسه‌ر ده‌ستیکی بالایی له تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی

گشتیدا ههيه به تايبه تي له رووی به کار هینانی هونه ره کانی
دهربړین دا.^۳

ئهم دابه شکردنه زیاتر له رووی رووخساره وهیه. له
رووی نیوه روکیشه وه په خشان دابهش ده کریتته وه سهر (۱)
په خشانى کومه لایه تی (۲) په خشانى سیاسى (۳) په خشانى
ئهدهبى .^۴ نیوه روک واک دهق تايبه تمه ندی خوی هه بی و،
ره چاو کردنی ئهم تايبه تمه ندی یانه له لایه ن وهرگیزه وه
پیوستن. دهقیکی ئهدهبى یا هونه ری له گه ل دهقیکی
زانستی، جیاوازی زوری ههیه. له دهقیکی زانستی دا ، وهرگیز
ناتوانی تۆسقالیک له نیوه روک و مه بهستی دهق دور
بکه ویتته وه. به لام له دهقی ئهدهبى دا، زور شت دینه سهر ری
وهرگیز، واته دهقه ئهدهبى یه کان زورشتیان تیدایه که وهرگیز
له جیاتی ته رجه مه ی ئه وان ده بی هاوتا یا نمونه ی له چه شنى
ئه وان له نیو زمانه که ی خوی دا بدوزیتته وه. بو وینه په ندی

^۳ د. شوکریه رهسول، زمان و ئهدهبى کوردی - په خشان، ۹-۷

^۴ هه مان سه رچاوه ، ل ۸-۹

پيشينيان و قسه‌ی نه‌سته‌ق، زورجار وهرناگيړدريڼ. وهرگيړ
دهبى بؤ نمونه‌ی چه‌شنى ئه‌وان له زمانه‌که‌ی خوى‌دا بگه‌ړى و
له ده‌قه‌که‌ دوور بگه‌ويته‌وه.

ليړه به دواوه باسى چهند جوړيک په‌خشان به
سهرنجدان به نيوه‌روکيان ده‌که‌ين و ئاماژه‌يه‌ك به‌و
تايبه‌تمندى و لايه‌نه‌يان ده‌که‌ين که وهرگيړ دهبى به
ره‌چاو‌کردنى ئه‌وانه‌وه، وهريان بگيړى.

وهرگيړانى ده‌قى ئه‌دهبى

"له وهرگيړانى ئه‌ده‌بيات‌دا مروّقه‌ ده‌گاته‌ داهينان و،
ئهم سهر له نوى ئه‌فراندنه‌ له بوارى زمان‌دا رووده‌دا. زمانى
به‌ره‌مه‌که‌ به‌ قه‌را نيوه‌روكى به‌ره‌مه‌که‌ به‌ لاي منه‌وه
گرنگه‌."¹

---

¹ عه‌بدوللا‌که‌وسه‌رى، "يکى شدن با جهان نويسنده" (وتوويز)، "ادب و هنر" ي
روژنامه‌ى "خرداد" سى‌شهممه ۱۶ى مارسى ۱۹۹۹، ۲۵ى پره‌شهممه‌ى ۱۳۷۷، ل۸

که سيک که کاری وهرگيړانی ئهدهبی دهکا، دهبی بو خوشی له بواړی ئهدهبیاتدا شارهزا بی. دهبی میسکی و حافیزه (ذاکره) ی پر بی له زانیاریی ئهدهبی . ئهگه ربو خوی ئه‌دیب و نووسه‌ریش نه‌بی، پیویسته له بواړی ئهدهبیاتدا خوینه‌ریکی جیددی بی و ئه‌زموونیکی زوری له کاری ئهدهبی دا ه‌بی. ئه‌م زانیارییه ئه‌دهبیانه‌ش کاتیک فریای وهرگيړی ده‌قی ئه‌دهبی ده‌که‌ون که زه‌وقی ئه‌دهبی ه‌بی. پیویسته ه‌م ئه‌وه‌نده ه‌ستیار بی که کاریگه‌ریی ه‌ر وشه‌یه‌ک، ه‌ر رسته‌یه‌ک، ه‌ر پاراگرافیک له سهر خوینه‌ر، به دروستی تی‌بگا و له پال ئه‌مه‌ش‌دا، به جوریک وهریان بگيړی یا دایانبريژيته‌وه که ه‌مان کاریگه‌ری له خوینه‌ری وهرگيړانه‌که‌ی‌دا پیک بینيته‌وه. ئه‌م کاره به بی ه‌بوونی زه‌وقی ئه‌دهبی بی و شاره‌زایی له بواړی ئه‌دهبیاتدا ، مومکین نیه .

"له نیو جوره‌کانی وهرگيړان‌دا ، وهرگيړانی ده‌قی ئه‌دهبی له ه‌مووان دژوارتره، چونکه ئه‌و جوانی و

ورده کارییانهی له ته عبیر و نوکته ئەده بییه کان دا هەن، له بابەتی تیکنیکی و زانستی و سنهەتی دانین.^۲

وهرگيره به ئەزموونه کانی بواری ئەدهب یا دهقی ئەدهبی، زیاتر له وهی باسی مهرج و ریوشوینی تایبهتی بۆ وهرگيرانی ئەدهبی بکهن، باسی ئەزموونی خویان دهکهن که رۆچوون و توانه وهیه له نیو جیهانی نووسهری به رهه م دا

"ئەو شتە ی وهرگير دهبی له ئاست به رهه میك دا هه بیی، هه ر ئەوه نیه که له دهق تی بگا، به لکوو دهبی ههستی پی بکا و بجیته نیو جیهانی نووسه ر، توانه وه له نیو جیهانی نووسه ردا، ده بیته هوی لی تیگه یشتنی به ته واوی. رهنگه هه ر ئەمه بی که پیی ده لین هاودلی یا ئاشنایی گیانه کان. به لام به راستی پیداگرتنی من، له هاودلی و ئاشنایی گیانه کانیش زیاتر، له سه ر ئەو که لتووره یه که وهرگير پی شه کی ده بی پیی گه یشتبی. باوه ر ناکه م ئەو وهرگيره ی خوینه ریکی باش نیه، زهینیکی دهوله مهندی هه بی، نه ک هه ر له بواری ئەو کارانه دا که

^۲ عرفان قانعی فرد، محمد قاضی و رسالت مترجم، ۶۰

دهيانكا، بهلكوو له بواړي نه ده بيات دا به گشتي. باوهرې من وایه كه وهرگيڙاني نه ده بی هیچكات پرؤسه یه کی میکانیکی نیه، بهلكوو پرؤسه یه کی داهینه رانه یه، هر بویه وهك چون ناتوانین هونه ر پیناسه بکهین ناشتوانین وهرگيڙاني نه ده بی پیناسه بکهین، هر واکه له شیعدرا تو ناتوانی بللی بچی نه م وشه یه م هل بژاردوه. من کاتیک به ره میك ده خوینمه وه، ده لیم [وهرگيڙا دوه کی] نه مه یه و، ئیدی ناتوانم هیچ روونکردنه وه یه کم بوی هه بی.^۳

"نه م توانه وه یه له جیهانی نووسه ردا، له لایه ن وهرگيڙی نه لمانی،" ریناته شمیدکال^۴ "وه به جوریکی دیکه باسی کراوه. نه و، ناوی دهنی تیگه یشتن له رۆحی دهق. نه و هه بوونی "هستی دهق" و به شیوه یه کی گشتی هه بوونی "هستی نه ده بيات" له وهرگيڙا به پیویستی تیگه یشتن له رۆحی دهق، ده زانیت. نه وه تا ده لیت:

^۳ عه بدوللا كه وسه ری، "یکی شدن با جهان نویسنده" (وتووین)، "ادب و هنر"

رؤژنامه ی "خرداد" سی شه ممه ۱۶ ی مارس ی ۱۹۹۹، ۲۵ ی پرده شه مه ی ۱۳۷۷، ل ۸

"... تېگه‌یشتنی رۆحی دهق ، وهرگيړانه‌که‌ی مسوگه‌ر ده‌کا. کيشه له سهر ئه‌وه نيه که وشه به وشه ، رسته به رسته وهرگيړدری. هونهری وهرگيړان زياتر له ههر شتيکی دیکه له‌وه دایه که له رۆحی ده‌قه‌که تی بگه‌ین، ریتمی دهق بدوزینه‌وه و میلوډی دهق هه‌ست پی‌بکه‌ین و، پاشان به زمانی خویمان بیگيړینه‌وه و، ده‌ری بېرین. شتيکی سه‌یر نيه که وهرگيړی ده‌قه ئه‌ده‌بی‌یه‌کان کاره‌که‌ی خو‌ی زياتر وه‌ک کاریکی بینین سه‌یر ده‌کا نه‌ک وه‌ک کاریکی تیکنیکی - تیکنیک و فەن، له پیوستی‌یه‌کانی کاره‌که‌ن و، کاتيک بینین و ئیله‌امیشی پیوه زیاد بوو، هونهر ده‌خولقی."^۱

گه‌یشتن به رۆحی ده‌قی‌کیش کاریکی هاسان نيه، وردبوونه‌وه‌ی قوول له ده‌قه‌که و چه‌ند یا چه‌ندین جار خویندنه‌وه‌ی ده‌قه‌که‌ی پیوسته:

^۱ ریناته شمیدگال، سه‌رووترله‌زمان، رمان، ژماره ۱۰۲ ، خولی سیه‌م سالی ده‌یه‌م،

تشرینی‌دووه‌می ۲۰۰۵، خه‌زه‌لوهری ۲۷۰۵، ل ۱۳۰

"گه وره ترين دلّه پراوكيى هر وهرگيڙيك ئه وه يه كه دهستي به رۆحي به ره مه كه و راويژو شيوازي داهينه ره كه ي رابگا. وهرگيڙه راسته قينه كان چه ندين سال له ته مه ني خويان تپيپر ده كن تا له راويژي وته، له ريتم و ... له يه ك قسه دا، نيوه رۆك، پيكاها ته و فورمي نووسه ر، نزيك بينه وه. جا ئايا [به سه رنجدان به م راستي يه] ده كرى چاوه پروان بين وهرگيڙيكي راسته قينه [به هاساني] له به ره مه ي نووسه ري كه وه بچي ته سه ر به ره مه ي نووسه ري كي دي كه؟"^۲

دژواري وهرگيڙاني ده قي ئه ده بي له چاو وهرگيڙاني ده قي زانستي له وه دايه كه بنه ما و چه مه ك زانستي يه كان له لاي هه موو نه ته وه كان وه كوويه ك وايه . سه هؤلبه ستنى ئاوي ا هاتنه كولي ، به هر زمانيك باسي بكه ي، له پله يه كي دياريكراودا رووده دا ، به لام بوچوون و تيگه يشتن له باره ي جواني يه وه كه نيوه رۆكي هونه ر و ئه ده بي ات پيك دينن، نه ك به

^۲ امير صدرى، "آفرينشى بنام ترجمه" رۆژنامه ي "امروز"، لاپه رهي "ادب"، شه ممه ۳

نه ته وه، به لکوو له مړوځه وه بؤ مړوځيکي ديکه ده گورپښ. هر بويه وهرگيڙاني ئه م جوړه بؤچوون و تيگه يشتن و روانينه که سؤز و ههست ئاويته يان بووه و، بوون به هه ويڼي دهقي ئه دهبي و هونه ري، له وهرگيڙاني دهقي زانستي دژوارتره.

يه کيک له کاره پيويست و گرنه گه کان له وهرگيڙاني ئه دهبي دا، ره چاو کردني شيوازي نووسه ري به ره مي ئه دهبي يه. "وه بهرچاو گرتني شيواز و سياقي گوته له وهرگيڙان دا، يه کيک له مهرجه پيوسته کاني وهرگيڙانيکي سه رکه وتوويه، ... شيواز واته په پره و کردني شيوه و راويژيکي تاييه تي له نووسين دا." ^۳ دياره ره چاو کردني شيواز نه که هر له وهرگيڙاني دهقي ئه دهبي به لکوو له وهرگيڙاني هه موو جوړه دهقيک دا هر پيوسته. ئه گهر وهرگيڙ بايه خ نه دا به شيوازي نووسه ري به ره م و، هه مان شيواز له وهرگيڙان دا به کار نه هيڼي، ئه گهر چهند به ره م له چهند نووسه ري جياوازيش ته رجه مه بکا، وه که ئه وه دهچن که هر هه موو به ره مه کان

^۳ عرفان قانع ي فرد، محمد قاضي و رسالت مترجم، ۸۸

يه كه س نووسيبني. نووسه‌ري وايه به زمانيكی به‌رزی
 ئه‌دهبی ده‌نووسی، هه‌یه گه‌پنوسه ، واته "ته‌نز" له
 نووسینه‌کانی دا هه‌یه. هیندیك نووسین له شیوه ئاخاوتنی
 جه‌ماوهر(زمانی عامیانه) بۆ نووسین كه‌ك وهرده‌گرن.
 نووسه‌ری واهن رسته‌ی كورت كورت به‌كار دینن، هه‌شن
 رسته‌کانیان دوور و دريژن. ده‌قی واهن به‌ زمانی ده‌یان سال
 له مه‌وپیش نووسراون. ده‌قی واش هه‌ن نویتین زاروه و
 چه‌مكه‌کانی رۆژگاری ئه‌مپۆیان تیدایه. وهرگيڙ ده‌بی جیاوازی
 شیوازی ده‌قه‌کان ببینی و، وایان وهرگيڙی كه‌ خوینه‌ری
 شاره‌زا له گه‌ل خویندنه‌وه‌ی وهرگيڙدراوی ئه‌وان‌دا، هه‌ر به
 شیوازی نووسینیان، نووسه‌ر بناسیته‌وه. "كه‌ وایه موته‌رجیم
 ده‌بی سه‌بکی نووسه‌ره‌كه‌ش بینیته‌ نیو زمانه‌ تازه‌كه‌. ئه‌گه‌ر
 له گه‌ل سه‌بکی وی نانا‌شنایه با نه‌یكا."^۱

^۱ عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده ، وتووێژیکي بلاو نه‌كراوه له گه‌ل كه‌مال مه‌ریوانی‌دا، سالی

وهرگيړانې شانؤنامه

دياره "شانؤنامه" دهچيټه ريزي بهرهمه
 ئهدهبىيهكان و، ئهمانهى له بارهى وهرگيړانې دهقى
 ئهدهبىيهوه گوتران، شانؤنامهش دهگريټهوه، بهلام شانؤنامه
 تاييهتمنديى خوښى هه ن كه له وهرگيړاندا دهبى له بهر چاو
 بگيرين. هر بويه ئاماژهيهك به پيوستى و مهجهكانى
 وهرگيړانې دهكهين.^۲

له وهرگيړانې شانؤنامهدا، وهرگيړهكان زوربهى
 كاتهكان خوښان بهرهورووى ئه م پرسياره دهبينهوه كه ئايا
 وهك دهقيكى ئهدهبى وهرىبگيرن يان وهك بابهتيكى نواندن
 كه به هوى زمان (ديالوگ) هوه گيانى به بهردا دهكرى؟ ئايا
 وهرگيړ شانؤنامهكه وهك دهقيك بو خوښندنهوه وهربگيړى و
 بهپرسايهتې وهرگيړان بو نواندن بسپيړى به دهرهينهر؟
 ئهگهر نووسهري شانؤنامهكه، دهقهكهى خوى بو نواندن (نهك)

^۲ ئه م باسه له سهرهتاوه تا كوټايى وهرگيړدراوى كورتكراوهى وتارى "پيرامون ترجمه
 متون نمايشى" له نووسينى "بېهزاد قادري" يه، گوڅارى "ادبستان"، ژماره ۸، گهلاويژى

خويندنه وه) نووسيبوو، ئايا وهرگيڙ ده تواني هەر وابه
 شيويهه کي سهر پيبي وهری بگيڙي و هيوادار بي که روژيک له
 روژان، دهرينه ريک سهر له نوي دايپرژيټه وه ؟ ئه دي له م
 حالته دا ، دهقه سهره کي يه که نابيت به قورباني و تيډا
 ناچيټ؟

يه که له ئه رکه کاني وهرگيڙي دهقه شانوي يه کان ئه وه يه که
 بزاني زماني دهقه که به لاي شيعردايه يا په خشان . ئه گهر به
 لاي شيعردايه، له شيعر به مانا به رزه که يه وه نزيکه يا
 هونراوه (نظم) ؟ ئه گهر له په خشان نزيکه چ جوره
 په خشان يه که ؟ په خشاني ئه ده بي يا ئه و زمانه ي خه لکي ئاسايي
 قسه ي پي ده که ن؟

ئه گهر شانونامه به زمان يکي " محاوره اي " (زماني
 قسه کردني خه لکي ئاسايي) نووسرابيټ، وهرگيڙ ده بي
 تايبه تمه ندييه کاني ئه م جوره زمانه بنا سيټ. " جورج يول " ئه م
 تايبه تمه ندييانه به مجوره ده ستنيشان ده کا:

۱ - زمانی خه‌لکی ئاسایی له چاو زمانی نووسین یا زمانی ئەدهبی ، زۆر یه‌کگرتوو و ریکوپیک نیه ، رسته‌کان ناتەواون و زیاتر دەسته‌واژه‌یان تێدایه و هتد.

۲ - له زمانی نووسیندا له زنجیره‌یه‌ک "شاخص" ی سه‌روو زمانی که‌ک وهرده‌گیرئ که پێوه‌ندی نێوان گری(به‌ند)ه‌کان دیاری ده‌که‌ن. بۆ ویننه :

زمانی نووسین : ئەمپۆ قاجی شکا ، هەر بۆیه نه‌چوو ه قوتابخانه

زمانی قسه‌کردنی خه‌لکی ئاسایی: ئەمپۆ قاجی شکا، نه‌چوو ه قوتابخانه.

۳ - ئەگەر له زمانی نووسیندا ، ناویک چه‌ند ئاوه‌لناوی بدریته پال ، به هۆی "و" (واو) ی پێوه‌ندی‌یه‌وه ده‌بی ، به‌لام له زمانی قسه‌کردنی رۆژانه‌دا، ئەمه ره‌چاو ناکرئ و جاری وایه ده‌که‌ونه دوا‌ی کرداریش.

زمانی نووسین : پشیل‌یه‌کی قه‌له‌وی ره‌ش له سه‌ر دیواره‌که‌یه.

زمانی قسه کردنی روژانه: پشيله يهك له سهر ديواره كه يه ...
قه له ويشه، ره شيشه.

۴ - له زمانی نووسين دا ، كه ره سته كان به گویره ی
ياساكانی ريزمان ريز دهن و له جيی خويان دا دین، به لام له
زمانی قسه کردنی روژانه دا جيگايان ده گوړی.

زمانی نووسين : ئەمانه هی خویمان ، دهفته ره كه ت لای خوته
؟

زمانی قسه کردنی روژانه : هی خویمان ئەمانه، لای خوته
دهفته ره كه ت ؟

هر وه ها كۆمه ليك تايبه تمه نديي ديكه، وه كه ئەوه كه
له زمانی قسه کردنی روژانه دا ، زور سه رچاوه به ئيشاره
وهرده پردی ، به لام له نووسين دا ناويان دیت، له زمانی
قسه کردنی روژانه دا ، سه روگوئی وشه ده شكيندری (به
ته واوی دهرناپردی) به لام له نووسيني دا وانيه و هتد.

به كورتی وهرگير ده بی به سه رنجدان به وه كه
شانونامه كه بو خویندنه وه ، وهرده گيری یا بو نواندن و ، به
له بهر چاو گرتنی ئەوه كه ده قه كه به زمانی ئەده بی و زمانی

نووسين ، نووسراوه يا به زمانى قسه كړدى روژانه ، دهبى وهرى بگيرئ. نه گهر به وتهى "فاكنير" سهنگين (نه دهبى و بهر)ه ، دهبى ههقى خوى بدرتئ و ، نه گهر پاله وانانى شانونامه كهش به زمانى قسه كړدى روژانه (عاميانه) ده دوين ، وهرگيرپيش دهبى هه موو هه ولى خوى به كار بينئ تا زمانى پر به پيستی نه وان بژينئته وه . چونكه شانونامه بو نواندى ده نووسرى نهك هه ر بو خویندنه وه . به لام نه گهر پاله وانانى شانونامه قسهى قه له مى بكن و وهك نه فه ندييان بدوين ، نه وه دهبى له پيشدا ، هه رچى شوډير و ده لال و نانه وا و خویندكاره ، نامه يان ده سره بكرئ و ، داوايان لى بكرئ يا نابى قسه بكن يا دهبى به زمانى نووسين بناخفن.

وهرگيړانى به ره همى فيكرى و فه لسه فى

وهرگير، له وهرگيړانى هه ر بابته تيكدا ، بي جگه له شاره زايى له هه ر دوو زمان (زمانى بنه رته و زمانى مه به ست) و

^۱ بيهزاد قادري، "هركى را اصطلاحى داده اند..." (پيرامون ترجمه متون

نمايشى). گزافارى "ادبستان"، ژماره ۸ ، گه لاويژى ۱۳۶۹ ، لاپره كانى ۵۳-۴۸

جگه له زانينی کارۍ وهرگيڙان ، ده‌بې شاره‌زايی له گه‌ل
نيوه‌روکۍ بابه‌ته‌که‌ش هه‌بيت. له وهرگيڙانۍ بابه‌تی فيکری و
فلسه‌فی دا ، ئاشنايه‌تی وهرگيڙ له گه‌ل چه‌مک و مه‌سه‌له
فيکری و فلسه‌فی‌يه‌کان، کارۍکی زور پيويسته. چونکه له‌م
جوړه زانستانه‌دا ، وشه واتای تاييه‌ت به خوۍ هه‌يه و هه‌ر
چه‌شنه خراپ تيگه‌يشتنۍکی وهرگيڙ له واتا و مه‌به‌ستی
ده‌قه‌که ، خوينه‌ر به لاړۍ‌دا ده‌با .

وهرگيڙيک که کارۍ وهرگيڙانۍ بابه‌تی فيکری و
فلسه‌فی ده‌کا ، هيچ قسه‌ی تي‌دا نيه که ده‌بې شاره‌زای
زانستی فلسه‌فی بۍ، ئه‌گه‌ر وهرگيڙانه‌که بو سهر زمانۍکيش
بۍ که بابه‌تی فيکری و فلسه‌فی به که‌می پۍ نووسراوه و
زمانه‌که له باری زازاوه‌ی فيکری و فلسه‌فی ، ده‌وله‌مه‌ند نيه ،
يا نه‌پرژاوه‌ته سهر دروستکردن و جيگير کردنی زاراوه‌ی
تاييه‌ت به‌م بوارانه ، کارۍ وهرگيڙ ئه‌وه‌نده‌ی دیکه دژوار ده‌بۍ
. له و حاله‌ته‌دا وهرگيڙ ده‌بۍ توانا‌يه‌کی زمانه‌وانی باشيشی
بۍ بو ئه‌وه‌ی له دوزينه‌وه و هه‌لبژاردنی وشه ورونانی زاراوه‌دا
، ئه‌وپه‌ری وردبيني به‌کاربيني . زمانۍ کوردی يه‌ک له‌و

زمانانه يه که نه زمونږيکي زوري له نووسين و وهرگيڙاني بابته تي فکري و فلهسه في دا نيه . " زماني نيمه له بواري فيکر دا هيشتا زماننيکي رهق و دوژمنکارانه و دوو بهره بينه ... زماني فيکر ، زماني گوږگرتن و گرنگيدان و رهخنه کاري و شيکردنه وه يه ، زماننيکه هم حه قيقهت بين و هم نه فيکهری حه قيقهت .^۱ هه روه ها " ده قي فيکري مؤديږن تا ناستيکي زور ، جوانناسی وشه و پيوه ندييه کاني ، يا خود نه گهر زمانه که یش زور رهق بيټ خاوه ن دارپشتنيکي توکمه يه . نه مه نه و حاله ته يه هيشتا له ته رجه مه ي کورديدا به جواني رهگي دانه کوتاوه . ده قي فيکري ، شيعريکي فيکرييه . جا نه مه حاله ته به پيچه وانه ي شيعر بو ديقه تي نئحساسی ناگه پريته وه ، به لکوو بو ديقه تي فيکري ده گه پريته وه ."^۲

له بابته تي فيکري دا ، وهرگيږ نه گهر بو تيگه یشن له يه ک وشه (يا وشه يه کی تايبهت) بجي کتبيکيش بخوينيته وه ،

^۱ فه روخ نيغمه تيپور، بزافي رووناکبيري له کورستاني

نيران (ميزگرد)، رمان، ژماره ۱۰۵، ۱۰۵ يه يلووی ۲۰۰، ل ۱۶۷

^۲ هه مان سه رچاوه

جی خویه تی. چونکه به هله تیگه یشتن له م وشه یه ، ده بیته هوی ئه وه وهرگيړ یا به هله وهری بگيړی یا هاوتایه کی ناروونی بو بدوزیته وه. له حاله تی یه که م دا خوینهر به لاری دا ده با و خه یانته هم به نووسه ری بابه ته که ده کا و هم به خوینهر. له حاله تی دووه می شدا ، خوینهر له وهرگيړانی کی ناروون هیچی ده ست ناکه وی. وهرگيړی فارسی به ره مه فیکری یه کانی رولان بارت ، له پیوه ندی له گال پیویستی و مهرجه کانی وهرگيړانی به ره م و بابه ته فیکری یه کان دا ده لی :

" به بروای من پیویسته که له پله ی یه که م دا ، وهرگيړ کاتی که له گال جیهانی ئالوزی ده ق به ره وپوو ده بی ، له پیشدا تی بگا و پاشان وهری بگيړی. هیچکات نابی به بی تیگه یشتن له چه مکیک ، رایبگو یزین بو سهر زمانیکی دیکه . به هیند نه گرتنی کاری وهرگيړان له هه لومه رجیکی ئه وتودا کاریکی زور پر مه ترسی یه .

هیندی که جار مروؤ ناچار ده بی سه باره ت به وهرگيړانی وشه یه ک ، کتی بی که بخوینیته وه تا له پیشینه ی وشه که بگا . ده قیک به زمانیکی دیکه ، رازیکی سهر به مور ه که ته نیا به

هوى هوشمهندي و رادهى زانستى نووسهر ئيمكانى ئهوهى بؤ
 پيک دى خه لکى ولاتيکى دیکه ليى تي بگا . قسهى تيډا نيه که
 ده بى زورترى وه خوئين و پتر به ره ههنده کانى دهقه که دا
 شوپ بينه وه . نووسهرى زمانى بنه رت هه موو هيژ و تواناى
 ميشکى خوى به کار هيڼاوه تا شتيک بسه لميڼى ، به م
 حاله شه وه هيشتا هيڼديک شتى بؤ روون نيه . چلون ده توانين
 ده قيکى ئه وتؤ وهر بگيڙين به بى ئه وهى ليى تي بگه ين . به
 داخه وه چونکه بير له م خاله ورد و جوانانه ناکه ينه وه ، کاتيک
 به ره هميک ته رجه مه ده کرى ، ناتوانين وه ک سهرچاوه يه کى
 جيى متمانه ليى بروانين. "۳

سهره راي دژوار بوونى وهرگيڙانى بابتهى فکرى و
 فهلسه فى و زانستى ، ته رجه مهى بابته له م بوارانده دا بؤ کورد
 زور پيوستن . چونکه له ريگاي بيروبوچوونه
 ره خنه يى يه کانه وه يه که کومهل له بارى فکر و روشنبيرى يه وه

^۳ شپريندوخت ده قيقيان ، " ما مترجمان ديروز هستيم " (وتوويز) ، به بهانه انتشار کتاب
 "درجه صفر نوشتار" روژنامهى "امروز" ، لاپه رى "ادب" ، شه ممه ۳ ي بانه مه پرى

پیش ده که وی . "فلسه فہیش یہ کیکہ له سه رچاوه
 بنه رتیه کانی بیری ره خنه گرانه ی روشنبر ... ده بی
 بایه خیکی زور به وهرگیڙانی بابه ته فلسه فی و مه عریفی و
 زانستییه کان بدهین ، نه وروپا ته نیا له ریگه ی وهرگیڙانی کتیبه
 زانستی و فلسه فییه کانه وه توانی پیشبکه وی و بجیته ناو
 چه رخی ریسانسه وه . " ۴

۴ دوکتور شیژاد نه جار، گرنگی وهرگیڙان و ناسته نگه کانی (میزگرد)، رمان، ژماره ۳۷ ،

۵ ته مموزی ۱۹۹۹، ل ۱۲۴.

بہشی سیہم :

میٹرووی کورتی وەرگیران

كورتە مېژووى وەرگېران لە جيهان دا

وەرگېران مېژوويه كى تا رادهيهك دريژى ههيه. يهكه مين بهرهمه وەرگېردراوهكان دهگه پيتهوه بو ۳۰۰۰ سال پيش له دايك بوونى مهسيح، بو سه رده مى ئيمپراتورى كۆنى ميسر. به لام له رۆژئاوا ده وروبهرى ۳۰۰ سال پيش له دايك بوونى مهسيح و، كاتيک كه رۆمى يه كان به شى هه ره گه وره ي كه لتوورى يونانيان هينا يه ژير چۆكى خويان، كارى وەرگېران بره وو گرنگى زۆرى پهيدا كرد.^{۵۷}

وەرگېران وهك ريگايه كى ليك تيگه يشتنى ئه و مرۆفانه ي به زمانى جياواز له يه كتر قسه بکه ن، مېژوويه كى زۆر كۆنى ههيه. "دهتوانين بليين وەرگېران يه كيک له كۆنترين فورمه كانى پيوه ندى نيوان مرۆفه كانه كه له سه ر يهك له خزمهت ليك تيگه يشتن و ليكحالى بوونى مرۆفه كان دابووه."^{۵۸}

---

^{۵۷} حسين يعقوبى، "زبان، ترجمه و ارتباط فرهنگ ها". ۲۸ ل.

^{۵۸} هه مان سه رچاوه، ۱۴ ل.

شتيكي زور روونيشه كه وهرگيڙپاني زاره كي ميژوويه كي كونتر له وهرگيڙپاني نووسراوي ههيه. چونكه نووسين له نيوان مروڤه كان دا هه زاران سال دواي دروستبووني پيوهندي نيوان مروڤه كان له ريگاي قسه كرده وه، پهيدا بووه.

"كونترين پاشماوهي وهرگيڙپان بو سالي ۴۰۰۰ي پيش زايين دهگه ريته وه كه سومه رييه كان ليستيكي فرهنگ ناسايان له چهند وشه يه كي سومه ري له سهر چهند ته خته قورپيكي سوركراوه نووسراوه [نووسيوه] و به ئه كه دي مانا كه ي به رامبه ر نووسراوه. ئاشووري و بابليه كان وهرگيڙپانيان پراكتيزه كر دووه بو جارداني سه ركه وتن له جهنگداو هه روه ها له كاروباري ره سمى و نامه گورپينه وه ي بازرگاني له زمانيك زيتريان به كار هيناوه ... رومانويه كان زور كتيبان له زماني گريكييه وه بو زماني خويان وهرگيڙپا. عه ره به كانيش له زووه وه گرینگيان به وهرگيڙپان داوه ..."^{۹۱}

^{۹۱} حوسين عه لي وه لي، "گرنگيي وهرگيڙپان و ئاستهنگه كانى" (میزگرد)، رمان، ژماره

ئەگەرچې زۆر کەسو سەرچاوه‌ی تر میڙووی وهرگيڙان بۆ هه‌زاره‌کانی پيش زاین و ته‌نانه‌ت سهرده‌می بابلیه‌کان ده‌گه‌رینه‌وه، به‌لام ئه‌وه له‌سهرده‌می ئه‌مه‌وی‌یه‌کان و عه‌باسی‌یه‌کان دابوو که وهرگيڙان زیاتر گه‌شه‌ی کردو توانی ببيته خالی به‌یه‌کگه‌یشتن و مملانیی روشنبری و که‌لتووریی رۆژه‌ه‌لات و رۆژئاوا.^{۶۰}

دیاره به‌کار هیانی وهرگيڙان وه‌ک ئامرازیك یا پيگه‌یه‌ک بۆ لیك تیگه‌یشتنی مرقه‌کان رابردوویه‌کی دوورو دريژتری له‌ میڙووی وهرگيڙانی ئه‌ده‌بی هه‌یه. یه‌که‌مین وهرگيڙانی ئه‌ده‌بی له‌ رۆژئاوا وهرگيڙانی "ئوديسه" ی هۆمیر بۆ سه‌ر زمانی لاتینه‌که‌ سالی ۲۴۰ ی به‌ر له‌ زاین به‌هه‌ول و ماندوو بوونی لیقیوس ئاندریکوس، شاعیری رۆمی به‌ناکام گه‌یشت.^{۶۱}

وه‌رگيڙان پيش ئه‌م تاریخه‌، به‌ شیوه‌ی زاره‌کی بووه‌و، زۆرتريش بواری ئایینی گرتۆته‌وه. ئه‌م جوړه وهرگيڙانه‌ش به‌

^{۶۰} د. هيمداد حوسين، رۆژنامه‌نووسی کوردی سهرده‌می کۆماری سهرده‌می کۆماری

دیموکراتی کوردستان ۱۹۴۲ - ۱۹۴۷، ل ۲۶۶

^{۶۱} تاهیره سه‌فهار زاده، بنچینه‌کانی وهرگيڙان، ل ۱۱

تايبه‌تي له نيو کۆپرو کۆمه‌له جووله‌که‌کان دا باو بووه. پياوه
 ئايينزي‌يه‌کان خه‌لکيان له مه‌يدانه‌کانی شار کۆ ده‌کرده‌وه و
 که‌لامی خودايان له‌رووی ته‌وراته‌وه بو شى ده‌کردنه‌وه. له‌گه‌ل
 سه‌ره‌ل‌دانى ئايينى مه‌سيحيه‌ت و بلاو بوونه‌وه‌ی له شوينه
 جوراوجۆره‌کانى جيهان، کارى وهرگيڙانى ئينجيل بو سه‌ر
 زمانه‌کانى لاتين، سريانى، قيبتي و ئه‌رمه‌نى ده‌ستى پي کرد که
 دياره هه‌موويان وهرگيڙانى وشه به وشه بوون. په‌نا بردن بو
 ئەم جۆره وهرگيڙانه له ترسى ده‌مرسته‌کانى که‌ليسه‌و
 مه‌سيحى‌يه ده‌مارگرزه‌کان بوو که پاراستنى رواله‌تى
 سه‌ره‌تايى که‌لامى خوداوه‌نديان به شتيكى زۆر پيويست
 ده‌زانى.^{٦٢}

له نيوه‌ی دووه‌مى سه‌ده‌کانى نيوه‌راست و له سه‌ره‌تاي
 سه‌ده‌ی ١٢ سى ره‌وتى گرنگى وهرگيڙان له ئوروپا هه‌بوون:
 له عه‌ره‌بى‌يه‌وه بو لاتين، له عه‌ره‌بى‌يه‌وه بو عيبرى و له
 يونانى‌يه‌وه بو لاتين. ره‌وتى يه‌که‌م به‌لگه يا نيشانه‌ی

^{٦٢} هه‌مان سه‌رچاوه، لاپه‌ره‌کانى ١١ و ١٢

راگويزرانی زانست و شارستانه تیی ئیسلامی بو ئوروپای رُوژئاوا بوو. رهوتی دووهه م نیشاندهری پیشوازیی زوری جووله که کانی ئوروپای مه سیحی له شارستانه تیی ئیسلامی بوو. رهوتی سیئه همیشه دهری خست که ئوروپا خهریکی که لکوه رگرتن له زانست و کلاسیکی کونه.

رهوتی یه که م واته وهرگيڙان له عه ره بیه وه بو لاتین، گرنگترو له باری حه جم و قه باره وه له دوو ره وته که ی دیکه گه وره تر بوو، به لام له سه ره تایی سه ده ی سیژده یه مه وه، کاری وهرگيڙان له نیو زمانه جیاوازه کان دا، جوړاوجوړیی زیاتری به خووه دیت. جگه له لاتین، وهرگيڙان له عه ره بی یه وه بو سه ر زمانه کانی ئیسپانیایی و پورته غالیش دهستی پی کرد. هه روه ها کتیبه لاتینی یه کان، وهرگيڙدرانه سه ر زمانه نوی یه کانی ئوروپای رُوژئاوا، بو وینه ئیتالیایی، فه رانسه یی و هولهنندی و به مجوره رهوتیک که له زمانی عه ره بی یه وه سه رچاوه ی گرتبوو، له ریگه ی زمانی لاتینه وه که ئه وکات زمانی نیو نه ته وه یی ئوروپای رُوژئاوا بوو، بو نیو زور زمانی دیکه ش پی خوی

کرده‌وه و پهره‌ی گرت. ئەم ره‌وته له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی
 ۱۴دا‌گه‌یشه‌ چله‌ پۆپه.^{۶۳}

جیهانی ئیسلام و وهرگیزان

سوپای ئیسلام به‌دوای سه‌رکه‌وتنه‌ خیراکانی دا، زۆر
 سه‌رزه‌ویی پان و به‌رینی که‌ هر یه‌که‌ میراتگری که‌ لتوو رو
 شارستانه‌تی ده‌وله‌م‌ه‌ند بوون، هینایه‌ ژیر رکیفی خوی.
 جووله‌که‌ و مه‌سیحی ئەم ئایینه‌ نوویه‌یان قه‌بوول کرد،؟؟؟؟
 هیندی، سریانی، میسری و مه‌غریبی و ئیسپانیایی شه‌ریعه‌تی
 ئیسلامیان وهرگرت و عه‌ره‌بی بوو به‌ زمانی هاوبه‌شی هه‌موو
 دانیشه‌توانی سه‌رزه‌ویی ئیسلامی‌یه‌کان و تیکه‌لاوی‌یه‌کی
 گه‌وره‌ له‌ نیوان توخمه‌ جوراو‌جۆره‌کانی جیهانی ئیسلام پیک
 هات و ئالوگۆپی بیروپای عه‌قلانی له‌م جیهانه‌ نوویه‌دا ده‌ستی
 پئی کرد. له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی یه‌که‌می هه‌جری‌دا، وهرگیزانی
 موسولمان ورده‌ورده‌ هیندیک شتیان ته‌رجه‌مه‌ ده‌کرد. به‌لام

^{۶۳} حسین یعقوبی، "زبان، ترجمه و ارتباط فرهنگ ها"، لاپه‌ره‌کانی ۲۹ و ۳۰

بزووتنه وهی راسته قینه ی وهرگيڙان له نیوهی دووه می نه و سده یه دا سهری هله دا. وهرگيڙانی نه م سهرده مه بايه خو گرنگی یه کی تایه تیان دا به وهرگيڙانی به ره مه کانی نه ره ستو نه فلاتون. سده ی سیه می هیجری، واته سهرده می کلاسیکی نیسلام، سهره تانی سهرده می زیږینی وهرگيڙانی نیسلامی بوو که تا کو تایی سده ی پینجه م دریژه ی هه بوو. به م جوړه موسولمانان زیاتر له ۳ سده به توندی خه ریکی وهرگيڙانی به ره مه زانستی و فلسه فی و نه ده بی و نایینی یه کانی شارستانه تی یه کو نه کان بوون و ده ستیان به و گه نجینه مرؤی گه وره یه راگه یشت که سهرچاوه کانیان به ۶ زمانی ناسراوی نه وکات واته عیبری، سریانی، فارسی، هیندی، لاتین و له هه مووان گرنگر یونانی بوو. دامه زراویکی زانستی به ناوی "بیت الحکه" بو کو کردنه وهی وهرگيڙان و پاراستنی به ره مه کانیان دامه زراو هیندیک وه فد به مه به سستی دو زینه وهی کتیبی باش ره وانهی ئیران و هیندو قوسته نته نیه کران.

خه ليفه ڪاني عه ببا سي ٽوگريهه ڪي تايبه تيان به ڪاري وهرگيڙان هه بوو به مه به ستي گرنگيداني هه رچي پتر به وهرگيڙاني به رهه مه زانستي و فلهسه في به ڪان بو سهر زماني عه رهه بي، ڪه لڪيان له زمانزانه ئيراني، هيندي، سابتي، جووله ڪه و مه سيحي وهرگرت. ٽه وڪات سي ناوهندي وهرگيڙان بريتي بوون له ٽه سڪه ندهريه، چوندي شاپوورو هه رات. گرنگترين هه وهه ڪان به مه به ستي وهرگيڙان بو سهر زماني عه رهه بي له قوتابخانه ي ٽه سڪه ندهريه ده ستي پيڪرد. قوتابخانه ي ٽه سڪه ندهريه ڪه ميراتگري ڪه لتووري ٽه ڪاديمي ٽاتين بوو، بوو به هو به ڪي پيوهندي نيوان هزري يوناني و هزري ئيسلامي. به برواي زور له خاوه نپرايان ڪاريگه ربي ٽه م قوتابخانه يه له سهر زانستي و فلهسه فه ي ئيسلامي يه ڪجار زوره. له ماوه يه ڪي ڪورت دا موسولمانان شانبه شاني ماموستاياني مه سيحي خو يان ده ستيان ڪرد به ڪاري وهرگيڙان و ليڪدانه وه ي ٽه و ڪتبيانه ڪه به زماني عه رهه بي نه بوون (به زماني فارسي، هيندي، عيبري و سرياني بوون. وهرگيڙاني ٽه و سه رده مه هه ر به وهرگيڙاني ڪيمياو "طب" وازيان نه هيناو زور ڪتبيبان وهرگيڙا ڪه

نيوه روکه که يان بریتی بوون له زانستی سروشتی، "ماوه راء الطبيعة" و ئایینی، هه روه ها کتیبی ئینجیل و بهر هه مه مانه وی و زهرتشتی یه کان که روئیکی گرنگیان له پیکهینانی زانسته دینی یه کانی موسولمانان دا هه بوو. له بواری ئه ستیره ناسی و بیرکاری و سیاسه تیش دا هیندیک بهر هه میان له هیندی و فارسی یه وه وهرگيړا. جگه له مه ش کتیبه کانی تایبته به هه نده سه (ئهنده)، توب و ئه ستیره ناسی یونانیان وهرگيړایه ^{۶۴} سهر زمانی عه ره بی.

وهرگيړه موسولمانه کان به م کارانه ی خوین که لتووریکی مه زنیان بنیات نا، که لتوورو شارستانه تی یونانیان بو نیو جیهانی ئیسلام راگویت. له باره ی میژوی زانستیشه وه، ده بی بگوتری که ئه م وهرگيړانانه یونانیان له گه ل عه ره بستان لیک گری دا، سهرنجی سکولاستیکی روژئاوایان بو لای زانسته یونانی یه کان راکیشاو سهرده می کوینیان له سه ده کانی

^{۶۴} حسین یعقوبی، "زبان، ترجمه، ارتباط فرهنگ ها". لاپه ره کانی ۲۷-۳۵

نيوه‌پاست گري دا. به هوی ئه‌م وهرگيڙانه‌وه بوو که لاتين زمانان له‌گه‌ل زور به‌ره‌می کلاسيک ئاشنا بوون.^{۶۵}

ميٺووی وهرگيڙان له ئيران به کورتي

ته‌رجه‌مه له ئيرانيش دا رابردوويه‌کی ميٺينه‌ی هه‌يه. له سه‌رده‌می ساساني‌يه‌کاندا، گه‌ليک کتیب له زماڼی سانسکريت و يوناني و زمانگه‌لی‌تردا، به زماڼی په‌هله‌ویی ساساني وهرگيڙدران. هه‌رچه‌ند ماکی په‌هله‌وی‌يه‌که‌يان له‌نيو چووه، به‌لام وهرگيڙدراوی هيټديک له‌وانه وهک "الف ليله و ليله" و "کليه و دمنه" ئیستا به زماڼی عه‌رب له‌گوړی دان. دواي سه‌ره‌ل‌دان و پيگه‌يشتنی ئايینی ئيسلام، خاوه‌ن بيرانی موسولمان، هيټديک له کتیبی زانستی و فه‌لسه‌فی يونانيان له زمانه‌کانی عیبری و سریانی کرده عه‌ره‌بی. له‌لايه‌کی تریشه‌وه

^{۶۵} حسین يعقوبی، "زبان، ترجمه، ارتباط فرهنگ ها". لاپه‌ره‌کانی ۳۷ و ۳۸

زور کتیبی دیکه به تاییه ت ته فسیره کانی که لامی خودا، له
 عره بی یه وه بو فارسی و زمانه کانی دیکه وهرگيږدران.^{۶۶}
 هر له یه که م سده کانی کوچی یه وه، وهرگيږدراوی زور له
 بهر هه مه زانستی و فلسه فی یه بروا پیکراوه کانی یونان (به
 زوریش له ریگهی زمانی سریانی یه وه)، به عره بی که و ته بهر
 دهستی ئیرانی یه کان. له لایه کی دیکه شه وه زور له ده قه
 عره بی یه کان به تاییه تی ته فسیره کانی قورئان وهرگيږدرانه
 سهر زمانی فارسی و ئه م نه ریتهی وهرگيږان هه تا سده کانی
 دواتر دريژهی هه بوو.^{۶۷}

به لام وهرگيږان له زمانه ئوروپایی یه کانه وه بو سهر زمانی
 فارسی، ميژوویه کی ئه وه نده دريژي نیه و هر سده و په نجا
 سال ده بی هه یه. "وهرگيږان له ئیراندا به کتیبه دهرسیه کانی
 قوتابخانه ی "دار الفنون" دهستی پی کردو له ناکامی پهره
 ئه ستاندنی سهنه تی چاپ و چوونی خویندکاران بو دهره وه ی

^{۶۶} د. فاطمه موده ره سی، محمه دی قازی وهرگيږيکی کارامه، گوڅاری سروه، ژماره ی

۱۵۵، جوړه ردانی ۱۳۷۸، ل ۴۶

^{۶۷} حسین یعقوبی، "زبان، ترجمه، ارتباط فرهنگ ها". ل ۳۸

ولّات، پهره‌ی ستاند. به‌م هویه‌وه که مه‌به‌ست له بنیاتنانی
 ئەم دامه‌زراوه پهره‌رده‌یی‌یه (دار الفنون) له سه‌رده‌می
 "عباس میرزا" و له‌سه‌ر پیشنیاری رووناکبیران و ئازادبخوازان،
 ناشنایه‌تی و فیژ بوونی شارستانه‌تی و زانسته‌کانی رۆژئاوا بوو،
 مامۆستایانی بیگانه له‌م شوینه دامه‌زیندران. هه‌روه‌ها به
 هه‌ول و یارمه‌تی ئەم مامۆستایانه، کتیبه‌ ده‌رسی‌یه‌کانی
 بیگانه له‌ بواره‌کانی زانست، ئەده‌بیات، میژوو، پزشکی و هتد
 ...دا، وهرگیزپردانه سه‌ر زمانی فارسی. پاش ماوه‌یه‌ک له‌سه‌ر
 داوای عباس میرزا، وهرگیزانی به‌ره‌می ئەده‌بی ده‌ستی
 پیکرد.^{٦٨}

یه‌که‌م زمانی ئوروپایی که به‌ره‌می لی وهرگیزپرداوه‌ته سه‌ر
 زمانی فارسی، زمانی فه‌رانسه‌ بوو. ئەمه‌ش ده‌گه‌رپته‌وه بو ئەو
 راستی‌یه که خویندکارانی ئیرانی زیاتر بو فه‌رانسه‌ نیندراون.
 ئەگه‌ر له سه‌ره‌تادا وهرگیزان له زمانی فه‌رانسه‌یی‌یه‌وه به‌ره‌وی
 هه‌بوو، دواتر له زمانه ئوروپایی‌یه‌کانی دیکه‌وه بو وینه

^{٦٨} تاهیره‌ی سه‌فهار زاده، بنچینه‌کانی وهرگیزان، ل ٢١ و ٢٢

ئه‌لمانی، رووسی و پۆلۆنی، هه‌نگاری، ئیسپانیایی و پۆرتوگالییش، زۆر به‌ره‌می ئه‌ده‌بی وهرگیزدرا‌نه‌ سه‌ر زمانی فارسی. ئه‌حمه‌د سه‌میعی گیلانی، سه‌رنووسه‌ری "نامه‌ فرهنگستان" ده‌لی: ده‌شی دانی پیدای بیری زمانی فارسی له‌ ریگای به‌دیها‌تنی ئاسه‌واری زۆری داستانیه‌وه‌، ده‌وله‌مه‌ندتر بوه‌.^{٦٩}

یه‌که‌م شانۆنامه‌ که‌ له‌ فه‌رانسه‌یی‌یه‌وه‌ وهرگیزدرا‌یه‌ سه‌ر زمانی فارسی، شانۆ نامه‌ی "دووره‌په‌ریز له‌ خه‌لگ" (مردم‌ گرین) به‌ قه‌له‌می Moliere بوو. دوو کتیبی میژوویی "پیتری مه‌زن" (پتر کبیر) و شارلی دوازده‌هه‌م له‌و یه‌که‌م به‌ره‌مانه‌ بوون که‌ عه‌باس میرزا به‌ مه‌به‌ستی وهرگیزان سپاردنی به‌ میرزا ره‌زای موه‌ندیس.

بزووتنه‌وه‌ی وهرگیزان و چاپی کتیب به‌دوای مه‌رگی عه‌باس میرزا و فه‌تحه‌لی شا له‌ رۆژگاری مه‌مه‌د شادا، تووشی کزی و

^{٦٩} فاته‌مه‌ موده‌ره‌سی، مه‌مه‌دی قازی وهرگیزیکی کارامه‌، گۆفاری سروه‌، ژماره‌ی

لاوازي بوو، به لام له سه‌رده‌مي ناسره‌دين شاو موزه‌فهره‌دين شادا گه‌يشته ئه‌وپه‌پي خوي. محهمه‌د تاهير ميرزاو محهمه‌د خاني ئيعتيمادولسه‌لته‌نه له پپرکارتيرين وهرگيڙه‌كاني ئه‌و روژگاره بوون. له باشتيرين وهرگيڙدراوه‌كاني ئيعتيمادولسه‌لته‌نه ده‌توانين "دوکتوري زوره ملي"، "به‌سه‌ره‌اتي خاتووني ئينگليسي"، "چيروکي روبينسوني سويسي" و "ژيان و به‌سه‌ره‌اتي کريستوف کولومب" ناو به‌رين. زوربه‌ي ئه‌و به‌ره‌مه وهرگيڙدراوانه، وهرگيراو (اقتباس) بوون تا وهرگيڙيان (ترجمه).^{۷۰}

له‌باره‌ي ده‌ست پيکردني وهرگيڙياني "رومان" له زماني ئوروپايي‌يه‌وه بو فارسي و، ئوگريي شايه‌كاني قاجار به وهرگيڙياني رومان، ره‌زا سه‌يد حوسيني ده‌لي: "يه‌که‌مين رومانه‌كاني روژئاوا به‌هوي شازاده‌کان و ده‌باري‌يه‌كاني قاجار که چووبوونه فه‌رنگ و فيري زمان ببوون، وهرگيڙدراوه‌ سهر زماني فارسي و ئه‌وان نه ئه‌ده‌بياتي روژئاوايان به ماناي

^{۷۰} تاهيره‌ي سه‌فهار زاده، بنچينه‌كاني وهرگيڙيان، ل ۲۲ و ۲۴

راسته قينه دهناسی و، نه نرخی بهرهمه نه ده بی یه
 راسته قينه کانیان دهنانی. رومانیان بۆ کات به سهر بردن
 ده خوینده وه و به چیرۆکه که یه وه سهرگرم ده بوون، بویه ههر
 بهرهمیکی لایه نی سهرگرمی هه بایه، وه ریان ده گيڙاپه سهر
 زمانی فارسی. له ناکام دا، له رۆژگارێک دا که بهرهمه کانی
 بالزاک، دیکینز، ستاندا، تولىستوی، داستایوسکی و ناودارانى
 دیکه، نامرازیک بوون تا تیوریسیه نه کومه لایه تییه کانی رۆژئاوا
 به هوی نه وانه وه کومه له جوړاوجوره کان به قوولی بناسن، له
 ولاتی ئیمه "پاراديال" هکان و "رکامبول" و "به سهرهاتی لوی
 خوش رابویر" و، لانی زور "کینت مونت کریستو" و سى
 چه کدار" یان وهرگيڙا. پاشانیش له سهردهمی رهزا شادا
 بهرهمی رومانتيك و عاشقانه ی بر له سۆزداری به م
 وهرگيڙانانه وه زیاد بوون.^{۷۱}

^{۷۱} رضا سيد حسینی، ترجمه ادبی يك ضرورت است، مجله ادبستان، ژماره ۱۰،

پاش شه‌پری دووه‌می جیهانی، زمانی ئینگلیسی به‌ره‌به‌ره جیگای زمانی فه‌رانسه‌ی وه‌ک زمانی دووه‌م و وه‌ک زمانی سه‌رچاوه‌کانی وهرگيړانی گرت‌ه‌وه‌و، روژ له‌گه‌ل روژ پتر په‌ره‌ی ستاند. ئیستا زۆربه‌ی ئه‌و به‌ره‌مانه‌ی وهرده‌گیږدرینه‌ سه‌ر زمانی فارسی‌یه‌وه له ئینگلیسی‌یه‌وه‌ن. به‌لام له نیو باشت‌ترین وهرگیږه‌کانی ئیرانی‌ش دا، که‌سانیک ه‌ن که تا ئیستاش له زمانی فه‌رانسه‌ی‌یه‌وه ته‌رجه‌مه ده‌که‌ن.^{۷۲}

ئه‌زموونی تورکیه له وهرگیړان دا:

سالی ۱۹۴۶، ده‌ستبه‌جی به‌دوای شه‌پری دووه‌می جیهانی‌دا، وه‌زاره‌تی که‌لتوور (وه‌زاره‌تی فی‌ر کردنی نه‌ته‌وه‌یی) ی تورکیه له گوڤاری چند زمانه‌ی "وهرگیړان" دا که ه‌ر سه‌ر به‌و وه‌زاره‌تخانه‌یه بووو تایب‌ت بوو به ناساندنی ئه‌ده‌بیاتی تورکیه به میلیله‌تان و ئه‌ده‌بیاتی نه‌ته‌وه‌کانی‌تر به خوینه‌رانی

^{۷۲} حسین یعقوبی، "زبان، ترجمه، ارتباط فرهنگ‌ها". لاپه‌ره‌کانی ۳۸ و ۳۹

تورڪ، پيرستي ۳۰۰۰ بهرهمي كلاسيڪي سهرانسهرى جيهانى بلاو ڪردهوه. له نيو ٿو پيرستهءِدا، له بهرهمه كلاسيڪهڪانى يونانهوه بگره تا ٿوروپاو ٿومريڪاي سهدهى بيستهءِم، بهرچاو دهكهوت. ٿو وهزارهتخانهيه داواى له وهرگيڙان ڪرد سهردانى ئيدارهيهك بڪهن كه ههر بهم مهبهسته دامهزرا بوو. بو ٿوهوى نمونهى ڪارى خوڀان بدن بهو ئيدارهيهو، پاش ٿوهوى ئيداره له ڪارهڪهيان رازى بوو، لهسهر وهرگيڙانى بهرهمه كلاسيڪهڪان لهگهٿيان ريڪ بڪهون. دياره وهزارهتى كهلتوورى تورڪيه، بهر لهوهش كه ٿم ههنگاوه بنى، ڪارى خوڀ دهست پي ڪردبووو نزيڪهى پينچ سهده بهرهمي گرنگي بهشيوهيهكى زور سهرکهوتوانه وهرگيڙابوو وهك ڪتبي گيرفان، له قهوارهيهكى گونجاوداو به شيوهيهكى ساده ويهڪرهنگ، به نرخيڪي كه م چاپو بلاوى ڪردبونوه. ٿم ههنگاوه، ههنگاويڪي زور گهورهو ڪاريگهر بوو. تورڪيه بهم چهشنه به پيشوازي وهرگيڙان چووبوو بويه "ياشاركه مال له وتوويزيڪ دا دهلى: ڪاتيڪ من دهستم به خوڀندنهوه ڪرد تورڪيه بهههشتى

وهرگیڤان بوو، من له ریڠای ئەم وهرگیڤدراوانه له‌گه‌ڵ
شاکاره‌کانی ئەده‌بیاتی جیهان ئاشنا بووم.^{۷۳}

کورتە میژووی وهرگیڤان له نیۆ کورددا

دیاره له نیۆ کوردانیشتدا، وه‌ك هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه، له
سه‌ره‌تاوه وهرگیڤانی زاره‌کی هه‌بووه‌و، دواتر وهرگیڤانی به
نووسین سه‌ری هه‌ڵداوه. كه باسی وهرگیڤان له نیۆ کورددا
ده‌که‌ین ده‌بێ ئەوه‌شمان له‌بیر بێ که هه‌م وهرگیڤان له
کوردی‌یه‌وه بۆ زمانه‌کانی دیکه‌مان مه‌به‌سته، هه‌م له
زمانه‌کانی‌تره‌وه بۆ سه‌ر زمانێ کوردی.

"کۆنترین سه‌رچاوه بۆ یه‌که‌م جار له میژوودا ئاماژه‌ی بۆ ئەوه
کردبێت که کورد ته‌رجومه‌ی کردبێت، واته باسی وهرگیڤانی له
نیوان زمانێ کوردی و زمانیکێ بیگانه‌ی کردبێت، کتێبه‌که‌ی
فه‌یله‌سووفی یۆنانی ئیگزینیڤۆنه Exenophon، به‌ ناوی ئاناباز

^{۷۳} رضا سید حسینی، "ترجمه ادبی یك ضرورت است"، مجله ادبستان، ژماره ۱۰،

Anabase، که ۴۰۱ سال پیش له دایکبوونی مه‌سیح نووسراوه، ئیگزینیفون کاتی ده‌گاته ناو کاردوخه‌کان Cardouqaues ئاماژه بوئه وه ده‌کا که چه‌کداره یونانییه‌کان له ریگی وه‌رگپریکه‌وه قسه‌یان له‌گه‌ل کاردوخه‌کان کردوه. ⁽¹⁾

سیاحه‌تنامه‌ی ئه‌ولیا چه‌له‌بی که له سالی ۱۶۵۵ دا نووسراوه، دووهم سه‌رچاوه‌یه‌که که ئاماژه‌ی بو وه‌رگپران له‌نیو کوردی کردوه. ئه‌ولیا چه‌له‌بی له سه‌فه‌رنامه‌که‌ی دا ئاماژه به یه‌کیک له هاوده‌مه‌کانی سولتان مورادخانی چواره‌م ده‌کا به ناوی قاوه‌چی‌زاده که کوردی دیاربه‌کر بووه و بیست زمانی زانیوه. قاوه‌چی‌زاده له کاتی هاتنی بالویزی ئوتریش و پۆلۆنیا، چیک و فه‌رانسه و رووسدا، قسه‌کانی ئه‌وانی بو مرادخان ته‌رجه‌مه ده‌کرد. ئه‌ولیا چه‌له‌بی هه‌ر له‌م سه‌فه‌رنامه‌یه‌ی دا، بو ناساندنی زمانی کوردی به تورکان، چه‌ند رسته‌یه‌کی کوردی کردوته تورکی. "رسته‌وکان زمانی نووسین نین، به‌لکوو زمانی

⁽¹⁾ د. فه‌هاد پیربال، میژوی وه‌رگپران له زمانی کوردیه‌وه بو زمانی بیگانه، گوڤاری

قسه كردن، بايه خيكي ئه دهبي ئه وتويان نيه، به لكوو به لگه نامه يه كي زمانه وانين...، به م شيويه ئه م چند ديڙه كه مه ي نيو كتبه كه ي ئه وليا چه له بي ده بيته يه كه م تيكيستي وهرگيڙدراو - له كورديه وه بو زمانكي بيگانه - كه چاپكراي⁽²⁾

كوردو وهرگيڙان له ديڙه مانه وه

زور له وانه ي له سهر زمان و ئه ده بياتي كوردي شاره زان و ليكوئينه وه يان كردوه، له مه دا هاوپان كه وهرگيڙان له نيو كوردا له سه ده ي نوزده يه مي زاييني يه وه ده ستي پي كردوه، هم وهرگيڙان له زمانى بيگانه وه بو سهر زمانى كوردي و هم وهرگيڙان له زمانى كورديه وه بو سهر زمانى بيگانه .

" له ميژوي ئه ده بي كوئي كورديا، مه گه ر به ده گمن، ده نا تا ناوه پاستى سه ده ي نوزده هم هيچ سه ره تايه كي ئه وتوي

(2) - د. فههاد پيربال، ميژوي وهرگيڙان له زمانى كورديه وه بو زمانى بيگانه، ،

گوڤاري هيمما ژماره ۲، به هاري ۱۳۸۰ (۲۰۰۱)، لاپه ركه انى ۱۱۳، ۱۲ و ۱۵

وهرگێڕان له زمانى بېگانهوه بۆ كوردى و به پيچهوانه شهوه، بهدى ناكړييت. ئەمەش به پيچهوانه‌ى گهلانى ديكه‌ى وهك عه‌ره‌ب، تورك، ئەرمه‌ن و فارس، كه هه‌ر له سه‌ده‌كانى ناوه‌راسته‌وه جموجۆلئى وهرگێڕانيان له‌لا په‌يدا ببوو. (3)

كوردناسانى ئوروپايى له سه‌ده‌ى نۆزده‌يه‌مدا ده‌ستيان كرد به وهرگێڕانى هينديك تيکستی ئەده‌بى ميللى كوردى بۆ سه‌ر زمانه‌كانى خۆيان و بلاويان كرده‌وه، (4) " له سه‌ره‌تاي سه‌ده‌ى بيسته‌مدا بۆ مه‌به‌ستى ته‌بشيري مه‌سيحى ئينجیل وهرگێڕدراوه‌ته‌وه سه‌ر زمانى كوردى و له ئەمريكا و بریتانيا بلاكراوه‌ته‌وه. (5)"

به‌م پي‌يه كورد نه‌ك هه‌ر له چاونه‌ته‌وه‌كانى رۆژئاوا، به‌لكوو به به‌راورد له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌كانى ده‌ورووبه‌ريشدا، بۆ وینه به به‌راورد

(3) د. فه‌هاد پيربال، ميژووى وهرگێڕان له له زمانى كوردییه‌وه بۆ زمانى بېگانه،

گۆفارى هيمما، ژماره ۲، به‌هارى ۱۳۸۰ (۲۰۰۱)، لا‌په‌ره‌كانى ۱۱۳

(4) و (5) "دوكتور ماف خه‌زنه‌دار، ميزگردي "گرنگي وهرگێڕان و ئاسته‌نگه‌كانى"،

رامان، ژماره ۳۷، ۵ ته‌مووزى ۱۹۹۹، لا‌په‌رى ۱۲۲

له گه ل عه رهب، توركو ئه رمنو فارس زور درهنگ رووی کردوته وهرگيڙان. هوی ئه م درهنگ سه ره له دانه ی له نیو کورددا، ئه وه له مهرجه ناله باره بووه که ئه م نه ته وه یه ی تیډا، ژیاوه. "به هوی سته می نه ته وه یی و دابه شبوونی کوردستان و چه وسانه وه و بیبه شی و دواکه وتن (ئه ویش له بهر ئه وه ی که له سه ره تاوه له گه ل میلیله تانی دواکه وتوو ژیاوین و جگه له سته می سیاسی و جیاوازیگه ری نه ته وه یی و چه وسانه وه ی کومه لایه تی)... له بهر ئه وه هویانه یه که کومه لی کورده واری له بواری وهرگيڙان دا. وه ک بواره کانی دیکه ی زانست و روشنبیری به جی ماوه." (6)

به جی یه بگوتری بهر له سه ده ی نۆزده یه میس، وهرگيڙان له زمانی بیگانه وه بو کوردی به تایبه تییش له زمانی فارسی یه وه، به شیوه یه کی زور تاك و ته را، هه بووه، " له سه ده ی حه قده یه مدا، ناوچه ی هه ورامان، که به شیك بووه له

(6) فلك الدين كاكه یی، پیشه کیی یه که م ژماره ی گوڤاری وهرزانه ی "وهرگيڙان"،

ميرنشينى سه ربه خوئى ئه رده لان" ، مه لبه نديكى ئه ده بيبى تيدا دروست بوو كه به ديا ليكتى گوړان ده يان نووسى ... سروشتى شيعر په روهرى ناوچه كه و لاسايى كردنه وهى خانانى ئه رده لان له "ده ربار"ى شاكانى ئيران بو نازپيدانى شاعيران، دوو هوئى سه ره كى بوون بو بره وپيدانى ئه ده بى كوردى، به تايبه تى شيعر، له ناوچه ي ئه رده لان و گوړاندا .... به شيك له شاعيران به فارسى شيعريان ده گوت، وهك مه ستووره، ئه فسه ر، ره ونه ق، به شيكى تريش به ره مى فارسىيان وه رده گيړايه وه سه ر كوردى، له وانه خاناي قوبادى، ميرزا شه فيعى كه ندوله يى. (1)

"يه كيك له و ته رجه مانه و رهنه سه ركه و تووترينيان: خوسره وو شيرينى نيزامى گه نجه وى يه. وهرگيړانى كوردى داستانه كه له لايه ن خاناي قوبادى يه وه (١٦٧٢ - ١٧٥٤) كراوه ....، وهرگيړ، واته خاناي قوبادى، نايشاريتته وه كه له نيزامى گه نجه وى يه وه وهرگرتوووه ... به م شيوه يه خاناي قوبادى به

(1) د. فه رهاد پيربال، ميژووى وهرگيړان له ئه دبباتى كورديدا، لاپه رى (٢٥، ٢٦)

به‌رژه‌وه‌نده‌ بازرگانی و سیاسی‌یه‌کانی خۆیان. "هانی مه‌لاو
میرزا کورده‌کانی ده‌وروبه‌ری خۆیان داوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بابته‌
وه‌رگێڤنه‌وه‌ سه‌ر زمانی کوردی، بۆ ئه‌وه‌ی له‌م رێگه‌یه‌وه‌
زمان و دیالیکته‌ کوردیه‌کان و "جیاوازییه‌کانیان"
بناسنه‌وه‌." (5)

له‌ نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌میش‌پرا دینداره‌ مه‌سیحی و
ئیسلامیه‌کان له‌ بواری وه‌رگێڤان‌دا (له‌ کوردی‌یه‌وه‌ بۆ سه‌ر
زمانی بێگانه‌ و له‌ زمانی بێگانه‌وه‌ بۆ سه‌ر زمانی کوردی)
ده‌ست به‌کار ده‌بن. چالاکی وه‌رگێڤان لای ئه‌م ده‌سته‌یه‌، به‌
ئامانجی دینی یان سیاسی بووه‌ و هه‌تا چاره‌گی یه‌که‌می
سه‌ده‌ی بیسته‌می خایاندوه‌.

هه‌رچی میسیونێره‌کان واته‌ موژده‌گاره‌ مه‌سیحی‌یه‌کان،
ویستووینه‌ دینی مه‌سیحی له‌ کوردستاندا ببوژینه‌وه‌. هه‌ر
به‌مه‌به‌سته‌ش ئینجیل و هیندیك کتیبی دیکه‌ی دینی خۆیان
کردۆته‌ کوردی.

(5) - "میژوو و وه‌رگێڤان له‌ ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا" د. فه‌هاد پیربāl، لاپه‌ری ٣١

هرچي مه لاو شيخ و ريبه ره ديني يه كاني ئيسلاميشه، ئه وانيش به نوره ي خوڤان هه وليان داوه به هوي زماني كورد يه وه ديني ئيسلام بلاوبكه نه وه. بويه مه ولوودنامه و، عه قيد ه نامه و ئه و نووسراوانه يان وهرگيڙاون كه ريوشوينه كاني ديني ئيسلامييان تيدا هاتوه. ⁽⁶⁾

وهرگيڙان له زماني بيگانه وه بو كورد ي (له كوڤتايي سه ده ي

۱۹ تا نيوه رسته كاني سه ده ي ۲۰)

په ره سه ندي ههستي نه ته وه يي و رزگار يخوازي كورد، دروست بووني ده يان ريكرخراوي سياسي و كولتوري و كوومه لايه تي له ژوره وه و دهره وه ي كوردستان، هاتني كوردناسان و روزه لاتناسه روزه ئاوايي يه كان بو كوردستان، دامه زراني يه كه مين چاپخانه كورد يه يه كان و سه ره له داني بزووتنه وه ي روزه نامه نووسي، دامه زراني يه كه مين قوتابخانه كورد يه يه كان و به رزبوونه وه ي ئاستي خوينده واري،

⁽⁶⁾ هه مان سه رچاوه لاپه ري ۳۵

دروستبوونی پێوهندی شارستانی بههیز بۆ یهکهمین جار له میژووی کورددا له نیوان کوردستان و ئوروپادا به تایبهتی له نیوان ئەدهبی کوردی و ئەدهبی ئوروپادا، له ریگای تورکیاوه، چوونی رووناکبیرانی کورد له هەر چوارپارچهی کوردستانهوه بۆ ئەسته مبولّ له و پیشهات و رووداوانه ی نیوان کۆتایی سهده ی ١٩ تا نیوه پراسته کانی سهده ی ٢٠ بوون که بوونه هۆی بهره و پیشچوونی جموجۆلی وهرگێڕان..... گه لێک له و رووناکبیرانه ی له زانکۆکانی قاهره، ئانکارا و ئەسته مبولّ و پایته خته کانی ئوروپا خویندبوویان و فیڕی زمانه کانی تورکی، فره نسی، ئالمانی، روسی و ئینگلیزی ببوون، ئەو زمانه بیگانانه یان به کار دههینا بۆ وهرگێڕان و تازه کردنه وه ی ئەده بیاتی کوردی. (1)

نیشانه ی هه ره دیاری دهست پیکردنی سه رده می نوی له ژیا نی روۆشنبیری نه ته وه ی کورددا، ده رچوونی یه که م روژنامه ی کوردی، (کردستان) له قاهره یه که له ٢٢ ی ئاو ریلی ١٨٩٨ دا

(1) "میژووی وهرگێڕان له ئەده بیاتی کوردیدا" د. فره اد پیربال، لاپه ره ی ٧٨

رووى دا. "له م روژنامه يه دا جارې هيشتا وهرگيړان نه بوته پرژه يان ديارده و نه ريتيک، به ده گمن بابته يکي ته رجه مه کړاو ده که ويته به رچاو... هوى نه مه ش، دياره نه وه يه که تا نه و کاته ش (۱۸۹۸) نووسين و خویندنه وه به زمانى کوردى، له لايه ن و هزاره تى ناوخوى ده وله تى عوسمانيه وه، قه ده غه کرابوو." (2) به لام له سالى ۱۹۰۸ به ملایه وه کومه ليک گوڅارو روژنامه به زمانى کوردى دهرده چن که بابته تهرجه مه کړاويان تيدايه. روژنامه ي کورد (۱۹۰۸)، گوڅارى روژى کورد (۱۹۱۳)، گوڅارى هه تاوى کورد (۱۹۱۴)، روژنامه ي تيگه يشتنى راستى (به غدا: ۱۹۱۸) و روژنامه ي کوردستان (۱۹۱۸ - ۱۹۱۷). به مجوره "يه که مين وهرگيړدراوه کان له زمانى بيگانه وه له روژنامه و گوڅاره کوردييه پيشينه کاندان بلاوبوته وه، چونکه کتیبى وهرگيړدراو بو سهر کوردى پاشتر بلاوبوته وه." (3)

(2) محه ممدى مه لاکه ريم، کتیبى "ديالوگ"، ل ۴۸۷

(3) د. فهراه پيربال، ميژوى وهرگيړان له نه ده بياتى کورديدا، ل ۹۰

قهدهغهبوونی قسهکردن و نووسین به زمانی کوردی له و هۆکاره
گرنگانهیه که رۆلی زۆریان له بهجیمانی کورد له کاروانی
رۆشنبیری گه لان و له بواری وهرگێڕاندا هه بووه.

له دواى کۆتایی شهپرى یه که می جیهانی (١٩١٨) و دامه زرانى
ده ولت نه ته وه کان له رۆژه لاتی نیوه راست دا، کوردستان بوو
به چوار پارچه. له ئێرانی ژێر ده سه لاتی ریژی می پاشایه تی،
زمانی کوردی قه ده غه کرا. له تورکیاش به پێی په یمانی لۆزان
(١٩٢٣) نووسین و خویندنه وه به زمانی کوردی قه ده غه کرا.
به لام له کوردستانی عێراق له سالی ١٩٢٠ هه، نووسه رانی
کورد توانیان درێژه به نووسین و وهرگێڕان و کاری رۆشنبیری
بدهن. له یه ریفان (یه که ته یی سوڤیه تی جارن) کورده کان
بۆیان هه بوو کاری رۆشنبیری بکه ن و چهند به ره مه یك
وه ربگێڕنه سه ر زمانی کوردی. کاتیك سوپای ئینگلیز عێراقی
داگیرکردو ئاگری شه ر کورژایه وه، ئینگلیزییه کان دوو
چاپخانه یان هینایه کوردستان، یه کیان له که رکوک و ئه ویتریان
له سلیمانی دامه زراند. میچه رسۆن، حاکمی سلیمانی
رۆژنامه یه کی به ناوی پێشکه وتن دامه زراند که رۆلێکی باشی له

گهشه سه ندى ته رجه مه و بلاوكردنه وهى ئەده بياتى نوڤى كوردى دا هه بوو. له ماوهى سالانى ۱۹۲۲ - ۱۹۲۰، له م رۆژنامه يه دا يه كه م زنجيره ي وهرگيڙان بۆ زمانى كوردى له زمانى ئينگليزى يه وه له لايه ن ميجه رسۆنه وه بلاوبۆوه، "به م شيوه يه ميجه رسۆن سه رنوسه رى رۆژنامه ي پيشكه وتن، به يه كيڤك له يه كه مين وهرگيڙه كان ده ژميردرىت و يه كه م كه سه كه چيروك و كورته رۆمانى رۆژاوايى (فه رنسى و ئينگليزى) كردۆته كوردى." (4)

هه ر له و سه رده مه دا واته له سالى ۱۹۲۱ "جه معيه تى هيفى جقاتا ته له به يڤن كوردان" كه سالى ۱۹۱۰ دامه زرابوو، بلاوكراره يه كيان به ناوى "هينكه رى زمانى كوردى" چاپ كرد كه له ئەسته مبول له چاپخانه ي نه جمى ئيستيقبال بلاو ده بۆوه، ئەم بلاوكراره يه ته رخان كراوه بوو فيركردن و ده رسدانه وهى زمانى كوردى (هه ر دوو دياليكتى سۆرانى و كرمانجى) به زمانى توركى، چه ند لاپه ريه كيشى تايبه ت بووه

(4) دز فه رهاد پيربال، ميژوو و وهرگيڙان له ئەده بياتى كوردى دا، لاپه رى ۹۱

بؤ بابه تي خويندنه وه كه ئه وانيش ته رجه مه ي توركي بوون.
 ته رجه مه لاي ئه و كوومه له يه "بريتي بووه له پرورژه يه كي
 نه ته و ايه تي؛ ئامانجي ئه وه بووه كه زماني كورد ي فيري كورده
 توركي زانه كان بكن و به س؛ ته رجه مه توركي يه كه يارمه تي ئه و
 كوردانه ي داوه كه زماني خويان نازانن، فيري بين." (1)

سه ره له داني بزافي رورژنامه نووسي له كوردستاني عيراق ده بيته
 ريخوشك هري سه ره له داني جموجولي وهرگيڙيان و، بلاو كورده وه ي
 بابه تي وهرگيڙيان و له زماني بيگانه وه بؤ سه ر زماني كوردي.
 به تاييه تي كه ئه م رورژنامه نه ناچار بوون دهنگ و باس و
 هه واله كان له زمانه كان ي عه ره بي، توركي و فارسي و، هه روه ها
 له زمانه ئوروپايي يه كانه وه بكن به كوردي. رورژنامه ي
 "زيانه وه" له ژماره ي ٣٧ رورژي ٢٧/٨/١٩٢٥ ي خوي دا
 پيشنياري عه بدولو اوحيد نووري (يه كيك له يه كه مين وهرگيڙيه
 كورده كان) ده خاته روو كه داوا دهكات پرورگرام و مه عاريف و
 ده رسه كان ي ميلله تان بكرين به كوردي و چاپ بكرين. له

(1) هه مان سه رچاوه، لاپه ره كان ي ٩١ و ٩٢

ژماره‌ی ۵۰ هه‌ر ئهم رۆژنامه‌یه‌شدا، هه‌والێکی گرنگ هه‌یه که باسی پیکهاتنی ئه‌نجومه‌نیکی مه‌عاریف له لایه‌ن موته‌سه‌ریفی سلیمانیه‌وه به مه‌به‌ستی به کوردی کردنی کتیبی خویندنگه‌کان، ده‌کا. (2)

له ۱۹۲۶/۲/۱۲ نوینه‌ری بالای بریتانیا له نامه‌یه‌کی نه‌ینیدا پیشنیار به سه‌رۆک وه‌زیرانی عێراق ده‌کا که نووسینگه‌یه‌کی ته‌رجه‌مه‌ی کوردی له‌به‌غدا بکریته‌وه. هه‌روه‌ها قانوون و کتیبه‌کانی خویندن بکرین به کوردی. ئهم پیشنیاره به سه‌رپه‌رستی وه‌زاره‌تی مه‌عاریف جیبه‌جی کراو لیژنه‌یه‌کی وه‌رگێران دامه‌زرا. له یه‌کی حوزه‌یرانی ۱۹۲۸یشدا، ئه‌مین زه‌کی به‌گ به ئیمزای خۆی و ئیمزای عه‌بدوڵلا موفتی (ناییبی هه‌ولێر)، مه‌مه‌د سالح (ناییبی سلیمانی)، مه‌مه‌د جافو سه‌عید وه‌نداوی (ناییبی که‌رکوک)، ئیسماعیل ره‌واندوزی و مه‌عرووف جیاوک، یادداشتیکیان پیشکێش به وه‌زاره‌تی

(2) "میژوی وه‌رگێران له ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا" د. فه‌هاد پیربال، لاپه‌ره‌کانی ۱۰۹،

مه عاریفی عێراق و پارلمانی حکومهتی عێراق کرد که هیندیک له داخوازهکانیان له م یادداشته دا به کورتی بریتی بوون له ۱- کۆمه لێک دابنری بۆ دانان و وهرگێڕانی کتیبی قوتابخانهکان به کوردی، ۲- وهدهستهینانی ماموستا ۳- دائیره ی مه عاریف له مهنتیقه ی شیمال بکریته وه و هتد. ئەم دوو ههنگاوه دوو تهکان و تهقه لای گرنگ بوون له پیناوی بووژاندنه وه ی جموجۆلی وهرگێڕان. له ریگی وهرگێڕانی کتیبه ئەدهبی و کتیبه قوتابخانهیی ههکانه وه له سالانی ۱۹۲۰ دا، سه دان وشه و زاراو وه دهسته واژه ی تازه ی بیگانه (ئورووپایی، تورکی و عه ره بی و فارسی) له و ماوه یه دا هاتنه نیو زمانی کوردیه وه . جگه له مانه ش جموجۆلی وهرگێڕانی شانۆگه رییه کان و پیشاندانه شانۆیی هه ته رجه مه کراوه کان ده ورکی گرنگیان هه بوو له به ره و پیش بردنی بزووتنه وه ی وهرگێڕان له کوردستاندا.

دیارتین رو شنبیران که له سه ره تای قو ناعی ئەده بی نو یی کوردی دا به ره مه یان له زمانی بیگانه وه ده کرده کوردی و، هه ولی دامه زاندنی بناغه کانی وهرگێڕان و په ره پیدانی

وهرگێڕانیان له نێو کورد ده‌دا ئەمانه بوون: حوسین حوزنی موکریان، محهمهد ئەمین زه‌کی به‌گ، میجه‌رسۆن، پێره‌می‌رد، ره‌شید نه‌جیب، خ. مۆدانی، شیخ نووری شیخ سالح، عه‌بدولواحید نووری، جه‌مال عیرفان، عه‌بدوللا عه‌لی حیکمه‌ت، سه‌عید صدقی کابان، میرزا حه‌سه‌ن کوردستانی، سالح زه‌کی ساحیب‌ق‌ران، مه‌حمود جه‌وده‌ت، سه‌ید نووری به‌رزه‌نجی.... (3)

له‌و ماوه‌یه‌دا که به‌سه‌رده‌میکی نوێ له ئەده‌بیاتی کوردی‌دا ناو‌دێر کراوه، بی‌ج‌گه‌ له کورده‌کانی عێراق، له نێو کورده‌کانی ئەرمه‌نستانیشدا پێش‌که‌وتنی زمان و بلا‌وک‌ردنه‌وه‌ی ئەده‌بیات و نووسینی کوردی به‌دی ده‌کری. به‌لام له نێو پارچه‌کانی دیکه‌ی کوردستان یا له نێو کوردانی ولاتی دیکه‌دا ئەم جموجۆل و پێش‌که‌وتنه، نابینری. کوردانی ئەرمه‌نستان له دوا‌ی شو‌رش‌ی ئۆکتۆبری ١٩١٧ ری‌گه‌یان پێ‌درا به کوردی بنووسن و بخویننه‌وه‌و بلا‌وک‌راوه‌و قوتا‌بخانه‌یان به زمانی خو‌یان هه‌بی‌ت.

سالی ۱۹۲۱ ئەلفبایه‌کی ئهرمه‌نی بۆ زمانی کوردی له‌لایه‌ن هاگۆب گازیاریان لازۆ داریژرا که بوو به‌ بنچینه‌یه‌ک بۆ به‌کارهێنانی ئەلفوبی‌یه‌کی ئهرمه‌نی بۆ نووسین به‌ زمانی کوردی له ئهرمه‌نستانی سوڤیه‌تیدا، چه‌ندین کتیب و بلاوکراوه‌ی پێ‌نووسراوو بلاوکرایه‌وه، چه‌ندین قوتابخانه‌ی کوردی کرانه‌وه. پاشان ئەلفوبی‌یه‌کی لاتینی، له‌لایه‌ن عهرهبی شه‌مۆو ماره گولیفه‌وه بۆ کورده‌کان دروستکراو جیگه‌ی ئەلفوبی‌یه ئهرمه‌نییه‌که‌ی گرته‌وه که ۱/۱/۱۹۳۰را به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌سمی که‌وته‌کار. له‌ دواساله‌کانی بیسته‌کاندا ۴۴ قوتابخانه‌ی کوردی له‌سه‌ر خاکی یه‌کیه‌تی سوڤیه‌تدا دامه‌زران، له‌ ماوه‌ی دوو سالی ۱۹۳۱ و ۱۹۳۲دا زیاتر له ۹ کتیب له‌ رووسی و ئهرمه‌نییه‌وه کران به‌ کوردی. یه‌که‌م چیرۆکی ته‌رجه‌مه‌کراوه‌که به‌ کتیب بلاو کرابیته‌وه بریتییه له: "چیرۆکی سه‌رهاتیا جاسم" که حاجی جندی و ئەمین‌ی عه‌قدال له ئهرمه‌نییه‌وه کردوویانه به‌ کوردی. رۆژنامه‌ی "ریا تازه"ش که به‌ پیتی

رووسی ده‌رچوو، ده‌وریکی باشی له جموجۆلی وهرگێراندا بینیه. (1)

ماوه سالانی ۱۹۴۹ - ۱۹۳۲ که به قۆناغی گه‌شه‌سهندنی وهرگێران له ئه‌ده‌بی کوردی‌دا ده‌ناسرێته‌وه، هه‌ردوو گۆڤاری "هاوار" له "دیمه‌ش" و "گه‌لاویژ" له به‌غدا ده‌وریکی کاریگه‌ریان له به‌ره‌وپێشبردنی جمجۆلی وهرگێران دا بینیه. له‌م قۆناغه تازیه‌دا وهرگێران ده‌بیته هونه‌ریک و پرۆژه‌یه‌ک و چالاکییه‌کی دیار. چه‌ند نووسه‌ریکی به‌هرمه‌ندی ئه‌وتۆ په‌یدا ده‌بن که به‌ ناو زمانه ئوروپایی‌یه‌کاندا قوول بوونه‌ته‌وه و شان ده‌ده‌نه ژێر باری ته‌رجه‌مه‌و تایبه‌تمه‌ندی له‌ بوا‌ری وهرگێران دا وهرده‌گرن. (2)

(1) هه‌مان سه‌رچاوه، لاپه‌ره‌کانی (۱۱۱ و ۱۱۰ و ۱۰۹)

(2) د. فه‌هاد په‌ربال، میژوی وهرگێران له ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا،

به‌شی چوارهم :

بزووتنه‌وهی وهرگیپران له کوردستانی نه‌مرۆدا

پۆوهندیی هه‌لومه‌رجی سیاسی ئه‌مرۆی کورد به کاری وه‌رگێڕانه‌وه

هه‌ر وه‌ک له‌ به‌شی سێهه‌می ئه‌م باسه‌ (کورته‌ میژووی وه‌رگێڕان)دا، ئاماژه‌ی پێ کرا، وه‌رگێڕان له‌ نیۆ کورددا، هه‌م له‌ زمانی کوردییه‌وه‌ بۆ سه‌ر زمانی بیگانه‌وه‌ هه‌م له‌ زمانی بیگانه‌وه‌ بۆ سه‌ر کوردی، له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مه‌وه‌ هه‌یه‌. به‌لام ناتوانین هه‌رچی هه‌ولدان و جموجۆلیک له‌م تاریخه‌وه‌ هه‌بووه‌، هه‌مووی به‌ بزوتنه‌وه‌ی وه‌رگێڕان ناوبه‌رین. چونکه‌ چالاکی و هه‌ولدانه‌کان له‌ ماوه‌یه‌کی زه‌مانی دورودریژ داو، پچرپچر بوون، پۆوهندییه‌کی ئه‌وتۆیان پیکه‌وه‌ نه‌بووه‌. ته‌نیا له‌ هیندیك برگه‌ی زه‌مانی‌دا، گورۆ تین و به‌ربلاوییان تیدا بووه‌. نه‌، ئه‌و که‌سو ناوه‌ندانه‌ی له‌ پشت ئه‌م هه‌ولانه‌ بوون، به‌هاو هه‌نگاوی له‌گه‌ڵ یه‌کتر، هه‌نگاویان ناوه‌، نه‌ هه‌وله‌کان به‌پیی پرۆژه‌وه‌ ئامانجیکی دیاریکراوه‌وه‌ بوون. به‌ تایبه‌تی ئه‌گه‌ر سه‌رنج به‌هین که‌ کاری وه‌رگێڕان له‌ هه‌ر به‌شیکی کوردستان دا، له‌ زۆر باره‌وه‌ جیاوازی له‌گه‌ڵ به‌شه‌که‌ی دیکه‌دا هه‌بووه‌. ئه‌مه‌ش ده‌گه‌رپێته‌وه‌ بۆ ئه‌م راس‌تی‌یه‌ که‌ پێشینه‌ی داننان به‌

بوونی نه ته وه یهك به ناوی كورد له عیراقدا له هه موو ولاتانی دهوروبه ر (خاوه ن كورد) كۆنتره و، خویندن و نووسین به زمانی كوردی له م ولاته زیاتر له سی چاره كه چهرخ میژووی هه یه:

"رهگی بزووتنه وهی فرههنگی ئه ده بی له كوردستانی عیراقدا له چاو شوینه كانی تر دا، دریژتره، ئه ویش له بهر ئه وه كه له ۱۹۲۰ هه ئه توانم بلیم زمانی كوردی له وئ قالبیکی ره سی وه رگرت. (معارفی كوردستان) له وئ له سالی ۱۹۲۰ هه هه بوو.

دیاره بزووتنه وهی فرههنگی هونه ری به بی زمان نابیت، ئه گه ر زمان گه شه ی له گه لدا نه كات هیچ شتیك نیه بشی بلین زمانی فرههنگی ئه ده بی ... بنچینه ی خوینده واری له كوردستانی عیراق دا قایم تره، زه مینه ی فراوانتره، بویه كتیبخانه ی كوردی كه له وئ دروست بووه، كتیبخانه ییكی ده وله مه ندره، نهك ته نها له شیعر، چیرۆك، میژوو، ئابووری بگره بابه ته زانستی یه كانی شی پی نووسراوه. نهك هه ر ئه وه، ته نانه ت له مه كته بیش پیی خویندراره، هه تا قوناغی دواناوه ندیش كتیبه زانستی یه كان كراون به كوردی، بویه له جامیعه ییكی كوردی

ئاوا، هەر یه که ئەتوانین جیا به جیا باسی بکهین، بلێین ئەوئ وایه، ئییرهش وایه.^{۷۴}

ئەمه له حالیک دایه که تا ئیستاش له هیچ کام له به شه کانی دیکه ی کوردستان دا، دان به بوونی کورد وهك نه ته وه یه ک دانه نراوه و مافه نه ته وه یی یه کانی ئەو نه ته وه یه به تایبه تی خویندن به زمانی کوردی له قوتابخانه دا، دابین نه کراون.

له کوردستانی باکوور (تورکیه)، له دوای پیکهاتنی کۆماری تورکیه له ۱۹۲۳ هوه زمانی کوردی، نهك هەر خویندن، نووسین و خویندنه وه بهو زمانه، به لکوو قسه پئ کردنیشی قه دهغه کرا. پئش ئەو تاریخه "ل سته مبولاً گه له ک ره وشه نیران قیا ب کوردی بنقسین، پشتی کۆمار هاتیه ئافا کرن و سه ره لدان تیك چوی، ره وشه نیرئ مه ناچار بوو بره قئت، له ولاتین دی مشهخت بوون.^{۷۵} له دوای سالی ۱۹۹۰،

^{۷۴} شێرکۆ بیکهس، شیعەر پیناسه ی نیه (وتووئژ)، گۆقاری "ئاوینه"، ژماره ۲۶ و ۲۷،

سالی ۱۳۷۵ (۱۹۹۶)، لاپه ره ۲۷ و ۲۸

^{۷۵} حه سه ن کایا (سه روکی ئەنستیتۆی کورد له سته مبول) "ئه ده ب وه نه ر"

ی "کوردستانی نوئ"، ژ ۳۹۴۹، پئنج شه ممه ۲۰/۴/۲۰۰۶، ل ۷

تورگوت ئوزال، سهركۆماری ئهوكاتی تورکیه، یاسایهکی دهركردو قهدهغه ی له سه زمانی کوردی لابرد. بهو حالهش ههتا ئیستاش، خویندن به کوردی لهو ولاته دا هه ر نیه و نووسین و بلّو کردنهوه به زمانی کوردی له سه رهتای ریگا دایه. "ژ بهر کو زمانئ کوردی ل ترکیا تونهیه، تا بهری سهالهکی ژ ی وهشان و زمانئ کوردی و نقیسین و هه ر تشتئ - زمانئ کوردی نه فه رمی بون، دهاتنه کرن به لئ نه دیاسای بون، نوکه رادیۆ یه کئ کوردی هه یه و زمان ژ ی کورسین وی هه نه، ئه و ژ ی نه بناقئ زمانئ کوردی به لکو دبیزئ زمانین هه ری می، ئانکو ئه و سانسۆرین جاران نه ماینه، به لا ره وشه نبیری کورد ئاسته نگه کیا دی هه یه، کو خه لك کیم زمانی دزانن و چونکو زمانئ کوردی له خواندنگه ها نه هاته خواندن، ژ بهر هندئ ئه فه ژ ی بۆمه ئاسته نگه له ومانئ خوانده کان و نقیسکار هه ر ئیکه" ٧٦

^{٧٦} هه سه ن کایا (سه روکی ئه نستیتۆی کورد له ئه سه مبول)، "ئه ده ب و هونه ر" ی

"کوردستانی نوئ"، ژ ٣٩٤٩، پینچ شه ممه ٢٠/٤/٢٠٠٦، ٧ ل

له کوردستانی رۆژه‌لآت، به‌تایبه‌تی له دواى رووخانى ریژیمی شایه‌تی‌یه‌وه (۱۹۷۸) که خویندنه‌وه و نووسین به زمانى کوردی قه‌ده‌غه کردبوو، وهرگێڕان بۆ سه‌ر زمانى کوردی و به‌ پله‌یه‌کی نزمتر له کوردی‌یه‌وه بۆ سه‌ر زمانى فارسى، ورده ورده ده‌ستی پێ کردوه. دیاره به‌م هۆیه‌وه که کورد له کوردستانی رۆژه‌لآت کیانى سیاسى تایبه‌ت به‌خۆى نیه‌و، به‌هیچ کام له مافو ئازادى‌یه بنه‌رته‌تی‌یه‌کانى خۆى نه‌گه‌یشتوه، هه‌روه‌ها چونکه دام و ده‌زگای ده‌وله‌تى مشوور خۆرو خه‌مخۆرى زمان و ئه‌ده‌بیاتی کوردی، پشتیوانى ئه‌دیبان، نووسه‌ران و وهرگێڕانى کورد نین، له لایه‌کی دیکه‌شه‌وه چونکه خه‌لکى کوردستانی رۆژه‌لآت زمانى کوردیان به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌سمى نه‌خویندوه‌و، سه‌ربارى ئه‌مانه‌ش به‌م هۆیه‌وه که چاپ و بلاو کردنه‌وه سه‌رمایه‌ى مالئى زۆرى ده‌وى، هه‌وله‌کان به‌ شیوه‌ى تاكو ته‌ران.

به‌ پێى لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی کتیب‌ناسى که ره‌زا شه‌جیعی له‌بارى چاپ و بلاو بوونه‌وه‌ى کتیب به‌ زمانى کوردی له رۆژه‌لآتى کوردستان (یا له نێو کورده‌کانى ئێران دا) کردوویه‌تى، له

ماوهی زیاتر له ۴۰ سالدا (له ۱۳۳۹ی ههتاوی تا ۱۳۸۲ی ههتاوی) سه‌رجه‌م ۶۳۱ کتیب به زمانی کوردی له بواری جۆراوجۆردا له ئێران چاپ بوون. له‌م ۶۳۱ کتیبه، ته‌نیا ۵۷ کتیب (۱۶٪ی کتیبه‌کان) کتیبی وهرگێردراو بوون.^{۷۷} ئە‌گەر ئە‌م ۶۳۱ کتیبه به‌سه‌ر ئە‌م ماوه زه‌مه‌نی‌یه (۴۳ سال)دا دابه‌ش بکه‌ین، ساڵی که‌متر له ۱۶ کتیب بۆ ۱۰- ۶ میلیۆن خه‌لکی کورد زمانی ئە‌و وڵاته بلاو بۆته‌وه، ئە‌مه باشت‌ترین به‌لگه‌یه بۆ سه‌لماندنی ئە‌م قسه‌یه که دام و ده‌زگای ده‌وله‌تی، نه‌ک هه‌ولێ خزمه‌تکردنی زمانی کوردی و چاپ و بلاو بوونه‌وه به‌م زمانه‌شیان نه‌داوه، به‌لکوو کۆسپ و له‌مپه‌ر بوون له‌سه‌ر ریگیان. ئە‌وه‌نده‌ی کراویشه به هه‌ول و هیممه‌تی نووسه‌ران و وهرگێڕان خۆیان، یا هیندی‌ک ناوه‌ندی بلاو کردنه‌وه بووه که زۆربه‌یان ناده‌وله‌تین.

له سووریه، به‌داخه‌وه هه‌تا ئیستاش نه‌ک هه‌ر مافی خویندن و نووسین به‌ زمانی زگماکی که یه‌کی‌ک له سه‌ره‌تایه‌ت‌ترین مافه‌کانی

^{۷۷} ره‌زا شه‌جبعی، کتیبخانه‌ی رۆژه‌لآت، ل ۹۲ - ۹۱

مرؤڦه، به ڪورده ڪان نه دراوه، به لڪو تا ئي ستاش مافي هاوولائي تي به ڪورده ڪان نه دراوه و ره گه زنامه (جنسيه) ي ٿو ولات هيان نه دراوه تي. بويه ٿه گه رچي نڪولي له وه ناکري که له هر دوو به شي باکوورو باشووري بچوڪي ڪوردستان، که سانڪ هه بوون و هه ن که سه ره پاي ٿم بارودوخه ش هه ولي نووسين وهرگيڙان به زماني ڪوردي، يا وهرگيڙان له زماني ڪوردي يه وه بؤ سه زماني تورڪي و عه ره بيان داوه، به لام نه زانياريه کي ٿه وهنده زور له باره ي ڪاري وهرگيڙان له نيو ٿه واند، به دهسته وه هه يه، نه هه ول و جموجولي تايهت به وهرگيڙان له هه لومه رجي کي ٿاوا ناله باردا، ده توائي ٿه وهنده به رچاو بي.

به سه رنجان به م راستي يانه، که باس له وهرگيڙان له نيو ڪورد له رورگاري ٿه مرودا ده که ين ده بي پيش هه موو جي گايه که مه به ستمان ڪوردستاني باشوورو ڪورد له عيراق دابي، پاشان ڪوردستاني رور هه لات و ڪورده ڪاني ٿيران، دواتر ڪورده ڪاني ده ره وه ي ڪوردستان (هه نده ران). دياره ٿه مه به ومانايه نيه که ڪورد له ڪوماره ڪاني ٿه رمه نستان، ٿازه ربايجان، جورجيا و

هیندیک کۆماری دیکه‌ی سوڤیه‌تی پێشوو فه‌رامۆش بکه‌ین و، کاری وهرگێڕان له‌ نیۆ ئه‌وان دا نه‌بینین. گومانی تێدا نیه‌ که له‌ نیۆ ئه‌وانیش دا، وهرگێڕان بۆ کوردی، یا له‌ کوردی‌یه‌وه هه‌یه‌. به‌لام چه‌قی قورسایه‌ی وهرگێڕان بۆسه‌ر زمانه‌ی کوردی یا له‌ زمانه‌ی کوردی‌یه‌وه بۆسه‌ر زمانه‌کانی دیکه‌، له‌ نیۆ ئه‌وان دانیه‌.

بۆچوونی جیاوازی له‌باره‌ی بزوووتنه‌وه‌ی وهرگێڕان له‌ کوردستان

وه‌ک گوترا ئیمه‌ باس له‌ وهرگێڕان له‌ رۆژگاری ئه‌مڕۆدا ده‌که‌ین که له‌ گه‌ڵ ئه‌مه‌ش دا چه‌م و پاده‌ی کاری وهرگێڕان بۆسه‌ر زمانه‌ی کوردی، له‌ هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان و له‌ نیۆ کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستانیشدا به‌هۆی جۆراوجۆر، له‌ پابردوو زۆر زیاتره‌، به‌لام دیسانه‌که‌ ئه‌م هه‌موو هه‌وله‌ به‌ربلآوه‌، ناوه‌ندیکی یه‌کگرتوو، پرۆژه‌ و پلانیکی گشتی و ئامانجیکی سه‌رانسه‌ری له‌ پشت نیه‌. ئایا به‌م وه‌زعه‌وه ده‌توانین ناوی بزوووتنه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌م هه‌ولانه‌ دابنێین و

باوه‌پیمان به بوونی "بزووتنه‌وهی وهرگیڤان" له کوردستان یا له نیۆ کوردان دا هه‌بی؟

له نیۆ رووناکبیرانی کورد دا رای وا هه‌یه که پیی وایه نه‌ک له‌ئاستی هه‌موو کوردستان و هه‌موو کورددا، به‌لکوو له‌ئاستی کوردستانی عێراقیش دا، شتی‌ک به‌ ناوی بزاقی وهرگیڤان نیه:

"بیگومان له ناوه‌ندی که‌لتووری کورد دا دیارده‌یه‌کی وا له‌گۆریدا نییه که بتوانین به‌کاملی نیوی بزاقی وهرگیڤانی لی بنیین، ئە‌مه‌ش بۆ زۆر هۆکار ده‌گه‌رپێته‌وه، وه‌ک ناسه‌قامگیری باری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی، نه‌بوونی ناوه‌نده‌کانی پشتگیری، ساوا بوونی زمانی کوردی له‌ئاست ده‌قه فیکری و مه‌عریفیه جیهانییه‌کان دا، که‌مه‌ترخه‌می قه‌له‌م به‌ده‌ستان و ... تاد .... دیاره بزاقی وهرگیڤان له بنه‌په‌ت دا بزاقیکی کۆمه‌لایه‌تییه، واته پرۆسه‌یه‌که له ئاستی کۆمه‌لگادا، به‌لام هاوکاری و هاو

ټاهه ننگي ناوه نده بالا دهسته کان (ټه ناوه ندانه ي له پانتاي دهسه لاتدا ئيش ده کهن) گه ليک پيوسته....^{۷۸}

به لام راي جياواز له مهش هه يه که سهرنج ده داته سهر به ريلايوي کاري وهرگيڙان، فره يي ټه م بوارانه ي وهرگيڙانيان تيډا ده کړي، ژماره ي زوري ټه و کتیب و گوڤارو راگه يه نانه ي به ره مه ي وهرگيڙدراويان تيډا بلاو ده بيته وه. هه ر به سهرنجان به م هوکارانه ش برواي به هه بووني "بزوتنه وه ي وهرگيڙان" هه يه:

"ټه وه ي ئيستا له کوردستان له بواري وهرگيڙان دا هه يه، رهنگه بکړي ناوي بزوتنه وه ي وهرگيڙاني له سهر دابنيين، چونکه رووبه ريکي فراوان له کاري راگه ياندن و چاپ و بلاو کردنه وه و ژماره يه کي زور له قه له م به ده ستاني ټه و بوارانه ي به خووه خه ريک و سهرگرم کردوه، له پيگاي هي ناني بيرو ټه نديشه ي نوي و که م ناسراو، کاريگه ريي له سهر روانين و بيرو

^{۷۸} فه روخ نيتمه تپوور، گرنگي وهرگيڙان و ناسته ننگه کاني (ميرگرډ)، گوڤاري "پامان"،

رووناکبیران و خوینه‌رانی کوردستان هه‌بووه‌و، به‌ئامانجی هه‌رچی زیاتر سوود وهرگرتنی خوینه‌ری کورد له‌م به‌ره‌م‌و ده‌سکه‌وته‌ فکری، ئه‌ده‌بی، هونه‌ری و زانستیه‌کانی گه‌لانی دیکه، ده‌چێته‌ پێش^{۷۹}.

ئه‌گه‌ر به‌ ئامارو ئه‌رقام، له‌ راده‌و حه‌جمی ئه‌م جموجۆلانه‌ دا بدوین که‌ پێوه‌ندیان به‌ وهرگێڕانه‌وه‌ هه‌یه‌، زۆر باشت‌ر جیاوازیی رۆژگاری ئه‌م‌پۆ له‌گه‌ڵ رابردوو به‌نیه‌سه‌ت وهرگێڕان له‌ نیو کورددا ده‌رده‌که‌وی. به‌داخه‌وه‌ کۆ کردنه‌وه‌ی ئامارو ئه‌رقام و بیانی پێویستیش بۆ ئه‌م باسه‌ ده‌ستی‌نه‌داوه‌. به‌لام له‌ رووی هیندیك زانیاری دیکه‌وه‌ ده‌توانین گۆشه‌یه‌ك له‌م جیاوازیانه‌ ده‌ریخه‌ین:

له‌ باشووری کوردستان، کۆمه‌لیك ده‌زگای حکوومی، حیزبی و ئه‌هلی هه‌ن که‌ تایبه‌تن به‌ چاپ و بلاو کردنه‌وه‌. هیندیك له‌و ده‌زگایانه‌ بۆ ۱۰سال ده‌چی دامه‌زراون و به‌ تایبه‌تیش بایه‌خ به‌

^{۷۹} ع. وریا، بزوتنه‌وه‌ی وهرگێڕان له‌ کوردستان و پێویستیه‌کی گرنگ، گۆفاری

"تاینده"، ژماره‌ ۶۱، ته‌مموزی ۲۰۰۵، ل ۷۱

چاپ و بلاو کردنهوهی وهرگێپران دهدهن. دهزگای "چاپو پهخشی سهردهم" له سلیمانی، سهنتهري لیکۆلینهوهی ستراتیژی له سلیمانی، دهزگای ئاراس له ههولێر، دهزگای موکریانی له ههولێر، دهزگای سپیڕیز له دهۆک، خانهی وهرگێپران سهربه وهزارهتی رۆشنبیری (ئیدارهی سلیمانی)، خودی وهزارهتی رۆشنبیری ههم له ههولێر ههم له سلیمانی، مهکتهبی بیرو هۆشیاری (ی. ن. ک) له سلیمانی، سهنتهري نما له ههولێر، دهزگای وهرگێپران له ههولێرو ... لهو دهزگاواناوهندانان که ههرکام به تۆرهی خۆیان، پۆلیان له چاپو بلاو کردنهوهی کتیبی وهرگێپراو دا ههبووه. ژمارهیهک لهم دهزگایانه، جگه لهوهی لهچهند قهبارهدا، کتیب چاپ دهکهن. بۆ وینه: کتیبی گیرفان، کتیبی ئاسایی و هتد، یهک یا چهند گوڤاری تایبتهت به بهرهمی وهرگێپراویش بهیهک یا دوو زمان دهر دهکهن. بۆ نمونه دهزگای سهردهم، جگه لهوهی گوڤاری "سهردهم" بهههر دوو زمانی کوردی و عهرهبی بلاو دهکاتهوه، "سهردهمی زانستی" یشی ههیه که بهههر دوو زمانی کوردی و عهرهبی دهردهچی، ههروهها گوڤاری "ناینده" شی ههیه که

که نووسين و وهرگيړدراوی تيدا بلاو دهبيته وه. "رؤفار" يشی هه يه که هر ژماره يه کی تايبه ته به که سایه تيبه کی فرههنگی کورد که خزمه تی زوری به يه ک يا چند بواری رؤشنبيري نه ته وه که ی کردوه. ده زگای سهردهم له ماوه ی ۸ سالی ته مه نى دا، ۴۳۰ کتیبی چاپ کردووه و ۵ گوڤاری جياجياش دهرده کات، يه ک له و گوڤارانہ گوڤاری سهردهم له بهرگه وه بؤ بهرگ تهرخان کراوه بؤ بابته ی وهرگيړدراو. پاشکوی سهردهميش هه يه که تايبه ته به وهرگيړان و ۶ مانگ جاريک دهرده چي. کتیبه کانیشی هموو بواره کان دهگریته وه و زؤربه يان وهرگيړانن.^{۸۰}

ههريه ک له م ده زگایانه ی ناویان برا، ههروه ها هينديک ده زگای تریش، سالانه ده يان کتیب چاپ و بلاو ده که نه وه که به سهر يه که وه خو له نزيک ۱۰۰۰ کتیب ده دن. زؤرترينيشيان وهرگيړدراون.

^{۸۰} شيرکؤ بيکه سو شيوان توفيق، له ديداری رؤژنامه ی "رييازى نازادى" دا، ژماره

به‌راوردیک له نیوان نیستاو رابردوو (پیش سالی ۲۰۰۰ و دواى سالی ۲۰۰۰)، جیاوازیی ئه‌م دوو سه‌رده‌مه‌مان له بواری چاپی کتیب به تایبه‌تی کتیبی وهرگیزدان دا بو دهرده‌خا:

"نزیکه‌ی ۲۱۲ سالیکه کتیبی کوردی له چاپ ده‌دریٔ. ئه‌گه‌ر له فهره‌نگه‌که‌ی گازرونییه‌وه ده‌ست پی بکه‌ین، ئه‌گه‌ر به هه‌له نه‌چوویم تا نیستا نزیکه‌ی (۲۵۰۰) کتیبیک به زمانی کوردی له ناوه‌وه و دهره‌وه‌ی کوردستاندا له‌چاپ دراون. له ناو ئه‌واندا نزیکه‌ی (۵۰۰) کتیبی وهرگیزدان به‌رچاو ده‌که‌ویٔ به ته‌فسیره دینی و فهره‌نگه دوو زمانه و سی زمانییه‌کانیشه‌وه. ئه‌گه‌ر راستت ده‌ویٔ کورد تا نیستا له زمانی عه‌ره‌بی، فارسی، تورکی، ئینگلیزی، رووسی، فهره‌نسی، ئه‌لمانی، ئه‌رمه‌نی، ئیتالی، نازهری و نیسپانیه‌وه بابه‌ت و کتیبی وهرگیزدان، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا، زیده‌پویی ده‌که‌م ئه‌گه‌ر بلیم له هفتا کتیبی باش پتر وهرگیزدان. تو سه‌یر که له ماوه‌ی (۲۱۲) سالداو له سه‌رجه‌می (۲۵۰۰) کتیبدا له هفتا کتیبی وهرگیزدان باشتر

نه بيت، نه مه چ کاره ساتيکه!!^{۸۱} به لام به هاساني ده توانين
 بلين هر له سالي ۲۰۰۰ه وه تا ئيستا پتر له ۲۵۰۰ کتيب ته نيا
 له باشووري کوردستان چاپ کراوه، ژماره ي کتيبى
 وهرگيڙدراو - چاكي و خراپى يه كه يان با ليكوله ران و شاره زايانى
 نه م بواره برپارى له سهر بدن - له م ره قه مه زور زياتره .

له پال كاري نه م هه موو ده زگا و ناوه ندانه ي تايبه ت به چاپ و
 بلاو كردنه وهن، ده بي نه م هه موو گوڤار (وه رزانه، مانگانه و
 هه وتوانه) و رۆژنامه ي رۆژانه، چه ند رۆژ جاريك، هه وتوانه، ۱۵
 رۆژ جاريك ببينين كه وهرگيڙان، رووبه ريكي فراوانى نه وانى
 داگير كرده . راگه يه نه كانى ديكه ش، راديو، ته له ويزيون و
 سايته ئينتيرنيټى يه كوردى يه كان، به به رده وامى بابه تى
 وهرگيڙدراو بلاو ده كه نه وه .

دياره له ئيران و كوردستانى ئيرانيش له گه ل نه وه ي ئيمكانات و
 دهره تان بو چاپ و بلاو كردنه وه به زمانى كوردى به هيچ جور

^{۸۱} نازاد حه مه شه ريف، به بي وهرگيڙان نه سته مه رۆشنبريى كوردى پيش بكه وى

(وتوويز)، پامان، ژماره ۳۷، ۵ى ته مموزى ۱۹۹۹، ل ۹۵.

ناکړی له‌گه‌ل باشووری کوردستان به‌راورد بکړی، به‌لام سالانه چه‌ندین کتیب به‌ زمانی کوردی بلاو ده‌بنه‌وه. چاپه‌مه‌نیی دیکه‌ش (رؤژنامه‌ی هه‌وتووانه، گوڤاری مانگانه، وهرزی و ناوبه‌ناو) هه‌ن که وهرگيڤان له‌ زۆربه‌یان دا به‌شتیکي سه‌ره‌کيی بۆ خوی ته‌رخان کردوه. رادیوو ته‌له‌ویزیونی ده‌وله‌تیییش هه‌والو هیندیک به‌رنامه به‌ تایبه‌تی له‌ ئاستی پاریزگه کورده‌کاندا به‌ زمانی کوردی بلاو ده‌که‌نه‌وه‌و، له‌م سۆنگه‌یه‌وه، وهرگيڤان بۆ سه‌ر زمانی کوردی و له‌ کوردی‌یه‌وه بۆ سه‌ر زمانی فارسی پمینی هه‌یه.

که‌م و کورتی و گرفته‌کانی بزوتنه‌وه‌ی وهرگيڤان سه‌ره‌پای گوڤانی هه‌لومه‌رج به‌ نیسبه‌ت رابردوو، زۆریی دامه‌زراوو دام‌وده‌زگاگانو، به‌ر بلاویی کارو چالاکیی وهرگيڤان له‌ کوردستان و له‌ نیو کوردا، بزوتنه‌وه‌ی وهرگيڤان له‌گه‌ل کۆمه‌لیک گرفت و ئاسته‌نگو که‌م و کورتی به‌ره‌و پوو که‌ لیڤه‌ دا ئاماژه‌یان پی ده‌کړی:

۱. له باري زمانه واني يه وه:

ټاسټه نگو و گرفته زمانه واني يه کاني به رده م بزووتنه وهی
 وهرگيڙان له نيو کوردا به شيوه ی گشتی دابهش دهنه سه ر
 سی دهسته:

ټلف - نووسين و وهرگيڙان به چنه د شيوه زارو چنه د ريټووس

ب - زاروه سازي نه شياو

پ - که م و کورتي زمانی کوردي له باره ی قاموسه وه

ټلف - نووسين و وهرگيڙان به چنه د ديالیکت و چنه د ريټووس

"نه گه رچی نيټمه يه کيکين له و ميله تانه ی که چنه دين ديالیکتی
 جياوازی ئاخاوتن و نووسينمان هه یه، به لام به داخه وه تا ئيستا
 هيچ هه وليکی شموولی له يه کگرتنه وه و تيکه ل بوونی ټه و
 ديالیکتانه به دی نه کراوه که له توانادا بيټ بيټه هه نگاويک بو
 زمانیکی يه کگرتووی کورد* و به داخه وهش هه ر ديالیکتيک
 به جودا له وی دیکه به چالاکی روشنبريی خوی هه لدهستي، که

دورژمانی کورد هه‌میشه ئامانجیان ئه‌وه بووه ئه‌و خه‌ونه
نه‌یه‌ته‌دی.^{۸۲}

نووسین و وهرگێپان به‌ دیالیکتی جیاوازه‌کانی زمانی کوردی و به
ئه‌لفوبیی جیاواز، به‌لکوو خزمه‌تی به‌ لیك نزیكبوونه‌وه‌ی
رۆله‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌ یه‌کترو ده‌وله‌مه‌ندیی زمانه‌که‌یان
نه‌کردوه‌، بووه به‌ هۆی لیك دوور که‌وتنه‌وه‌ی خۆیان و هه‌ژاری
زمانه‌که‌یان. چونکه‌ هه‌تا نووسین و وهرگێپان به‌ دیالیکتی
جیاوازه‌کان له‌ په‌ره‌سه‌ندن دابیی، که‌سانی سه‌ر به‌ دیالیکتیکی
دیاریکراو، هه‌ولیی نووسین و وهرگێپان و ته‌نانه‌ت خویندنه‌وه‌ به‌و
دیالیکتی ده‌ده‌ن و، ئه‌وانی دیکه‌ پشت گوئی ده‌خه‌ن. ئه‌مه‌ش
یانی هه‌رکه‌سه‌ی دیالیکتی خۆی به‌ لایه‌وه‌ گرنگ ده‌بی‌و،
هه‌ولیی فی‌ربوون و تی‌گه‌یشتنی دیالیکتیکی دیکه‌ و که‌لک
لی‌وه‌رگرتنی له‌ نووسین و وهرگێپان و ئاخاوتن دا نادا. "هه‌لبه‌ت
جۆراوجۆر[یی] زمانی کوردی نیشانه‌ی ده‌سه‌لات و توانای

^{۸۲} نه‌جات هه‌مید ئه‌حمه‌د، گرینگی وهرگێپان و ئاسته‌نگه‌کانی (میژگرد)، رامان، ژماره

زمانی کوردییه، به لّام له روانگه ی دیکه وه، کورده کانی له یه کتر بیگانه کردوه.^{۸۲} لیک دور که وتنه وهی رولّه کانی نه ته وه یه ک و زالّبوونی هستی ناوچه گه ریّتی و گرنگیدان به

^{۸۲} کامران موحه ممهد رحیمی، روونکردنه وه یه ک له سهر زمان و نه ده بی کوردی باشوور، ناوینه، ژماره ۵۲-۵۱

* له میزگردی کدا که گوڤاری "ویرا" پیکی هیئاوه به شداران له جیاتی زمانی نه ده بیی یه کگرتووش هر "زمانی یه کگرتوو" به کار دینن. نه مه له حالیک دایه که پرؤفیسور دوکتور عیزه دین مسته فا ره سوول له نیوان نه م دوانه جیاوازی داده نی و ده لئ: هه ندی که س لای وایه زمانی نه ده بی یه کگرتوومان نیه. وا ده زانم زۆرتری شاره زایان، نه وهی زانست نه که ن به چرای بینین، له سهر نه و رایه ن که زمانی نه ده بیی یه کگرتووی کوردی له سه ده ی نۆزده هه مه وه ده سستی کردوو به دروستبوونی و ریگه ی خۆی گرتۆته به رو له گه شه سندن دایه. زمانی نه ده بیی یه کگرتوو میڙوو ی نه ته وه خۆی دروستی ده کات. له دروستبوونی زمانی نه ده بیی یه کگرتووشدا زانایانی نه ته وه یه ک به وهی که له میڙوو نه گه ن و زاناشن ده توان (پیش بین) بن و بزائن میڙوو به ره و کوئی نه روا ت و نه وانیش له گه ل به ره و پیش چوندا بن و نه بنه کۆسپی سه ره پئ ... که واته ده میکه زمانی یه کگرتووی کوردی په یدا بووه. که زمانی کوردی یه و خاسییه تی تایبه تی خۆی [خۆی] له رووی گراماتیک و فۆنه تیک و بنه ره تی فهره نگه وه هه یه و هه موو نه ته وهی کورد به زمانی خۆیانی ده زانن ... که واته ده میکه گومان له وه دا نیه که زمانی یه کگرتووی کوردی هه یه. به لّام نه وهی تا ئیستا له سهری دوان و لیکۆلینه وهی ده ویت، نه وه زمانی نه ده بیی یه کگرتوو. (لاپه ره کانی ۹۱ و ۹۲ ی کتییی "بۆ زمان".)

شيوه زاريك، يه كيك له ناكامه كانى ئەم وه زعه يه. ناكاميكي خراپى ديكه ي ئەم وه زعه، هه ژارو كه م توانابوونى زمانى نه ته وه كه مانه. ئەگه ر زمانىكي ئەده بيى يه كگرتوومان نه بئى، هيچ ديالىكتىكي زمانه كه مان به تهنيا، ئەوه نده وشه و زاراو هى نيه كه له عۆده ي وهرگيزانى هه رجوره بابته تيك، يا بابته له هه ر زمانىكه وه بيته ده ر.

له ميزگرديك دا كه گوڤارى "ويرا" به به شداريى كوومه ليك له پسپورانى زمان، نووسه ران، وهرگيزان و رووناكبيرانى كوردستانى ئيران پيكي هيناوه، هه موو به شداران (۱۲كه س)، به تيكرا له سه ر پيويستى هه بوونى زمانىكي يه كگرتووى كوردى پى داده گرنو، نه بوونى به زيانىكي گه وره بو ئەم زمانه و نه ته وه ي كورد ده زانن. ئەوان نه بوونى زمانى يه كگرتوو وهك هۆيهك بو ليك دووركه وتنه وه ي ديالىكته كانى زمانى كوردى ده بينن.^{۸۴}

^{۸۴} زمانى يه كگرتوو: يانه ي سه ركه وتن، گوڤارى "ويرا"، ژماره ۲۰۱، سالى يه كه م،

پروفیسۆر "بوئوتاس" که مامۆستای وانه‌وتنه‌وه‌ی کۆرسی زمانی کوردی له زانکۆی ئۆپسالای سوئید، وێرای ناوبردنی نه‌بوونی زمانی یه‌کگرتوی کوردی وه‌ک گرفتییکی گه‌وره‌ی زمانی کوردی ده‌لی: "بارگرانییه‌کی دیکه‌ی ئیوه‌کورده‌کان، ئه‌وه‌یه‌ که چه‌ند شیوه‌ ئه‌لفوبیی جیاواز به‌کار دێنن (لاتین، عه‌ره‌بی و سریلیک) و تا ئه‌و جیه‌ی ئه‌من ئاگام لێیه‌ هیچ لایه‌نیک حازر نیه‌ واز له‌ ئه‌لفوبیی خۆی بێنی و بێته‌ سه‌ر رینووسی لایه‌نیکیتر. له‌ وانه‌یه‌ بلێین مرۆڤ به‌ هاسانی ئه‌لفوبی جۆراوجۆره‌کان فیڕ ده‌بی و ده‌توانی که‌ک له‌ هه‌مووان وهرگزی، به‌لام به‌کرده‌وه‌ وانیه‌ و ئه‌م شیوه‌ بۆ جه‌ماوهر زۆر زه‌حمه‌ته‌." ^{۸۰}

لێره‌دا ئه‌م پرسیاره‌ دێته‌ گۆڕی که‌ زمانی یه‌کگرتوو چلۆن دروست ده‌بێت؟ به‌ هه‌ولێ رووناکبیران، نووسه‌ران، وهرگیزان و زمانه‌وانانی کوردو، له‌ ریگای تیکه‌لکردنی دیالیکته‌کان؟ یان به‌

^{۸۰} پروفیسۆر بوئوتاس، کوردی زمانیکێ سه‌ربه‌خۆ سه‌ربه‌سته (وتووێژ)، گۆفاری

"گزنک"، ژماره‌ ۶، زستانی ۱۳۷۳ (۱۹۹۵)، چاپی سوئید، لاپه‌ری ۲۵.

هوی دسه‌لاتیکی سیاسی ناوهندی، له ریځای زاکردنی دیالیکتیک به‌سهر ئه‌وانی دیکه‌دا، واته به‌هوی به‌سهرانسهری کردنی یه‌کیک له دیالیکته‌کانو خویندنو نووسین به‌و دیالیکته؟ گومان له‌وه‌دا نیه که رووناکبیران، نووسه‌رانو روژنامه‌نووسانی کورد ده‌توانن به‌شیوه‌یه‌کی زاناiane بو نزیک‌کردنه‌وهی دیالیکته‌کانی زمانی کوردی له یه‌کتر، هه‌ول بدن. به‌لام چونکه ئیمرو کورده‌کان بنه‌مای سیاسی کاریکی وایان نیه (له ئاستی هه‌موو کوردستان دا، لیکۆله‌ر). مه‌سه‌له‌که تاراده‌یه‌ک به زه‌حمه‌ته.^{۸۶} دياره "بو چاره‌سهرکردنی ئه‌و کيشه‌یه ته‌نیا ئیستا ره‌نگه کوردستانی عیراق بتوانی ری پيشانده‌ری ئه‌و بزووتنه‌وه‌یه بیت. چونکه ئه‌وان ئیستا له ولاتیکی نیمچه سه‌ربه‌خو و حکومه‌تیکی نیمچه فیدرال‌دا ده‌ژینو بو هه‌لسووراندنی کارو دسه‌لاتیان هه‌یه.^{۸۷}

^{۸۶} هه‌مان سه‌رچاوه، هه‌مان لاپه‌ر

^{۸۷} سه‌لاحه‌دین ناشتی، "زمانی یه‌کگرتوو: یانه‌ی سه‌رکه‌وتن (میزگرد)، گوڤاری "ویرا"

ئەگەر له نه‌بوونی ده‌سه‌لاتیکی سیاسی بو هه‌موو کورد دا، سه‌رنجه‌کان ده‌چنه سه‌ر حکومه‌تی هه‌ریم له کوردستانی عێراق که پۆلی بنه‌ره‌تی له پیکه‌ینان و جیگیرکردنی زمانی یه‌کگرتووی کوردی دا بگریته ئه‌ستۆ، له ده‌ستنیشانکردنی دیالیکتیکیش وه‌ک بناغه‌ی زمانی یه‌کگرتووی کوردی، زۆر له زمانه‌وانان، نووسه‌ران و رۆشنبیرانی کورد دیالیکتی سۆرانی - که راسته‌ر بلێین کرمانجی خواروو، پێشنیار ده‌که‌ن. هۆیه‌که‌شی ئه‌مه‌یه له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی له میژووی ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا، چهند ته‌جروبه‌یه‌کی په‌یدا بوونی زمانی ئه‌ده‌بیی یه‌کگرتووی کوردی هه‌یه که هه‌ریه‌ک چهند هه‌نگاو به‌ره‌و پێشه‌وه چون، "به‌لام ئه‌و کۆسپ و ناسۆرانه‌ی به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌ی کورد هاتوون، بوونه‌ته هۆی کز کردن یا مردنی ئه‌و ته‌جروبه‌یه‌ی که پاش ماوه‌یه‌ک یا سه‌ده‌یه‌ک له شوینیکیتری وولاته‌وه سه‌ری هیناوه‌ته ده‌ره‌وه ... تا ئه‌م ته‌جروبه‌یه‌ی ئیستا که له سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه ده‌ستی پێ کردووه و تا ئیستا به‌رده‌وامه. ئه‌م شیوه نووسینه‌ی ئیستا له به‌شی زۆری کوردستانی عێراق و ئێراندا پێی ده‌خویندری

[ده‌خویندریته‌وه] و ده‌نووسری و زمانی ئە‌ده‌بیاته، شیوه نووسینیکی یه‌کگرتووی کوردی‌یه که هه‌موو خاوه‌نانی کرمانجی خواروو (سنه، سلیمانی، سۆران، موکریان) و نووسه‌رانی کوردی گۆران و هه‌ندی نووسه‌ری کوردی لوړ به‌کاری ده‌هینن.^{۸۸} به‌لام له‌سه‌ر چۆنیه‌تی پیکهاتنی ئە‌وه زمانه یه‌کگرتووه، جیاوازی بیروپا نۆره. هه‌یه پیی وایه زمانی یه‌کگرتوو ده‌بی "له‌ ته‌واوی زاراوه جوراوجۆره‌کانی زمانیک دروست بی و ته‌واوی ئە‌وه وشانه‌ی له‌ ته‌واوی زاراوه جوراوجۆره‌کانی زمانیکدا به‌کار دیت و ره‌سه‌نن، به‌وه مه‌رجه‌ی له‌ چوارچۆیه‌یه‌کی زانستی دابن، هه‌ل بژێردرین و زمانیکی یه‌کگرتوو دروست بکه‌ن.^{۸۹} هه‌شن که‌سانیک که "زاراوه‌ی سۆرانی" به‌م هۆیه‌وه که له‌ سه‌رده‌می شیخ مه‌حموده‌وه پیی خویندراوه و کاری پێ کراوه و زۆربه‌ی شیعو ئە‌ده‌ب و فه‌ره‌نگی کوردی به‌وه زاراوه‌یه‌ن و ئیزگه‌کانی رادیوو

^{۸۸} پروفیسۆر عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سوول، "بۆ زمان"، لاپه‌ره‌کانی ۹۴ و ۱۱۳

^{۸۹} زمانی یه‌کگرتوو: یانه‌ی یه‌کگرتن، گۆفاری "ویرا" سالی یه‌که‌م، ژماره‌ ۲ و ۱

ته‌له‌ویزیۆن به‌رنامه‌یان پئی بلاو کردۆته‌وه‌و تیکه‌لاویکه له زاراوه‌کانی باکوورو نیۆه‌راست و هتد، تاپارده‌یه‌کی زۆر وه‌ک زمانی یه‌کگرتووی سه‌یر ده‌که‌ن.^{۹۰} "ئه‌م زمانه ئه‌ده‌بییه‌ ماوه‌ی هه‌فتا ساڵه‌ زمانی نووسین و خویندن و زانست و رۆشن‌بیرییه‌ و سه‌رچاوه‌یه‌کی زۆری ئه‌م بواران‌ه‌ی به‌ شیۆه‌ی کتیب پئی بلاو کراوه‌ته‌وه‌و ده‌وری سه‌دو هه‌فتا ساڵیشه‌ به‌رده‌وام زمانی شیعره‌ و رۆژبه‌رۆژیش له‌ گه‌شه‌ سه‌ندن‌دایه‌"^{۹۱}

ئه‌رکی ئه‌م نووسینه‌ ئه‌وه‌ نیه‌ که‌ چۆنیه‌تی دروستکردنی زمانی ئه‌ده‌بیی یه‌کگرتوو پێش‌نیاز بکاو، ئه‌مه‌ شتی‌ک نیه‌ به‌ هاسانی و له‌ کورتخایه‌ن و له‌ چوارچۆیه‌ی به‌شی‌ک له‌ کوردستان دا، چاره‌سه‌ر بکری‌ت. به‌لام ده‌کری له‌ ئیستاوه‌و له‌ ئاستی نه‌ته‌وه‌یی دا هی‌ندیک هه‌نگاو به‌ مه‌به‌ستی دروستکردنی زمانیکی ئه‌ده‌بیی یه‌کگرتوو له‌ داها‌توودا بنری.

^{۹۰} هه‌مان سه‌رچاوه

^{۹۱} د. ره‌فیق شوانی، چه‌ند باب‌ه‌تیکی زمان و پێزمانی کوردی، ۸۹ ل

ئەگەر قەبوولمانە کە "نووسين و بلاو کردنه وهى ئەدەبىيات و گوڤارو رۆژنامە و راديوو تەلەفزيوون و خویندن بە دوو زارى جياواز، يا چەند زاريك، دەبيته هوى گەشە کردنى زارى زمان و ليك داپران و پارچە پارچە بوونى نيشتمان و ميللەت و کۆمەلى ميللەتە کە، لە يەکترو بەردەوامى و گەشە سەندنى وهکو دياردهيهك دەيانكات بە زمانى جياوازو ميللەتى جيازان.^{٩٢}" دەبى ئەك هەر پەرە بەم دياردهيه نەدەين، بەلکوو بە نيازى خزمەت بە داها تووى نەتە وه کە مان و بەرژە وه نەدە نەتە وه يى يە کانمان، بە دوور لە دەمارگرتى و ناوچە گەرى لە هەولى دۆزینە وهى چارە سەرو هينانەدى زمانىكى يەگرتوودا بجووليينە وه. بەتايبەتى کە ئىستا لە باشوورى کوردستان، کورد خاوەنى حکوومەت و پارلمانە و دەرفەت يکى زيپينى بو هەلکە وتوه، جيگای خۆيهتى "بە نەخشە يەكى زانستى بەرە و لەدايکبوونى زمانى ستاندارد بچين". چونکە "يەك نەتە وه هەر دەبى يەك زمانى نووسين و خویندن و ئەدەبىياتى هەبيت کە

^{٩٢} د. ره فليق شوانى، چەند بابەتيكى زمان و رژمانى كوردى، ل 88

ميڙووی خوی دروستی دهکات و دهبي کوششی زانستی زانایان و بهرهمی نووسهران به هوشیاری یه کی سیاسیه وه بچیته ناو ته ورژمی میڙووه وه.^{۹۲}

ب. زارواه سازی نه شیواو

زور له وانهی کاری وهرگيڙان بوسه ر زمانی کوردی دهکن، باس له کهم توانایی یا دهست نه دانی زمانی کوردی بو وهرگيڙانی بابتهی فکری، فهلسه فی، زانستی و هتد دهکن و، پییان وایه ئەم زمانه بهم هویه وه که ئەم جوړه بابته و زانستانه، پیشینه یه کی دريژیان له نیو کوردا نیه، یا به هوی مانه وهی کورد له دواکه و تووی و ژیانی نازهداری و کشتوکالی دا، وشه و زارواه ی پیویستی بو وهرگيڙان له م بوارانه دا نیه، یا ئەگه ر زمانه کهش به هه ژارو کهم توانا نه زانن، باوه رپیان به ناهاوسه نگیی زمانی کوردی له گه ل هیندیك زمانه کانی دیکه هه یه .

^{۹۲} پروفیسور د. عزیزه دین مسته فا ره سوول، بو زمان، ل ۱۶۵

"زمانی کوردی به‌هۆی جۆراوجۆر هه‌یشتا له‌م ئاسته‌دا نیه، هه‌ر بۆیه له‌کاتی وهرگێڕاندا گه‌یرو گه‌رتی جۆراوجۆر دینه ئاراوه. هه‌لبه‌ت ئه‌وه حاشا هه‌لنه‌گره که هه‌یچ ده‌قیك کتومت وه‌ك خۆی ناچیته سه‌ر زمانیکه دیکه، به‌لام کیشه‌که له‌وه‌دایه که وهرگێڕان بۆسه‌ر زمانی کوردی هه‌یشتا ئیمه به‌ده‌ست کیشه سه‌ره‌تاییه‌کانه‌وه ده‌نالینین [۰]. به‌پای من گه‌رفته‌که ته‌نیا له زاراوه و موفه‌ردو ده‌سته‌واژه‌کاندا نییه به‌لکو له‌وه‌دایه که ئیمه هه‌یشتا خاوه‌ن به‌هره‌ی فیکه‌ری پێویست له وهرگێڕاندا نین، بۆ وینه له کاتی وهرگێڕانی ده‌قیکی فیکه‌ریدا ده‌بی وه‌ك مانا ده‌قه‌که‌مان به جوانی وهرگه‌رتبێ [،] ئه‌مه لای ئیمه هه‌یشتا وه‌ك خۆی نیه." ۹۴

که‌سانیکه‌ش هه‌ن ده‌لین ئه‌م زمانه ده‌وله‌مه‌نده‌و، یا هه‌ر له‌ بنه‌په‌ت دا باوه‌ڕیان به‌ بوونی زمانی هه‌ژارو زمانی ده‌وله‌مه‌ند نیه "به‌لکوو زمانی هه‌ژار کراوو زمانی ده‌وله‌مه‌ند کراو هه‌یه‌و

^{۹۴} فه‌رۆخ نیعمه‌تپوور، گه‌نگی وهرگێڕان و ئاسته‌نگه‌کانی (میزگرد)، پامان، ژماره ۳۷،

هه‌موو زمانیک که به‌پاستی زمان بیٚت به‌شی ئه‌وه ده‌کات که هه‌موو باب‌ه‌تیکی پی ده‌ری‌پ‌دریٚت. ^{۹۰} به‌لام له‌گه‌ل داننان به‌م راستی‌یه‌ش دا په‌نجه بو که‌م و کورتیی دیکه راده‌کیشن. یه‌ک له‌و که‌م و کورتیا‌نه هه‌ژاری له زاراوه‌سازی‌دایه:

"... زمانی کوردی ده‌وله‌مه‌نده، به‌لام له بواری زاراوه‌سازیدا نه‌خیر، ته‌نانه‌ت له‌سه‌دا ده‌ی (۱۰٪)ی زاراوه‌کانیشمان نین، جگه له‌مه‌ش بوهر زاراوه‌یه‌ک (۷-۸) زاراوه‌مان داناوه، ... که‌واته یی‌ک‌خستنی زاراوه‌کان کاریکی زور پی‌ویستی ئی‌مه‌یه! کئ یه‌کیان بخات؟ که‌ی؟ چۆن؟ ئه‌من نایزانم. به‌م شی‌وه‌یه، لی‌ره‌وه، ته‌رجه‌مه‌که‌ی منیش له‌بواری زاراوه‌سازیدا، له‌وانه‌یه سهر له‌خه‌لک بشی‌وینیٚت. ^{۹۱}"

به‌لام که‌میی زاراوه چۆن چاره سهر ده‌کریٚت؟ به‌گه‌ران له نیو دیالیکته جوراوجۆره‌کانی زمانی کوردی‌داو دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و وشه‌و ده‌سته‌واژه‌و زاراوه‌ی مه‌به‌ستمانه؟ یان ئه‌مه ناتوانی

^{۹۰} نازاد حه‌مه ش‌ه‌ریف، به‌بی‌ وهرگیزان ئه‌سته‌مه روشنبیری کوردی بی‌ش بکه‌وی"

(وتووٚژ)، پامان، ژماره ۳۷، ل ۹۳

^{۹۱} د. فه‌ره‌اد پیرب‌ال، سه‌رچاوه‌ی ژماره ۱، پامان، ژماره ۳۷، ل ۱۲۹

هه‌موو پیداوێستی وهرگیز دابین بکات و چار ناچار ده‌بی پنهنا
 بو زاروه دروستکردن ببا؟ گومانی تیدانیه ئه‌گه‌ر وهرگیز
 شاره‌زای زور له دیالیکته‌کانی زمانی کوردی بی، باشترو
 خیرتر له عۆده‌ی دۆزینه‌وه‌ی وشه‌و زاروه‌ی پیویست دیته
 ده‌ریو، ده‌توانی به‌شیک له پیداوێستی‌یه‌که‌ی هه‌ر به‌ وشه‌کانی
 زمانی کوردی پر بکاته‌وه. به‌و حاله‌ش هیشتا هه‌ر که‌م دینیو،
 بمانه‌وی و نه‌مانه‌وی چاری ئه‌م که‌م و که‌سری‌یه، زاروه
 دروستکردنه. به‌لام قسه‌ له‌وه‌دایه‌ که‌ ئایا ئه‌م کاره‌ کاریکی
 تاکه‌که‌سی‌یه، ئایا هه‌ر وهرگیزیک بو‌ی هه‌یه‌ زاروه‌ دروست
 بکا؟ به‌ره‌می ئه‌م هه‌ولدانه‌ تاکه‌که‌سی و زۆربه‌ی جار
 ناشیانیه، چ بووه‌ بیجگه‌ له‌ سه‌رشنیواندن له‌ خوینه‌رو
 داهینانی کۆمه‌لیک زاروه‌ و ده‌سته‌واژه‌ که‌ هه‌م به‌لای زۆرایه‌تی
 خوینه‌رانی کورده‌وه‌ نامۆن، هه‌م شاره‌زایانی زانسته‌کانو،
 کوردیزانان له‌گه‌لیان دانین؟

بو‌ خو‌پاراستنی له‌ زاروه‌ سازیی نه‌شیاوو نه‌گونجاو چه‌ند
 خالیک پیویستن:

۱- شاره زايي ته واوي وهرگيڙ له زمانه کهي خوئی (شانبه شاني شاره زايي له زمانیک که ليی وهرده گيڙي). مه به ست له م شاره زا بوونه ش، هم لايه ني ريژماني ده گريته وه، هم واتا سازي. بوئ وهی نه گهر له زمانه کهي خوئی دا "زاراوه يه کی ده قاولده ق و هاوواتاي و هگير ناکه ويٽ، نه م بتواني چه مکه کهي له شيوه يه کی نيځگار دروست و گونجاو دا دهربريٽ که خوينه ر قهت هه ست به که مو کورتي و ناته واويي نه کات و له مه به سته که يش تي بگات." ۹۷

هه روه ها شاره زايي وهرگيڙ له زماني کوردي، به م مانايه يه که سيسته مي زمانه که بزانيٽ. "واته نه و ته خته شه تره نجه ي که کارو فرمان ده داته به رده کان و ناوو شوپنيان پي ده دات و ريڙساي جولانه وه يان بو دياري ده کات [۰]. نيځا سيسته مي

^{۹۷} مه جید ناسنگر، گرنگی وهرگيڙان و ناسته نگه کانی (میزگرد)، رمان، ژماره ۳۷، ۵

زمان که به‌رده‌کاني (واته وشه و زارووه و ده‌سته‌واژه‌کان) ی له‌سهر‌پيز ده‌کړين گرنگتره له ژماره و جوړی به‌رده‌کان.^{۹۸}

۲- پيويست ناکا هموو وشه‌کاني نیو ده‌قی بنه‌ره‌ت، وهر‌بگيږدرين، ناوی ژور ناميرو که‌لوپه‌لی ژيان که ناوه‌که‌يان بووه به ناویکی نیونه‌ته‌وه‌یی، نه‌گه‌ر هر به و ناوه بینه نیو زمانی کوردی، باشته له‌وه‌ی ناویکیان لی بنين که به گوئی خه‌ک داناجی و، وهری ناگرن. دياره به م هوپه‌وه که ولاته دواکه‌وتوو‌ه‌کان له به‌رهمه‌ينانی کالای جوړاوجوردا، هيچکات ناگه‌نه ولاته سه‌نعه‌تی‌يه پيشکه‌وتوو‌ه‌کان، ژماره‌ی نه‌و جوړه ناميرانه که دینه نیو ژيانی روژانه‌ی نیمه، به‌شيوه‌يه‌کی سه‌رسورهي‌نه‌ر له‌زياد بوون دايه. به م پی‌يه له‌وانه‌يه هه‌زاران وشه‌ی بيگانه له م ريگايه‌وه بيته نیو زمانمان. "ديارده‌يه‌ک که ده‌بيته هوئی نه‌وه وشه‌ی بيگانه بيته نیو زمانیک، پيوستيه. وهرگيږانی هينديک له‌و وشانه له‌به‌ر نه‌وه‌ی نوينه‌ر يا ناوی

^{۹۸} نازاد حه‌مه شه‌ريف، به‌بی وهرگيږان نه‌سته‌مه روژنبریی کوردی پيش بکه‌وی

(وتوويز)، پامان، ژماره ۲۷، ۵۱ ته‌موزی ۱۹۹۹، ل ۹۴

ئامرازيكى پيشه سازى وهك سینه ما، رادیو، تەلەفزیون و هتدن،
 پیویسته و ناکری خوی لی لادهین. ههروهه کاتیکیش که ئەم
 کهلوپهل و ئامرازانە دینینه ولاتی خوومان، دەبی ئەو وشه و
 دەسته وازانەش که نیشاندهری چۆنیهتی کهک وەرگرتن
 له وانن، هەر چۆنیکن، هەر ئاوا وهریان بگراین و به کاریان بینین.
 بۆوینه:

to go to a movie

چوونه سینه ما

to watch television

چا و له تەلەفزیون کردن

هیندیك و اتا هەن که دینه نیو دابونه ریتی کۆمه لایه تی
 ئیمه وه و دەبنه یه کیك له ریوشوین و نهریته کانمان، بۆ وینه

Birth day party

جیژنی له دایکبوون

Mothers day

رۆژی دایک

... ئەم جۆره و اتایانه - که وهك دەسته ی یه که م چۆنن، هەر و
 هاتوونه نیو زمانی ئیمه - ئەگەر زمان دهوله مند نه کهن،
 زیانیکی ئەوتۆشی پی ناگه یه نن. دیاره دەبی کاریگه ریی چاک و
 خراپیان له سەر که لتووری کۆمه ل هه ل سەنگیندری که ئەوه
 بۆخوی باسیکی جیاوازه ... به لام ئەوه ی راسته و خۆ زه بر له

زمان دهداو ... [دهبێ] پێشی پێ بگیری، وهرگێڕانی وشه به وشه (تحت الفظی) ی ئه و واتایانه یه که له زمانی ئیمه دا، هاوتایان نیه.^{۹۹}

۳- زاراو ه سازی کاری به ته نیا وهرگێڕیک نیه، ئه مه هه م کاریکی نازانستی یه هه م ناسه رکه وتوو. چونکه وهرگێڕ ئه گه ر هه ردوو زمانه که ش (زمانی بنه پره ت و زمانی مه به ست) به باشی بزانیته، خو له هه موو بواره کان دا هه ر شاره زاو پسپۆر نیه. وهرگێڕ یا هه ر که سیك که جوړیک له کاری زمانه وانی ده کا، ده توانی زاراو هی پیویست بدۆزیته وه، یا ته نانه ت له سه ر بناغه یه کی گونجاو، دروستی بکا. به لام ئه گه ر بیهه وی گشتگیر بی و جیگای خو ی (بو مه به سه ته نو ی یه که) له زمان دا بکاته وه، ده بی پێشنیاری بکا به شوینیکی وه ک کوپی زانیاری (فه ره نه گستان) بو ئه وه ی له ویوه پێشنیاری بکری.

گومان له وه دا نیه زمانی کوردی هه ر به وه نده وشه و زاراو ه یه که هه یه تی، ناتوانی دهروهستی وهرگێڕانی هه موو جوړه

^{۹۹} تاهیره سه ففاززاده، بنچینه کانی وهرگێڕان، لاپه ره کانی ۲۵ و ۲۶

بابه‌تیک و زانستیک بیت. هر بویه هم پیویستی به خواستنه‌وهی زاروهی بیانی هیه، هم به دروستکردنی زاروه ئیمه له داهینانی وشه‌ی نوی و دروستکردنی زاروه‌دا، ئە‌گەر سه‌رنج بدهینه ئە‌زموونی نه‌ته‌وه‌کانی ده‌وروبه‌رمان، ده‌توانین شتی باشیان لی فی‌ر بین. فه‌ره‌ه‌نگستانی زمان و ئە‌ده‌بیاتی فارسی به‌ده‌یان گروپی پاران و هه‌لبژاردنی وشه‌ی هیه که هر کامیکیان له بواریکی زانستی و پسپوری تایبته‌دا، به‌دوای هاوتای فارسیی وشه‌کانی پیوه‌ندیدار به‌بواره‌که‌ی خویان دا ده‌گه‌رین. هیندیک له‌م گروپانه بریتین له:

زانسته ئە‌ندازیاری‌یه‌کان، ئاوه‌دانی، فیزیا، گه‌شت و سه‌یران، پزیشکی، باغه‌وانی، هاتوچۆی نیو شارو ده‌ره‌وه‌ی شار، هاتوچۆی نیو ده‌ریا، کامپیوتیر، بیرکاری، زمانه‌وانی، بایۆلۆژی، کیمیا، زانستی بناغه، زانستی زه‌وی، مؤسیقا،

ئه‌ندازیاری کاره‌با، ئه‌ندازیاری کیمیا، سوپا، وهرزش، که‌شناسی و هتد.^{۱۰۰}

له‌م گروپانه‌دا مامۆستایانی زانستگه، ئه‌ندامانی لیژنه زانستی‌یه‌کانی زانکۆکان و پسیپۆران به‌تایبه‌تی ئه‌وانه که رابردووی نووسین و وهرگیزان له‌بۆاری پێوه‌ندیاریان دا‌ه‌یه، له‌ماوه‌ی دیاریکراودا کۆ‌ده‌بنه‌وه و له‌سه‌ر ئه‌و وشانه که ده‌بێ‌هاوتایان بۆ‌بدو‌زێته‌وه، له‌سه‌ر ئه‌و وشانه‌ی وه‌ک‌هاوتا پێشنیار کراون، باسو‌ه‌له‌سه‌نگاندن ده‌که‌ن. له‌پله‌ی یه‌که‌م دا‌ه‌ه‌ول ده‌ده‌ن له‌پروانگه‌ی جوراوجۆره‌وه، واتای وشه‌که به‌پوونی ده‌ست نیشان بکه‌ن، پاشان تۆره‌ی قو‌ناغی هاوتا دۆزینه‌وه دی‌که‌ه‌ه‌ول ده‌ده‌ن هاوتاکان بۆ‌زمانه‌که‌یان نامۆ‌نه‌بن، به‌هاسانی گۆ (تلفظ) بکری‌نو، واتا به‌پوونی و به‌وردی بگه‌یه‌نن. له‌و هاوتایانه‌دا، ده‌بێ‌پیساکانی ده‌نگسازی زمانه‌که، ره‌چاو کرا بێ‌و، له‌هه‌مووی ئه‌مانه‌گرنگتر، تو‌یژی

^{۱۰۰} "خبرنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی"، سالی‌هه‌وته‌م، ژماره ۷۲، سه‌رماوه‌زی

خوینده‌وارو پیوه‌ندیدار به بواره‌که، وه‌ری بگرن و به‌کاری
 بینن. له‌دوا قوناغ دا فه‌ره‌نگستانی زمان و ئە‌ده‌بیاتی فارسی،
 ئە‌م وشه و زاراوه و هاوتایانه‌ی، گرووپه‌کان کاریان له‌سه‌ر
 کردوون، له‌ ریگای بلاو کراوه‌کانی سه‌ر به فه‌ره‌نگستان و
 راگه‌یه‌نه گشتی‌یه‌کانه‌وه‌و، وه‌ک پیشنیار، له‌ فۆرمی‌کی تایبه‌تی
 دا به ئاگاداریی خه‌لکیان ده‌گه‌یه‌نن و هه‌ر له‌م کاته‌شدا به خه‌لک
 ده‌لێن ئە‌مانه پیشنیاری ئیمه‌ن بو فلان وشه‌ی بیگانه، ئە‌دی
 پیشنیاری ئیوه چی‌یه؟^{۱۱}

ئێستا که به‌خۆشیه‌وه کورد له عێراق کیانی سیاسی و
 نه‌ته‌وه‌یی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌و، دام و ده‌زگا حکومه‌تی‌یه‌کان
 ره‌وتی یه‌ک‌گرتنه‌وه‌یان گرتۆته به‌ر، کۆری زانیاریی کوردستان و
 کۆلیژه‌کانی تایبه‌ت به زمان و ئە‌ده‌بیاتی کوردی و کۆلیژه‌کانی
 وهرگیزان، ده‌توانن هۆکاریکی باش بن بو جیبه‌جی‌کردنی
 ئە‌رکه‌کانی پیوه‌ندیدار به دروستکردنی وشه و زاراوه‌ی نوی‌و،

^{۱۱} "خبرنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی"، سالی‌هه‌وته‌م، ژماره ۷۲، سه‌رماوه‌زی

دۆزینه‌وه‌ی هاوتاو، هاندانی نووسه‌ران، وهرگێڕان و
 ڕاگه‌یه‌نه‌كان بۆ به‌كار هێنانیان. دیاره له‌پاڵ هه‌لومه‌رج و بنه‌ما
 پێویسته‌كان دا، زه‌وق و سه‌لیقه له‌ هه‌لبژاردنی هاوتا دا، زۆر
 گرنگه‌ و ده‌توانی هۆکاریکی باش بێ بۆ بره‌و پێدانیان.
 "کێه‌یان [له‌م وشه‌ و زارانه‌] له‌ باره‌و زه‌وق ده‌یگرێ، زه‌وق و
 سه‌لیقه‌ی ره‌سه‌ن، ئه‌وه‌ خۆی به‌سه‌ر خامه‌ی نووسه‌ردا، بێ
 ئه‌وه‌ی هه‌ستی پێ بکا، ده‌سه‌پینی، ... کێه‌ش له‌ زه‌وق و
 سه‌لیقه‌ به‌ده‌ره‌، ئه‌وه‌ هه‌ر بۆخۆی له‌بیر ده‌چیته‌وه‌، بازاڕی کز
 ده‌بێ. به‌ زۆر نیه‌، به‌ وشه‌ داتاشین نیه‌، به‌سه‌رکه‌وتنی زه‌وق و
 سه‌لیقه‌یه‌." ۱۰۲

دیاره پێویسته شوینیک هه‌بێ که ئه‌م وشه‌ و زاراوه‌ نوێیانه‌ یا
 هاوتا پێشنیار کراوه‌کانیان لێ کۆ بکریته‌وه‌، وهرگێڕه‌كان به‌
 هاسانی ده‌ستیان پێ ڕابگا. ده‌کرێ هه‌ر وشه‌یه‌کی نوێ
 دروست کرا بدری به‌ مالپه‌ره ئینترنیتییه‌ تایبه‌تییه‌كان بۆ

^{۱۰۲} شوکور مسته‌فا، وتووێژ له‌گه‌ڵ "ئه‌ده‌ب و هونه‌ر" ی رۆژنامه‌ی "کوردستان"، ژماره

ئەو هی وەرگێڕ بە هاسانی کەلکی ئی وەرگری. ئەم کاره هەر ئیستا لهو ولاتانی دەرەوهو تەنانەت له ولاتانی عەرەببیش دا دەرکری. ئەوان بانکی پیشکەوتویان بو تومار کردن و پراگرتنی وشه ههیه.^{۱۰۳}

پ . کهم و کورتی و پئویستی زمانی کوردی لهباری قاموسهوه

ئەگەرچی له دانرانی یه کهم فهرهنگی کوردی یهوه (فهرهنگا نوبهار بو زارۆکی کوردان، ۱۶۸۳) تا ئیستا نزیك به ۱۲۰ فهرهنگ یا قاموسی زمانی کوردی دانراون و چاپ و بلاو بوونهوه،^{۱۰۴} بهم حاله شهوه، ئیمه ی کورد لهباری قاموسهوه کهم و کورتی جۆراوجۆرمان هه ن.

^{۱۰۳} دوکتور غولامرهزا زات عولیان، "هزار نکته باریکتر از مو باریکتر اینجاست"،

رۆژنامه ی "قدس"، ژماره ۲۸۱۶، سالی ده یه م، ره زیه ری ۱۳۷۶، لاپه ری ۸

^{۱۰۴} جه لال مه حمود عه لی، فهرهنگ سازی (تایبه ت به سیمیناری فهرهنگی کوردی)،

نوسه ری نوئی، ژماره ۱۹، کانونی یه کهم، ۲۰۰۱، ل ۶۴

یهکه م شت که له و باره وه ههستی پێ دهکری ئهوهیه "ههموو ئه و فرههنگانهی که بۆ زمانی کوردی دانراون، کوردی - بۆ کوردی، کوردی بۆ زمانی تر، زمانی تر بۆ کوردی، بۆ ههر ئامانجیک و به ههر شیوهیهک بێت، هیههر بابتهیک بێت، ههندیک له وانه لای ئیمه دهست ناکه ویت."^{۱۰۰}

که م و کورتیهکانی دیکه بریتین له: ۱- زۆریه ی ئه م فرههنگانه وشه ی کوردی به زمانیکی دیکه لیک دهدهنه وه، به لام فرههنگی کوردی بۆ لیکدانه وه ی وشه کوردیهکان و اتا کوردی - کوردی دهگمه نه. ۲- وشه ی فرههنگهکان که من و پێویستی نه ته وایه تی دانا پۆشن. ۳- فرههنگهکان سادهن و ته نیا بریتین له وشه ی زمانی به رامبه ر، ناگه رینه وه بۆ سه رچاوهکان و به کار هینانیان، ۴- به م هۆیه وه که ئه م فرههنگانه به ره می هه ولی تاکه که سین، لاوازن و هه له ی زۆریان تیدا یه. ۵- زۆر له

^{۱۰۰} جهلال مه محمود عه لی، فرههنگساز ی (تایبهت به سیمیناری فرههنگی کوردی)،

نوسه ری نو ی، ژماره ۱۹، کانونی یه که م، ۲۰۰۱، ل ۶۴

فهرهنگه کان ته نیا وشه کانی ئەو دیالیکته کوردی یه دهگرنه
 خۆ که دانهره که خۆی قسه ی پئی دهکات.^{۱۰۶}
 که م و کورتی یه کی دیکه ئەمه یه که ئیمه ی کورد له بواری
 جوراوجوردا فهرهنگمان نیه. به لām به خوشیه وه له م سالانه ی
 دوایی دا شانبه شانی بره و پهیدا کردنی هیندیک زانست و
 پسپۆری و، پیوستی ئەندامانی کۆمه ل به فیربوونی چه م و
 زاراوه کانی ئەوان و به به کار هینانیا، شایه دی پهیدا بوونی
 ژماره یه ک فهرهنگ یا قاموسی نوئی بووین. ئەمه ش
 دیارده یه کی پۆزه تیغه: خۆ ناکرئ فهرهنگ هه ر یه ک بی و
 بابه تگه لی وه کو حقوق (مافه کان)، پزیشکی، سیاسه ت،
 ئابووری، ره واناسی، تیکنیک، بازرگانی و ده یان بابه تی دیکه،
 فهرهنگی تاییه تی یان هه یه. دیاره ئەگه ر کوردیش رۆژیک
 گۆپالی له خیز بیته ده ر، وه کو هه موو گه لانی به خته وه ری

^{۱۰۶} د. به درخان سندی، فهرهنگی یه کگرتوی کورد، پیوستیه کی نه ته وایه تی مه زنه

(تایبه ت به سیمیناری فهرهنگی کوردی)،

سه‌ر زه‌وی، ئه‌ویش بو‌ ئه‌وانه‌ فه‌ره‌هنگی تایبه‌تی خۆی ده‌نووسی.^{۱۰۷}

ره‌نگه‌ ئه‌م په‌رسیاره‌ بێته‌ پێش که‌ له‌ نیوان قاموس و وهرگێپران دا چ پێوه‌ندی‌یه‌که‌ هه‌یه‌و، ئه‌م که‌م و کورتیانه‌ی قاموسه‌ کوردی‌یه‌کان هه‌یانه‌، چ کاریگه‌ری‌یه‌کیان له‌ سه‌ر کاری وهرگێپره‌کانمان هه‌یه‌؟ وه‌ک له‌ فه‌سه‌له‌کانی پێش‌هو‌دا گو‌تر، وهرگێپره‌ له‌ گه‌ل‌ زمان سه‌روکاری هه‌یه‌، هه‌م زمانی بنه‌په‌ت، هه‌م زمانی مه‌به‌ست. وهرگێپره‌ واتاو مه‌به‌ست و په‌یام له‌ زمانیکه‌ وه‌ بو‌ زمانیکه‌ دیکه‌ پاده‌گو‌یژی. ئه‌مه‌ش له‌ حالیکه‌ دایه‌ که‌ "فه‌ره‌هنگ و فه‌ره‌هنگۆک و ئه‌نسکلۆپیدیا وه‌کو سه‌فیری زمانیکه‌ خۆیان ده‌نوینن که‌ گو‌زارشت له‌ گه‌رنگترین فاکته‌ری هه‌بوونی نه‌ته‌وه‌ ده‌کات، که‌ ئه‌ویش زمانه‌"^{۱۰۸}. زمان، یه‌که‌مینه‌ و گه‌رنگترین ئامرازی کاری وهرگێپره‌و، وهرگێپره‌ هه‌موو

^{۱۰۷} شه‌ره‌فه‌دین کوردستانی، "فه‌ره‌هنگ نووس، نه‌ کۆنینه‌ ناسه‌ نه‌میژوو پشکن"،

نوسه‌ری نوێ، ژماره‌ ۱۹، کانوونی یه‌که‌م، ۲۰۰۱، ل ۶۴

^{۱۰۸} پ. د. سه‌عدی به‌رزنجی، وتاری سه‌رۆکایه‌تی زانکۆی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر

سه‌میناری فه‌ره‌هنگی کوردی، نوسه‌ری نوێ، ژماره‌ ۱۹، کانوونی یه‌که‌م، ۲۰۰۱، ل ۲۱

پیداویستی یه کانی خۆی له زمان ههڵدینجی. بۆیه ههتا ئه و زمانانهی وهرگێڕ که لکیان لی وهرده گری، له باری قاموسه وه دهوله مه ندر بنو، قاموسه کانیان گشتگیرترو وهلامده رتر بن، وهرگێڕ که متر تی ده مینئو بو دۆزینه وهی هاوتای وشه ی زمانی بنه پهرت، ناچار نابیت په نا بباته بهر وشه له ده ره وهی زمانی مه به ست.

له کوردستان له میژوه ههست به که مو کورتیی و ناو لامده ر بوونی قاموسه جورا و جوره کانی زمانی کوردی کراوه. "سمیناری فرههنگی زمانی کوردی" که له رۆژانی ۲۰۰۱/۱۱/۱۰ تا ۲۰۰۱/۱۱/۱۲، له ژێر دروشمی "قاموس کۆله که یه کی بنه پهرتی زمانه، خزمه تکردنی ئه رکیکی نه ته وه ییه"^{۱۰۹} له شاری هه ولیر پیک هات، ئاکامی په یبردن به م که م و کورتیانه ی قاموسه ی زمانی کوردی بوو. پوخته ی هیندی که له راسپارده و پيشنیهاره کانی ئه م سمیناره به مجوره بوو که جیبه جیکردنیان

^{۱۰۹} سمیناری فرههنگی کوردی، نووسه ری نوئی، ژماره ۱۹، کانوونی یه که م، ۲۰۰۱.

ده بیته هوی پر بوونه وهی زور له م که م و کورتیانهی له باری قاموسه وه هه مانن:

لیژنه یه کی پسپورو زانا له باری زمان و فرههنگ داناندا پیک بهینری ... بو ئه وهی بتوانن فرههنگیکی بالای سه رانسهری به شیوازیکی زانستی و ئه کادیمی بو زمانی کوردی دابنی، به مهرجیک هه ر پینج دیالیکته سه ره کیه کانی زمانه که مان بگریته وه.

- چه ندین فرههنگی پسپوری تایبهت له بواره جیا جیا کانی وه کوو فرههنگی کشتوکالی، زانستی، ئیداره و کارگری، سه ربازی و هتد دابنری.

- له کاتی نه بوونی وشه یا زاراوه یه که له زمانی کوردیدا، پیویسته په له نه کری له به کار هیئانی وشه و زاراوه ی بیانی، به لکو ده بی سه ره تا له دیالیکته سه ره کیه کانی زمانه که ماندا لی بگه پین، پاشان له گوڤه ره کانی، ئینجا ئه گه ر وشه نه بوو، له ریگای زانستی " وشه روئان " به وه رگرتنی ره گی کردار یان وشه + پشتگریان پاشگر ...

- سوود وهرگرتن له به‌ره‌م و ئامرازه‌کانی شوپړشی زانستی -
وه‌کو ئامرازه‌کانی کامپیۆته‌ر، و توپری ئینتیرنیټ - له بواری
فه‌ره‌نگ و نووسیندا،
- له‌کاتی فه‌ره‌نگ نووسیندا پښووسته‌ کیش‌ه‌ی رینوس
چاره‌سه‌ر کرابیټ.
- به‌کار هیڼانی هر دوو ئه‌لفوبی‌ی عاره‌بی و لاتین که بو ه‌موو
به‌شه‌کانی کوردستان سوود به‌خش بی.
- لیژنه‌یه‌کی پسپوړ له بواری فه‌ره‌نگ‌نووسین دا ده‌ست بکا به
کو‌کردنه‌وه‌و گه‌ران به‌دوای ئه‌و فه‌ره‌نگه‌ ده‌ستنوسانه‌ی که
تا ئیستا چاپ نه‌کراون.^{۱۱۰}

۲. بی‌سه‌ره‌وبه‌ره‌یی و بی‌به‌رنامه‌یی له‌ کاری وهرگێران‌دا

له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی جموجو‌لیکی به‌ربلاوی وهرگێران له
کوردستان و له‌ نیو کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستان‌دا ه‌یه‌ و،

^{۱۱۰} راسپارده‌و پيشنیا‌ره‌کانی سمیناری قاموسی کوردی، نووسه‌ری نوی، ژماره‌ ۱۹،

ئەگەرچی کۆمه‌لێك د‌ه‌زگای تایبەت بە کاری وهرگيڙان له کوردستان دا هەن، بە‌لام بی‌سەر‌ه‌وبه‌ره‌یی، بی‌پلانی و پرۆژە‌یی له کاری وهرگيڙان‌دا، هەر‌وا بە‌دی د‌ه‌کری. ئە‌گەر د‌ه‌زگایه‌کیش بۆ کاروباری خۆی له ب‌واری وهرگيڙان‌دا، پرۆژە‌ی کورت‌خایه‌ن و درێژ‌خایه‌نی هە‌بێ، له نیۆ ئە‌و د‌ه‌زگا و ناوه‌ندانه‌دا که گ‌رنگی بە کاری وهرگيڙان د‌ه‌دەن، هاوکاری و پ‌یوه‌ندی‌یه‌کی ر‌یکوپ‌یک نیه. ه‌یچ ناوه‌ندی‌ک یا دامه‌زراوی‌ک نیه که هە‌موو یا زۆر‌به‌ی ئە‌وانه‌ی کاری وهرگيڙان د‌ه‌کەن له خۆی کۆ بکاته‌وه و به‌رنامه‌ی بۆ ئالوگۆری ئە‌زموون له نیوان ئە‌وان‌دا و، بۆ کۆکردنه‌وه و بلا‌وکردنه‌وه‌ی زانیاری پ‌یوه‌ندیدار به کاروباری وهرگيڙان، بۆ په‌روه‌رده‌کردنی وهرگيڙ، بۆ ره‌خنه و توێژینه‌وه‌ی زانستی له سەر به‌ره‌مه وهرگيڙ‌دراوه‌کان و کاری وهرگيڙان هە‌بێ. بە کورتی بی‌سەر‌ه‌وبه‌ره‌یی و بی‌به‌رنامه‌یی‌یه‌کی زۆر له بزوتنه‌وه‌ی وهرگيڙان‌دا بە‌دی د‌ه‌کری.

"نه‌بوونی ئە‌و جی‌گایانه‌ی که به‌ره‌مه وهرگيڙ‌دراوه‌کان هە‌ل‌د‌ه‌سه‌نگینن و ره‌خنه‌یان ل‌یده‌گرن، ئە‌زموونی وهرگيڙه به تواناکانمان د‌ه‌خه‌نه به‌ر سه‌رنجی

وهرگێڕه تازهکارهکان و هوگرانی وهرگێڕان، ئه و بوارانه دهستنیشان دهکهن که دهبی لێیان وهربگێڕین، ئه وههوله زۆره، بهلام بهربلاوانه ی له بواری وهرگێڕان له کوردستاندا هه ن، به جوړیک له جوړهکان پیکه وه ده بهستنه وه و واده که ن له ئاستی کوردستاندا پلان و پرۆژه بو پیکه یاندنی وهرگێڕ، ویراستار و، ئه نجامدانی کاری وهرگێڕان هه بی" ( ) نیشاندهری ئه م بی بهرنامه یی و بی سه ره و بره یی یه یه . ده کری ئاته واوی و که م و کورتی یه کان به مجۆره پۆلین بکه ین:

ئه لف - نه بوونی ره خنه و هه لسه نگاندنی زانستی له باره ی وهرگێڕانه وه

له کوردستان، هه لسه نگاندنی به ره مه وه وهرگێڕدراوه کان و ره خنه لیگرتنیان، تا ئیستاش نه بووه به کاریکی به رده وام و جیددی. به ده گمه ن ره خنه و هه لسه نگاندن له سه ر کاری وهرگێڕه کان و به ره مه وه وهرگێڕدراوه کان ده بینین. ئه وان هه ش که به رچا و ده که ون، نا کری هه مووانیان به ره خنه و هه لسه نگاندنی زانستی ناو به رین.

هۆيهكى كه مېوونى ئەم جوره رهخه و
 ههلسهنگاندنانه ئەوهيه كه له راستىدا خودى بزووتنهوهى
 وهرگيران بايهخيكي ئەوتوى به وهرگيرانى دهقى رهخهيه
 نه داوه كه دهتوانى ببيته دەسمايه و ههويى رهخه و
 ههلسهنگان له بواري جوراوجوردا. " زۆربهى دهقهكانى
 وهرگيردراوى ئەم چهند ساله له مەر تيورى و باسهكانى
 رهخهيهيهوه بوون و، زۆر به دهگمەن ديتوومانه له سەر دهقى
 رهخهيهيه و نمونه باشهكانى رهخهيه ئەدهبى جيهانى بابەت
 بکريته کوردى. به وتهيهكىتر له بزاقى وهرگيرانى ئەو
 ئاسهواره دا لايەنى تيۆريك(نقرى) به سەر لايەنى
 پراكتيك(عملى)دا زالە و، هەر بۆيه خوينهري کورد كه متر
 شارەزاي باس و خواسهكانى رهخهيه پراكتيکيه و زياتر به
 شيوهيهكى روون و (ئينتراعى) له چه مکهكانى رهخهيه دهکات. "

ب - نه بوونى کۆمهله و تريبوونىكى تايبهت به وهرگيران

له کوردستان ئەو هه موو وهرگيره ههيه و چهندين
 دهزگا و ناوه نديش هه ن كه چاپ و بلاوکردنه وهى کتیب و

بابه‌تي وهرگيڙدراو، قورسايي کاره‌که‌يان پيک ديئي، به‌لام نه کومه‌له‌يه‌کي تاييه‌ت به وهرگيڙان هه‌يه ، نه گوڤاريکي مانگانه يا وهرزانه‌ي تاييه‌ت به کاري وهرگيڙان که خوي بو باس و ئالوگوڤي بيروپا له باره‌ي کاري وهرگيڙان - نه‌ک بلاوکردنه‌وه‌ي بابه‌تي وهرگيڙدراو - ته‌رخان کردبي. سالي ۱۹۹۲ ، کومه‌له‌ي وهرگيڙاني کوردستان به سه‌رؤکايه‌تيي نازاد حه‌مه شه‌ريف وبه ئەندامه‌تيي ۸۵ وهرگيڙکه له زمانه جياجياکاني جيهان (ئينگليزي، فهره‌نسي، ئەلماني، رووسي، ئيسپاني، ئيتالي، تورکي، فارسي و عه‌ره‌بي) ته‌رجه‌مه‌يان ده‌کرد، پيک هات که بره‌ودان به بزافي وهرگيڙان و په‌روه‌ده کردني وهرگيڙه تازه‌پيگه‌يشتوووه‌کان و ده‌رکردني گوڤاري په‌يامي وهرگيڙ، له ريزي کاره‌کانيان دا بوو. به‌لام له‌به‌ر نه‌بووني بوودجه‌يه‌ک بو ئه‌م کومه‌له‌يه و پشتگيري نه‌کراني له لايه‌ن هيچ لايه‌نيکه‌وه، نه‌يتواني دريژه به تيکووشان بدا. هاويني سالي ۱۹۹۷يش يه‌که‌م ژماره‌ي گوڤاري "وهرگيڙان" که تاييه‌ت به ته‌رجه‌مه‌ي که‌لتووري گه‌لان بوو، له لايه‌ن وه‌زاره‌تي روشنبيري حکوومه‌تي هه‌ريمي کوردستان له هه‌ولير و به سه‌رنووسه‌ريي

د. فەرهاد پيربالّ بلاو کرايه‌وه. هرچه‌ند ئه‌م گوڤاره‌ش که‌متر بو باس له هونه‌ر و زانستی وهرگيڙان ته‌رخان کرابوو و، زورتر بابته‌تی وهرگيڙدراوی بلاو ده‌کرده‌وه، به‌لام ۲ ژماره زیاتری لی بلاونه‌بووه.

ئێستا پێویستی بوونی کۆمه‌له‌یه‌کی تایبته به وهرگيڙه‌کان و گوڤاریکی تایبته به کاری وهرگيڙان له جارانی‌ش زیاتر هه‌ست پێ‌ده‌کری. کۆمه‌له‌یه‌کی ئه‌وتۆ ده‌توانی پردی نیوان وهرگيڙه‌کان له گه‌ل یه‌کتر له لایه‌ک و، له نیوان ئه‌وان و ده‌زگا و ناوه‌نده پێوه‌ندیداره‌کان له لایه‌کی دیکه‌وه ده‌بی، داکوکی له مافی وهرگيڙه‌کان بکا و پێشنیار و راسپاردە‌ی به‌که‌لك به‌مه‌به‌ستی به‌ره‌وپێشچوونی بزوتنه‌وه‌ی وهرگيڙان و دلگه‌رمتر بوونی وهرگيڙان به‌کاری خویان بیئیتته‌ گوڤری. ده‌توانی تریبوونی هاوبه‌شی هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ بی که‌ کاری وهرگيڙان ده‌که‌ن، زانیاری له‌ باری نوێترین وهرگيڙدراوه‌کان بلاوبکاته‌وه. وهرگيڙه سه‌رکه‌وتوو‌ه‌کان بناسینی و بایه‌خ به‌ ره‌خنه و هه‌لسه‌نگاندنی به‌ره‌مه‌ وهرگيڙدراوه‌کان بدا وه‌تد.

پ - ناديارى ٺهوله وييه ته کان، ناروونى ريشوئينه کان

له حالى ٺيستي دا، ٺهوهى بڀيار دها چ شتيڪ ده بى
 وهر بگيڙدرى، نهك دامه زراو يا ناوه نديكى خاوهن سه لاهيهت،
 به لكوو ڪڀياري ڪٽي به. نرخی ڪٽي ب و هه قده ستي وهر گيڙان ايش
 به ستر او ته وه به ويست و ٺاره زووى ٺهوه شوئينهى وهر گيڙانه كه
 چاپ ده كا. دياره ده زگايه كه ڪارى چاپى ڪٽي ب ده كا،
 گرینگترين شت به لايه وه، نهك نيوه روڳى وهر گيڙدراوه كه و
 جوڙى وهر گيڙانه كهى، به لكوو پيشوازيى ڪڀيار و، فروشراني
 هه رچى باشتري ڪٽي به كه له بازار دايه. هه ر ٺهه مش واى ڪردوه
 هيٺديڪ بوار و لايه ن، چونكه زورينهى ڪڀياري ڪٽي ب ٺوگريانن،
 پتر ٺاوپريان لى بدريته وه. هه لبت ٺهه م ده زگا و دامه زراوانهى له
 لايه ن حيزب يا حكوومه ته وه له بارى مالىيه وه هاوڪارى
 ده ڪرين، هه م پتر له ده زگا ٺهه هلىيهه کان بايه خ به بواره فيڪره
 و تويڙينه وه يى و زانستىيهه کان ده دن، هه م هه قده ستيكى
 زياتر ده ده نه وهر گيڙ، هه م نرخی ڪٽي به كه كانيان نرمترن.
 ٺهه م وه زعه له دوو باره وه شياوى لى ووردبوونه وه يه:
 يه كه م، ٺهوله وييه تهه کانى وهر گيڙان (چ وهر گيڙان له زمانى

بېگانه‌وه بو کوردي و چ له کوردي‌يه‌وه بو زماني بېگانه) ده‌بې
 به گوږه‌ي پيوه‌ري ديکه نه‌ک ويستی کړپار و، به سه‌رنجدان
 به به‌رژه‌ونده نه‌ته‌وه‌يي‌يه دريژخايه‌نه‌کانمان بکړين. نه‌گه‌ر
 زانستېک، بواريک يا ديارده‌يه‌ک گرنگي نه‌وه‌ي هه‌يه له
 باره‌يانه‌وه وهرگيږين و خه‌لکيان لي شاره‌زا بکه‌ين، نابې
 وهرگيږان له باره‌ي نه‌وانه ببه‌ستينه‌وه به شانس و راده‌ي
 فروشيان له بازاردا. ته‌نانه‌ت پيويست ده‌کا به نه‌نقه‌ست نرخي
 کتبي وهرگيږدراو له‌م جوړه بو ارانه‌دا بېينه‌ خوار بو نه‌وه‌ي
 بخويندريته‌وه. دياره هم ده‌ستنيشان‌کردني نه‌و بو ار و زانست
 و ديارده و ..... ده‌بې له باره‌يانه‌وه وهرگيږين، به ريگاي
 زانستي‌دا بکړي. هم مشوور خواردن له‌م جوړه کارانه، له
 نه‌ستوي حکومت و دام و ده‌زگاي ده‌وله‌تي‌يه تا نه‌هلي.

دووه‌م - هر ده‌زگا و دامه‌زراويک که کاري چاپ و
 بلاو‌کردنه‌وه‌ي به‌ره‌مي وهرگيږدراو ده‌کا، خو نابې هر به
 ربه‌ي خوي بپيوئ و، له دياري‌کردني هه‌قده‌ستي وهرگيږ، له
 دياري‌کردني نرخي‌کتب، له هه‌لسه‌نگاندني‌وه‌رگيږانه‌که‌دا و هتد،
 بو خوي و به پي مه‌رج و پيوانه‌کاني خوي برپارېدا. بو نه‌وه‌ي

۱- وهرگێڕان له زمانى ئهسلئیهوه برهوى پئبدرى، ۲- وهرگێڕانى لاواز و سهقهت به هاسانى چاپ و بلاونهبیتهوه، ۳- كهسانى لیوهشاوه و خاوهن سهلاحیهت به بهرهمهكاندا بچنهوه و ههلیان سهنگینن، ۴- بئسه رهوبه رهیبی و كهس به كهسى به سهركارى وهرگێڕان و بازارى وهرگێڕاندا زال نهبئوهند، دهبئ پئوانه و ریوشوئینى دیاریكراو و وهكیهك ههبئ كه له دام و دهزگا و ناوهندیكى بلاوكردنهوه رهچاو بكرئ.

پئویستى ههبوونى ناوهندیكى سهرانسهرى بؤ ریئوئینى و

به رهو پئشبردنى بزوتنهوهى وهرگێڕان

بئجگه له كهم و كورتى و گرفتانهى تا ئیره ئاماژهیان

پئكرا، زؤر ئاستهنگ و ناتهواویى ديكه هه ن. بؤ وئینه:

نهبوونى پئوهندى له نئوان وهرگێڕانى كوردستان و

فیدراسیؤنى جیهانى وهرگێڕان (FIT) ، نهناسرانى رؤژى

جیهانى وهرگێڕان (۳۰ى سیپتامبر) له نئو وهرگێڕانى

كوردستاندا و، به شدار نهبوونى وهرگێڕانى كوردستان له

کۆبوونهوه و سیمینار و چالاکییە نیۆنەتەو هی یەکانی تایبەت بە وهرگێڕان.

نەبوونی شوێنێک بۆ تۆمارکردنی هەر بەرھەمیەک کە لە زمانیکۆ بێگانەو و وەردهگێردریتەو و سەر زمانی کوردی، یا ناساندنی ئەو بەرھەم و بابەتانە ی بە زمانەکانی بێگانە بە تازەیی بلاو بوونەتەو و، پێویستە وەرگێردرێنە سەر زمانی کوردی.

نەبوونی پیشبرکی تایبەت بە کتیبی وەرگێردراو و، نەبوونی خەلات بۆ وەرگێردراو و وەرگێری سەرکەوتوو.

نەبوونی مەرجەعیەک کە هاوھەنگاوی لە نیوان پرۆگرامی کۆلیژەکانی تایبەت بە وەرگێڕان و پێویستییەکانی بزوتنەو هی وەرگێڕان پێک بێنێ. یەکیەک لەم پێویستییانە، پەرودەرەکردنی کەسانی لیھاتوو بۆ کاری وەرگێڕان لە زمانی کوردییەو بۆ سەر زمانی بێگانە و بە پێچەوانە، لە ناوھەندە سیاسی، کەلتووری و ئابوورییە ناوچەیی و جیھانییەکاندا، پێ بە پێی بەرھەو ژوور چوونی رۆلی کورد لە رووداو و ئالوگۆرەکانی ناوچەدا.

بۆ چاره سه رکردنى ئەم کەم و کورتى و ناتەواوييانە و سەرجه م گرفت و ئاستەنگيکى دیکه ی پيۆه نديدار به کاروبارى وهرگيڤان له کوردستان دا، پيۆسته ناوهند يا دهزگايه کى سه رانسهرى له ههریمی کوردستان هه بی که رۆلکی بنه پهرتى له رینوینی کردن و به ره و پيشبردنى بزووتنه وه ی وهرگيڤان دا هه بی، دهزگا يا ناوه نديک که به دواى بيروپا گۆرپينه وه له گه ل وهرگيڤان و لايه نه پيۆه نديداره کان پيک بی و هه م پشتيوانی حکومه تى ههریمی کوردستانى له پشت بی و هه م پشتگيری تیکۆشه رانى نيۆ گۆره پانى بزووتنه وه ی وهرگيڤان. ناوه نديکى ئەوتۆ ده توانی بۆ ويينه :

- دام و دهزگا پيۆه نديداره کان رینوینی بکا که گرنگی به کام له زانست و بواره کان بدن.
- ليژنه ی جوراوجور و پسپور بۆ تويزينه وه و هه لسه نگاندى، بۆ قاموس دانان، بۆ زاراه سازى و هتد هه ل بيزيرى و بيان ناسينى.

- ئامانج و بهرنامه ي يه كسالة، ۵ ساله و ۱۰ ساله له بوارى وهرگيڙان دا به حكومت و دهزگا پيوهنديداره كان پيشنيار بكا.
- جموجول و چالاكى يه كان به ئاقارى گه يشتن به زمانىكى نه ده بىي يه كگرتوى كوردى رينوئى بكا.
- بانكى زانبارى له تورى ئينتيرنيت دا بو كارى وهرگيڙان به تايبه تى به مه به ستى كو كرده وه و تومار كردنى وشه و زاراهى نوئ و دوزينه وهى هاوتاي كوردى وشه و زاراهى بيگانه پيك بينى.
- پشتگيرى مالى و كارها سانى بو چاپى به ره مى وهرگيڙدراو دابىن بكا
- پشتيوانى بزوتنه وهى وهرگيڙان له به شه كانى ديكه ي كوردستان و، له نيو كورده كانى دهره وهى كوردستان دابى.

ئە نجام :

۱- وەرگىپان يەككە له كۆنترين فۆرمەكانى پيۆه ندىي نيوان مروّقه كانه كه له خزمەت ليك تيگەيشتنى ئەوان دايە . يەكەمىن بەرھەمە وەرگىپدراروھەكان كه شوينەوارو پاشماوھيان دۆزراوھتەو، دەگەرپتەوھ بو ۴۰۰ سال پيش زايين . وەرگىپانى زارەكى ميژوويەكى كۆنتر له وەرگىپانى نووسراوھى ھەيە ، چونكە نووسين ھەزاران سال دواي قسە كردن داھاتوھ .

۲- وەرگىپان رۆليكى گرنگى ھەبووھ له گويزرانەوھى زانستو شارستانەتى له نيوان نەتەوھەكانى جيھان دا . ئوروپا و ئيسلام بە ھۆى تەرجمەوھ سوودى زۆريان له فەرھەنگو شارستانەتى يەكتر وەرگرتوھو ، ھزرى يونانى و ئيسلامى بە ھۆى وەرگىپانەوھ تيگەلى يەكتر بوون و بزوتنەوھى راستەقینەى وەرگىپان له نيوھى دووھەمى سەدەى يەكەمى كۆچىدا له جيھانى ئيسلامدا سەرى ھەلدا .

وەرگىپان له نيو ئيرانىيەكانيشدا ھەر له يەكەم سەدەكانى كۆچىيەوھ بە تەرجمەمى بەرھەمە زانستى و فەلسەفەيىكانى

یونان ده‌ستی پێ‌کرد. به‌لام وه‌رگیڤان له‌ زمانه ئوروپایی‌یه‌کانه‌وه بو‌ سهر زمانى فارسى بو‌ سه‌ده‌ونیویک له‌مه‌به‌ر ده‌گه‌رێته‌وه که ده‌سپیکه‌که‌ی، وه‌رگیڤانى کتیبه‌ ده‌رسی‌یه‌کانى قوتابخانه‌ی "دارالفنون" بوو.

۳- له‌ نێو کورد دا، به‌ پێچه‌وانه‌ی گه‌لانى دیکه‌ی وه‌ك عه‌ره‌ب، تورک، ئه‌رمه‌ن و فارس، که هه‌ر له‌ سه‌ده‌کانى نێوه‌راسته‌وه وه‌رگیڤان له‌ نێویاندا سه‌رى هه‌ل‌داوه، وه‌رگیڤان به‌ دره‌نگه‌وه‌و له‌ راستى‌دا له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مى زایینى‌یه‌وه ده‌ستی پێ‌کردوه. ئه‌مه‌ش به‌ هۆی ئه‌وه‌هه‌له‌مه‌رجه‌ ناله‌باره‌وه بووه که کورد تێ‌دا ژیاوه. له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا جموجۆلى وه‌رگیڤان به‌ هۆی جۆراوجۆر به‌ره‌وپێش چوو. یه‌که‌مین وه‌رگیڤان‌ده‌ره‌وه‌کان له‌ زمانى بێگانه‌وه له‌وه سه‌رده‌مه‌دا له‌ رۆژنامه‌و گۆڤاره کوردییه‌کاندا بلأوبوونه‌وه. له‌ دواى شه‌رى یه‌که‌مى جیهانى و دامه‌زرانى ده‌وله‌ت نه‌ته‌وه‌کان که کوردستان بوو به‌ چوار پارچه، له‌ ئێران و تورکیه‌ زمانى کوردی قه‌ده‌غه کرا، به‌لام له‌ عێراق و کوردستانى عێراق له‌ سالى ۱۹۲۰ه‌وه نووسه‌رانى کورد توانیان درێژه به‌ نووسین و وه‌رگیڤان و کارى

رؤشنبيري به زماڼی کوردي بدن. له راستي دا ناوهندو چه قی بزووتنه وهی وهرگيڙان له کوردستان له دواي شه پری يه که می جيهانی يه وه تا ئیستا، کوردستاني عیراقه.

۴- ئه گهرچی ده توانين تيگه يشتنی گشتی له باره ی وهرگيڙان له وه دا کورد بکه ينه وه که بریتي يه له راگويزتني بابته له زمانیکه وه بو زمانیکي دی، به لام پيناسه ی وهرگيڙان، به گویره ی سهرده م و جوړی تيگه يشتنی مروقه کان له م ئامرازه ی پيوهندي نیوان خويان جياوازه. دياره که س نکولی له وه نيه که وهرگيڙان کاریکه له به ستینی زمان دا، هر بویه شاره زایی ئه وانه ی کاری وهرگيڙان ده که ن له زانستی زمانناسی، يارمه تی يه کی زور به سهرکه وتنی کاری وهرگيڙان ده کا. وهرگيڙ، ئه گهر له زانستی زمانناسی شاره زا نه بی، ده بی هر دوو زمان (زمانی بنه رته و زمانی مه به ست)، به چاکي بزانی.

۵- وهرگيڙان هم زانسته، هم هونه ر. بو ئه م کاره هم زه ووقو مایه پيوسته، هم فيربوونی بنه ماو بنچينه کانی وهرگيڙان. وانيه که هر که س دوو زمان بزانی، بشتوانی کاری وهرگيڙان

بكا. كاري وهرگيړان پيوستې به ره چاوكردني كومه ليك بنه ماو
مهرجي گرنګ هه يه. ئەم مهرج و بنه ما يانه هه ر له كوڼه وه، له
نيو شاره زايان و خاوه نړاياندا جيگاي باسو ليدوان بوون. هه ر
له م پيوه ندي يه دا تيوريي جوراو جور هاتوونه گوري.

۶- وهرگيړان جورو شيوه ي جياوازي هه ن و ده كړي به چه ندين
جور، وهرگيړان پولين بكه ين: وهرگيړاني زاره كي و به نووسين،
وهرگيړان شيعرو په خشان، وهرگيړان به گویره ي جورى
راگويزتنى و اتاو مه به ست. هه ر يه ك له م جوره وهرگيړانان ه ش
بوخويان لكى ديكه يان لى ده بيته وه. جورى ده قيش هه م
له بارى روخساره وه هه م له بارى نيوه روكه وه كاريگه ريبى
له سه ر وهرگيړان هه يه، بويه هه ر جوره ده قيك، جوريك تواناو
شاره زايى له وهرگيړ ده خوازي. له نيو جوره كانى وهرگيړاندا،
وهرگيړاني زاره كي (كهك ليوه رگرتن له بواري سياسى،
ديپلوماسى و پيوه نديي نيوده وله تى داو، وهرگيړاني ماشيني
(وهرگيړان به هوى كوميپوتيره وه) له نيو كوردان دا، تازه ن و
به كه مى كهلكيان لى وهرگيړاوه. به لام هه ر دوويان پيوسته
بايه خى تايبه تيان پى بدرى، چونكه له داها تودا پيوستى

زۆرمان پێیان ده‌بی‌و، رۆلی زۆر له ژيانى رۆژانه‌مان دا ده‌بینین.

۷- له كوردستان بزووتنه‌وه‌یه‌كى به‌ربلایى وهرگێپان هه‌یه‌. ناوه‌ند یا چه‌قى ئەم بزووتنه‌وه‌یه‌ كوردستانی عێراقه‌. به‌لام له به‌شه‌كانى دیکه‌ى كوردستانیش به‌ تاییه‌تى له كوردستانی ئێران و له نیۆ كوردانى ده‌ره‌وه‌ى كوردستاندا، جموجۆلى وهرگێپان هه‌یه‌، بزووتنه‌وه‌ى وهرگێپان له نیۆ كوردا، ئەگه‌رچى له بواری ئاشناكردنى خویننه‌رى كورد به‌ زانست و فه‌لسه‌فه‌ و ئەده‌بى نه‌ته‌وه‌كانى دیکه‌دا خزمه‌تى زۆرى كردوه‌، به‌لام له‌گه‌ڵ كۆمه‌لیك كه‌م و كورتى و ئاسته‌نگ و ناته‌واوى به‌ره‌وروویه‌.

۸- لاوازی و كه‌م و كورتى‌یه‌كانى بزووتنه‌وه‌ى وهرگێپان له كوردستان و له‌نیۆ كورداندا به‌ شیوه‌یه‌كى گشتى دوو به‌شن ۱- ئەوانه‌ى لایه‌نى زمانه‌وانییان هه‌ن كه‌ بریتین له: نووسین و وهرگێپان به‌ چه‌ند دیالیكت و چه‌ند ئەلفوبی، زاراوه‌ سازى نه‌شیاوو، ناته‌واویمان له باره‌ى قاموسه‌وه‌. ۲- بئسه‌ره‌وبه‌ره‌یى و بئ به‌رنامه‌یى له كاری وهرگێپاندا كه‌ له نه‌بوونى ره‌خنه‌ و هه‌لسه‌نگاندنى زانستى له باره‌ى

وهرگێڕانهوه، نهبوونی کۆمهله و تریبونی تایبەت به وهرگێڕان، نادياریی ئەولهويهتهکان و ناروونی رێشویینهکان، کۆمهڵێک نهبوونی دیکه دا، خۆدهنوینی.

۹- بوونی ناوهندیکی سه رانسەری بۆ رینوینی کردن و بهره و پیشبردنی بزوتنه وهی وهرگێڕان له کوردستان و له نیو کورداندا، پێویسته. ناوهندیک که هه م له لایه ن حکومه تی هه ریمی کوردستانه وه پشتی بگیری، هه م نوینه ری تیکۆشه رانی نیو بزوتنه وهی وهرگێڕان بی، و، هانده رو یارمه تیده ری بزوتنه وهی وهرگێڕان له به شه کانی دیکه ی کوردستان و له نیو کوردانی دهره وهی کوردستانیشدا بی.

۱۰- ناوهندیکی سه رانسەری بۆ بزوتنه وهی وهرگێڕان له کوردستان، ده بی جموجۆل و چالاکی یه کان به ره و گه یشتن به زمانیکی یه کگرتووی کوردی رینوینی بکا، ئامانج و به رنامه ی یه کساله، ۵ ساله و ۱۰ ساله گه لاله و پێشنيار بکا، بزوتنه وهی وهرگێڕان له کوردستان به بزوتنه وهی جیهانیی وهرگێڕان به سه ستیته وه، هه ولّ بدا، نه ته وهی کورد له بواری وهرگێڕاندا

هر وهرگر نه بي و به هوي وهرگيڙپه راني ميڙووو ئه ده به كه يه وه
بو سه ر زما ني بيگانه خوي پتر به جيهان بنا سينئ.

سه‌رچاوه‌کان: سه‌رچاوه‌ی کوردی

کتیب:

- ۱- ئازاد عه‌بدولواحید، دیالۆگ (دیمانه و چاویپیکه‌وتنه‌کانی سالی سییه‌می گوڤاری "رامان" له‌گه‌ل چه‌ند نووسه‌رو هونه‌رمه‌ندیك)، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده، هه‌ولیر، ۲۰۰۰
- ۲- ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف، ریژمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی)
- ۳- بابەك ئەحمەدی، پیکهاته‌و راقه‌ی ده‌ق، سه‌نته‌ری نما، چاپی یه‌که‌م هه‌ولیر، ۲۰۰۴
- ۴- تاهیر سه‌فфарزاده، بنچینه‌کانی وه‌رگی‌پان (کتیبی گیرفان) و: قادر وریا، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلیمانی، ۲۰۰۵

- ۵- ره فېق شوانی، چەند بابەتییکی زمان و ریزمانی کوردی، چاپخانه ی وەزارەتی پەرەردە، هەولێر، ۲۰۰۱
- ۶- شوکریه ره سوول، زمان و ئەدەبی کوردی (په خشان)، چاپخانه ی زانکۆی سه لاهەدین
- ۷- عەزیز گەردی، ئەدەبی بەراوردکاری، چاپخانه ی زانکۆی سه لاهەدین، هەولێر، ۱۹۸۷
- ۸- عیرفان قانعی فەرد، محەممەدی قازی و پەيامی وەرگيڙ، و: سمایل زارعی، دەزگای وەرگيڙان، هەولێر، ۲۰۰۵
- ۹- عیژەدین مستەفا ره سوول، بۆ زمان، چاپخانه ی شقان، سلیمانی، ۲۰۰۵
- ۱۰- عەلی سولحجوو، گوتارو وەرگيڙان، و: کۆسار فەتاحی، خانە ی وەرگيڙان، سلیمانی، ۲۰۰۵
- ۱۱- فەرهاد پیربال، عەبدولرەحیم رەحمی هەکاری، سپی پریز، دھۆک، ۲۰۰۲
- ۱۲- فەرهاد پیربال، میڙووی وەرگيڙان له ئەدەبیاتی کوردیدا (له کۆنەوه تا ۱۹۳۲)، چاپخانه ی وەزارەتی پەرەردە، هەولێر ۲۰۰۲

- ١٣- كورش سه فهوي، هوت گوتار ده باره ي وه رگيڙان، و:
 ره فعت مورادي، خانه ي وه رگيڙان، سليماني، ٢٠٠٥
- ١٤- نه بي قادري، چوارينه كاني خه ييام به كوردي،
 كوميسيوني ته بليغاتي حيزبي دي موكراتي كوردستاني ئيران -
 ري به رايه تبي شورشگيڙ، به فرانباري ١٣٧١
- ١٥- هيمداد حوسين، روظنامه نووسبي كوردي سه رده مي
 كو ماري دي موكراتي كوردستان (١٩٤٢ - ١٩٤٧)، ده زگاي چاپ و
 په خشي سه رده م، سليماني، ٢٠٠٢

گوتار:

- ١- نائنده، ژماره ٦١، سليماني، ته مووزي ٢٠٠٥
- ٢- ئاوينه، ژماره ٢٧ و ٢٦، سالي ١٣٧٥ (١٩٩٦) □ ژماره
 ٢٨ و ٢٩، سالي ١٣٧٥
- ٣- په يقين، ژماره ١٥، مارس ٢٠٠٤
- ٤- رaman، ژماره ٣٧، هه ولير، ٥ ته مووزي ١٩٩٩ □ ژماره
 ٥١، ٥ ته يلوولي ٢٠٠٠ □ ژماره ١٠٢ □ خولي سنيه م، سالي
 ده يه م، ته شريني دووهه مي ٢٠٠٥

- ۵- "رؤشنبيري نوې"، ژماره ۱۳۰، سالی ۱۹۹۳
- ۶- سروه، ژماره ۱۵۵، سالی پازده ههم، جوړه رانی ۱۳۷۸
- ۷- شين، ژماره ۱۰، ده زگای چاپ و بلاوکر دنه وهی ئاراس،
ئاداری ۲۰۰۵
- ۸- گزنگ، ژماره ۶، چاپی سوئید، زستانی ۱۳۷۳ (۱۹۹۵)
- ۹- گه لاویژینوی، ته شرینی دووه می ۲۰۰۰
- ۱۰- نووسه ری نوې (گوڅاری ئه ده بیی مانگانه ی یه کیه تی
نووسه رانی کورد، لقی هه ولیر)، ژماره ۱۹، کانونی یه که می
۲۰۰۱
- ۱۱- وهرگيړان، ژماره ۱، هه ولیر، هاوینی ۱۹۹۷ □ ژماره ۲،
دیسامبری ۱۹۹۷
- ۱۲- ویرا، ژماره ۲۱، سالی یه که م، ۱۳۸۱
- ۱۳- هیما (گوڅاری ناوخوی کوری ئه ده بیی ئاسو)، ژماره ی
دووه م، به هاری ۱۳۸۰

رؤژنامه:

- ۱- چاوه دیر (پاشکوی ره خنه) ژماره ۱۰، ۲۰/۲/۲۰۰۶

۲- ریبازی ئازادی، ژماره ۴۱۸، سی‌شهمه ۲۰۰۶/۴/۱۱

۳- کوردستان (پاشکوی ئەدەب و هونەر)، ئورگانی کومیتەیی

ناوەندیی حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران، ژماره ۵۱،

خەزەلۆه‌ری ۱۳۷۶ (نوامبری ۱۹۹۷)

۴- کوردستانی نوێ (پاشکوی ئەدەب و هونەر)، ژماره ۳۹۴۹،

پینج شهمه، ۲۰۰۶/۴/۲۰

سەرچاوه‌ی فارسی:

کتیب:

۱- حسن احمدی گیوی، از فن نگارش تا هنر نویسندگی،

سخن، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۱

۲- حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، جلد اول (آ. د.)، مؤسسه

انتشارات امیر کبیر، چاپ ششم تهران، ۱۳۶۴

۳- عرفان قانعی فرد، محمد قاضی و رسالت مترجم، انتشارات

نقش و نگار، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۹

۴- فرزانه فرخزاد، نخستین درسهای ترجمه، مرکز نشر

دانشگاهی، ۱۳۶۹

۵- د. مه‌ری باقری، مقدمات زبان‌شناسی، نشر قطرة، چاپ هفتم، تهران، ۱۳۸۳

کوفار:

- ۱- خبرنامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، سال هفتم، شماره ۷۲، آذر ۱۳۸۰
- ۲- فصلنامه "فصل کتاب" (ویژه نقد و بررسی کتاب)، سال اول، شماره اول، بهار ۱۳۶۷
- ۳- فصلنامه "مترجم"، شماره ۳۲، سال نهم، بهار و تابستان ۱۳۷۹
- ۴- ماهنامه "ادبستان"، شماره ۱۰، مهر ۱۹۶۹ □ شماره ۸، مرداد ۱۳۶۹

روژنامه:

- ۱- امروز، شنبه، ۳ اردیبهشت ۱۳۷۹ (۲۲ آوریل ۲۰۰۰).
- ۲- خرداد، سه‌شنبه، ۱۶ مارس ۱۹۹۹، ۲۵ اسفند ۱۳۳۷
- ۳- قدس، سال دهم، شماره ۲۸۱۶، مهر ۱۳۷۶

۴- ہمشہری، سال ہفتم، شمارہ ۲۱۰۴، شنبہ ۱۰ اردیہشت
۱۳۷۹ (آوریل ۲۰۰۰)

ئینتیرنیت:

www.webrah.com/machin translation

www.EContentMag.com

وتویژ:

۱- وتوویژیکی بلاونہ کراوہی کہ مال مہریوانی لہ گہ ل
عہ بدوللای حہ سہ نزادہ، سالی ۲۰۰۲